

SANKT HELENA

**Deel II: 'De dood van de keizer'
Door: Octave Aubry, (1935)**

4e deel

I : Verveling en spanning

II : Gourgaud vertrekt

III : Lowe en O'Meara

IV: Europa en Napleon

Verveling en spanning

Welke pogingen tot verzoening de gouverneur ook doet, Napoleon laat zich niet verleiden. Hij begint niet meer aan de ritten, die zijn gezondheid weer kunnen herstellen. Integendeel, hij beschouwt ze juist als zwakheid en de bezorgdheid, die daarover ontstaat als zijn sterkste wapen, waarmee hij zoals hij hoopt, de gouverneur en de minister vroeger of later tot volledige overgave dwingen zal. Hij wil zich aan hen niet vertonen om hen te laten zien dat het hem beter gaat. Hij maakt nauwelijks een paar wandelingen door de tuin. Daarbij bespioneren de Engelse soldaten, de tuinlieden, de verbindingsofficier hem. Dat kan hij niet verdragen. Van alle kanten zijn de blikken op hem gericht. Hij kan geen groet met een ander uitwisselen zonder dat Blakeney daarover in zijn rapporten schrijft. Daarom blijft hij binnen. Daar voelt hij zich nog het minst gevangen.

Daarna dwingt hij ook zijn officieren zich af te zonderen van de eilandbewoners. Ondanks dit alles ontbreekt het in Longwood niet aan nieuwtjes. O'Meara, Balcombe, de wachtofficier of de bedienden, die de boodschappen doen, brengen ze vanuit de stad mee. Vaak is het maar geklets en gezwets, soms boosheid of domheid, dat uit dat kleine oord komt en Napoleon vernietigt.

Admiraal Plampim heeft de toorn van de puriteinse moeders gewekt. Deze korte, vierkante man, die eruit ziet als een oude dikke matroos, die men in een officiersuniform heeft gehesen, heeft op de Conquerer vanuit Plymouth een twintigjarig meisje meegebracht, waarmee hij in De Briars woont en dat hij voor zijn vrouw wil laten doorgaan.

- ¹⁰ Het schandaal is ongehoord, vooral omdat meerdere officieren van zijn staf meedelen in de gunsten van de schone. Lady Lowe en haar vriendinnen zijn hoogst verontrust als de admiraal denkt haar aan hen voor te stellen. Dominee Boys, een fanatiek christen, dondert vanaf de kansel in zijn kerk St. Paul (1) tegen de schaamteloze kerel, die zijn officieren zo'n slecht voorbeeld geeft. In zijn evangelische ijver tekent hij van Plampim zo'n grappig beeld, dat de eredienst in een schaterend gelach eindigt. Dagenlang praat men op Sint Helena alleen nog maar over de liefdesrelatie van de admiraal. Ja, er wordt zelfs beweerd dat sir Hudson Lowe de schuldige dame met het eerstvolgende schip naar De Kaap zal sturen en in Londen de afzetting van de admiraal zal eisen. Hij past echter wel op dit te doen. Plampim met zo'n slechte naam, van alle gegoede families vervreemd, zal zo des te meer afhankelijk van hem zijn. De gouverneur heeft hem in de hand. Zou hij bedenken om de rol van Malcolm te spelen, dan zou hij hem kunnen manipuleren.

Men heeft zo weinig met hem op, dat lady Lowe op een avond uit pure overmoed in overleg met Reade en de kapitein van de voor de rede van Jamestown liggende Eurydice, een schijngevecht laat opvoeren. Midden in de nacht weerspiegelt de Eurydice zich plotseling in Bengaals vuur, de andere schepen vuren vuurpijlen af, enkele losse kanonsschoten worden afgevuurd (2). De gehele stad wordt wakker, het leger en de marine grijpen de wapens, de inwoners rennen naar de ramen en vooral Plampin wordt in De Briars bij zijn liefdesbezigheden gestoord.

Aantekening:

1. Deze kerk ligt in de nabijheid van Plantation House in een mooie omgeving en wordt in de tijd van de gevangenschap van Napoleon Country Church genoemd. Nu is het de kathedraal. Zij is omgeven door een kerkhof, beplant met prachtige eiken. Daarop ligt Cipriani begraven.
2. 10 november 1818 (Dagboek van Nicholls, L.P.20.120)

- 11 Is het een bende avonturiers, die Napoleon bevrijdt? De admiraal stuurt zijn verbindingsofficier naar Jamestown en schiet snel zijn uniform aan. Als hij in het zicht van de stad komt, is lady Lowe met haar gezelschap al verdwenen. Ze zijn er verrukt over zoveel opschudding gewekt te hebben en de oude man zo'n goede poets gebakken te hebben.

Terwijl Lowe, ondanks zijn onbetwiste kwaliteiten, als bewakingsambtenaar (1) op het eiland niet geliefd is, zijn vrouw is des te populairder. Ze bevalt iedereen. Stürmer noemt haar een hoofdreddelaarster (2). Lady Lowe houdt ervan partijen te geven, wat zij met smaak weet te doen. In Plantation houdt zij open huis en trekt de officieren van het leger en marine, de burgers en alle vreemdelingen van stand naar zich toe. Zij is de toonaangevende dame van het eiland en is altijd bereid uitstapjes te maken naar het Dianagebergte of naar Sandy Bay, picknics, avondjes of bals te organiseren. Dat belemmert haar niet om een goede moeder te zijn en zich te bekommeren om haar grotere dochters Charlotte en Susanna of om zich met de baby's van haar tweede huwelijk bezig te houden. Lowe heeft voor haar uit Londen een bespannen wagen met vier zwarte pony's laten komen. Ze ment ze zelf, licht gekleed, de veren van haar breedgerande hoed strijken langs haar hals.

Aantekening:

1. Lowe bezorgde zichzelf talloze moeilijkheden met Boys en zelfs met de vriendelijke Bingham. Daarna ook met de Oostindische Compagnie, waarmee hij toch een betere verhouding had moeten bewaren. Toen hij in 1819 de pachter Breame wegens onregelmatigheden in de boekhouding uit zijn ambt wilde zetten, werd deze maatregel door de directie van de Oostindische Compagnie veroordeeld. Op 2 mei 1821 richtte de Compagnie zelfs een zeer strenge, door alle bestuursleden ondertekende brief aan hem. (L.P.20.137)
2. Stürmer aan Metternich, 10 januari 1817. De Oostenrijkse commissaris behoorde tot de weinigen, die zich door het naar boven komen van lady Lowe niet gek lieten maken. De affaire Welle had tussen Plantation House en Rosemary Hall een niet meer te ontkennen spanning veroorzaakt.

- 12 Charlotte en Susanne begeleiden haar. Officieren te paard en de dames van Sint Helena vormen op de parse landwegen van het eiland haar gevolg. Ze speelt de koningin, dringt met haar luidruchtige schare in de bescheiden straten van Jamestown binnen, waar vanaf de balkons allen de wilde stoet verbaasd nakijken. Allen op het eiland, die van de gouverneur afhankelijk zijn, en wie is dat uiteindelijk niet, liggen aan haar voeten. Zelfs de kerkdienaren buigen zich voor haar: de ruwe Boys wordt beleefd en dominee Vernon laat als zij migraine heeft, de klokken niet luiden. De markies van Montchenu is uiteindelijk toch te ver gegaan, zijn briefjes worden te heftig. Als hij enkele dagen later op Plantation komt, vindt hij de deur gesloten. Deze grapjas waagt het zich te beklagen en ook nog bij de echtgenoot. Lowe verontschuldigt zijn vrouw: toen de markies kwam, was zijn vrouw net bezig haar dochter pianoles te geven. Een ander dan Montchenu had het hierbij gelaten. Hij niet, hij schrijft een zes bladzijden lange brief, waarin hij strijdt en opeist (1).

Aantekening:

1. Hier twee niet-gepubliceerde brokstukken uit deze opmerkelijke briefwisseling, die in het British Museum in de papieren van Lowe zijn terug gevonden.
Eerst het protest van Montchenu (7 november 1817):
"Ik denk niet dat de acht tot tien minuten, die men vijf tot zes maal per jaar van de uren van mejuffrouw Susanne aftrekt, haar opvoeding in gevaar brengen."

Hij beklagt zich over zijn eenzaamheid: "Ik wil alleen maar na het diner, als het enigszins mogelijk is, een spelletje whist spelen om mij twee, drie uur te vermaken, want ik houd er niet van mij na het eten nog met moeilijke zaken bezig te houden. Mijn enige wens is de tijd dood te slaan voordat zij mij doodslaat."

En nu Lowe in een ongemanierd en lachwekkend Frans gegeven antwoord (zonder datum):

"Mijnheer de Markies,

Ik heb me voor uw bezoek niet verborgen, dus vervalt dat argument voor zover het mij betreft, vanzelf, maar ik heb u in een brief te verstaan gegeven, dat ik van mening ben 'dat ieder in zijn eigen huis baas is'. Ik maak verschil tussen mijn publieke functie en de plaats van mijn vrouw. Een dame kan zonder iemand te kwetsen (bij ons althans) zich 's middags verontschuldigen. Het strekt haar zelfs tot eer als zij laat zeggen dat zij niet thuis is en er verder niets gevraagd wordt.....U spreekt van een bezoek van zes tot acht minuten, maar als lady Lowe iemand ontvangt, is zij te beleefd de betreffende persoon te verlaten voordat deze zelf afscheid neemt.

De eerste twee brieven, waarover u spreekt, hebben geen indruk gemaakt, de anderen waren noch qua toon noch qua taal in overeenstemming met onze manieren..... Het is mij echter nooit ter ore gekomen, dat lady Lowe zich aan de attenties van de markies van Montchenu onttrokken heeft, noch de hem toekomende eerbewijzen heeft nagelaten....

Na dit kleine meningsverschil zullen wij elkaar beter begrijpen en de samenleving zal daar wel bij varen!" (L.P.20.120).

- 13 Zijn pech, die hij overal rondbazuint, brengt geheel Sint Helena aan het lachen, want hij had er zich voor de hele wereld op beroemd vierduizend Engelse dames gekend te hebben, waarvan het grootste deel zijn wensen vervulde. Des te minder lacht het geluk hem in Jamestown toe, waar hij een draai om de oren krijgt als hij zijn huisbazin mrs. Martin (1), een vrouw van boven de vijftig, kussen wil. Als O'Meara in Longwood deze geschiedenis vertelt, barst de keizer in luid gelach uit.

Graaf Balmain heeft, zo wordt verteld, om de hand van miss Brooke, de dochter van de secretaris van de Oostindische Compagnie gevraagd en is afgewezen. Mrs. Younghusband, de grootste kwaadspreekster van het eiland, is wegens een belediging van mrs. Nagele tot een boete van 300 pond veroordeeld. Graaf Montholon heeft de echtgenote van een marine-officier de hand gekust en de vrouw, niet gewend aan deze omgangsvormen, heeft daar aanstoot aan genomen.

Aantekening:

1. Hij had het pension Porteous eindelijk verlaten en daar bijna recht tegenover bij de weduwe Martin gehuurd. Hij had daar drie gemeubileerde kamers.

- 14 De kapitein van een niet tot de Compagnie behorend schip had om op Sint Helena aan te leggen, waar hij Napoleon hoopte te zien, water in mogen nemen. Hij had met opzet zijn zoetwatervoorraad in zee laten lopen. Toen de gouverneur daarvan hoorde, verdubbelde hij de waakzaamheid.

Omstreeks die tijd heerste er op het eiland echt gebrek. De boeren en de handelaren verrijkten zich, maar de officieren en de commissarissen klaagden zeer (1). Op Longwood ontbreekt het ook vaak aan het noodzakelijkste, bv. brandhout (2). Om de haard van de keizer aan te houden, die de kolendamp (3) niet kan verdragen, slaat Noverraz een oud bed in elkaar. Ook vruchten zijn er niet voldoende. Blakeney moet Gorrequer opdragen nog een vruchtenzending te verkrijgen (4). Dit alles is echt treurig. Lowe en de zijnen zijn echt tekort geschoten in hun verzorging.

Aantekening:

1. Montchenu schreef op 30 november aan Richelieu: "De nood is hoog. Zelfs de gouverneur zat veertien dagen zonder ossenvlees. En in het ziekenhuis maakt men soep uit pekelvlees. Sinds twee maanden kan men zelfs voor de hoogste prijs geen pond boter meer kopen. Schapenvlees is zo zeldzaam, dat wij drie shilling per pond betalen.
2. Dagelijks werden 300 pond hout en 10 zakken kolen geleverd. In Plantation House waren maar 5 zakken kolen nodig. Maar de onder de vochtigheid lijdende Fransen verlangden veel meer

warmte. Hout was inderdaad zeldzaam op het eiland. (L.P.20.119.)

3. Napoleon benutte deze gelegenheid om Lowe te ergeren (Gourgaud II, 299): "De keizer had Noverraz opgedragen zijn bed in het openbaar stuk te slaan, omdat hij niet genoeg brandhout had. Dat heeft groot gekrakeel op het eiland gegeven en de tiranie van de gouverneur heeft een dodelijke steek gekregen."
4. Op 23 januari 1818, dus midden in de zomer, schreef de bewakingsofficier aan Gorrequer: "Generaal Bonaparte wil opeens meer vruchten eten dan gewoonlijk. U weet zeker wel, dat de ontbrekende hoeveelheid er dit jaar niet is, omdat de aanwezige hoeveelheid voor de gehele familie niet voldoende is." Met 'familie' bedoelt men in de Engelse berichten gewoonlijk de omgeving van Napoleon. (L.P.20.20, 121.)

*

- 15 Napoleons metgezellen leven geïsoleerd voort door zowel de wil van de keizer als door de moeilijkheden, die de gouverneur veroorzaakt.

Net als dieren, die men in de ruimte van een schip samenperst, zich al snel aan elkaar storen en elkaar verwonden, zijn de drie generaals en de beide vrouwen. Steeds weer zijn hun blikken op Europa gericht, waar hen alles gemakkelijk en aangenaam en aantrekkelijk lijkt en zij benijden Las Cases. Allen tellen de dagen, die hen van het tijdstip scheidt, waarop het mogelijk zal zijn Napoleon te verlaten (1).

Willen wij hier beweren dat zij het adellijke van deze opgave niet bevatten, die zij als hun geest ruim genoeg zou zijn, in dienst van het grootste noodlot in de wereldgeschiedenis vervullen zouden kunnen? Zeker. Maar is het wel mogelijk alle dagen, elk uur, het gehele jaar door daar aan te denken? Wie weet eigenlijk hoe lang deze verbanning nog duren zal, waarop zij niet waren voorbereid? Helden zijn zij nooit geweest, ze willen dat ook niet zijn. Het zijn slechts arme mensen, die op het wonder der bevrijding wachten en verstarren bij de gedachte op deze rotsen ver van hun familie zonder opvoedingsmogelijkheden voor hun kinderen, afgesneden van het leven en de toekomst oud te worden. Slechts op zeldzame momenten steekt hun vijandelijkheid de kop op. Ze vergelijken zich woedend met elkaar, beloeren elkaars schreden, spreken alleen om zich over hun noodlot te beklagen of om de buurman te belasteren (2).

Aantekening:

1. Montholon zegt op 19 september 1817 tegen Gourgaud 'dat hij niet naar Sint Helena gekomen is om te doen wat men hier doet. Hij zou graag een aanleiding vinden om weg te gaan. Maar omdat hij zich nu eenmaal aangesloten had bij die partij, die, men weet niet waarom 'Hoera voor de keizer' schreeuwde, moet hij afwachten. Hij had beter het advies van de hertog van Vicenza kunnen opvolgen die hem afraaide mee te gaan: "Ah, u kent Zijne Majesteit niet! U krijgt er spoedig spijt van dat u hem gevolgd bent. En voor alles: verkoop niets! Zijne Majesteit zal u nog geen franc geven!" Zijn vrouw is woedend, geheel terneergeslagen en ziek.....' (Bibl. Thiers)
2. Deze vijandigheid ontgaat de Engelsen en de commissarissen niet: "Al deze Fransen", schrijft Balmain al op 8 september 1816, "haten elkaar hartgrondig. Ieder wil de gunsteling van de gebieders zijn en de leiding bij de belangrijkste gebeurtenissen van Longwood naar zich toe trekken."

- 16 Woede-aanvallen, dreigende woorden tijdens een uitstapje van de keizer vanwege de kinderen, de bedienden of de toiletten zijn aan de orde van de dag. De beide vrouwen houden zich alleen in de aanwezigheid van de keizer in bedwang. Ze leggen bij elkaar – in dit oord- beleefdheidsbezoeken af. Zo vertelt Mme Bertrand aan Gourgaud, dat die Montholon bij haar is gekomen. Omdat ze aanstalten maakt om na vijf minuten weer weg te gaan, zegt Mme Bertrand tegen haar: "Ah, u heeft natuurlijk een bijzondere aanleiding nodig om mij te bezoeken." Daarop ging Montholon, die twee weken niet was geweest, weer zitten en bleef nog een heel uur (1).

Zo zijn de verhoudingen dus. Over en weer noemt men elkaar monsieur en

madame. Bertrand spreekt men aan met de titel heer opperhofmaarschalk, hij verlangt dat de bedienden hem 'Monseigneur' noemen. De Montholons trekken alles naar zich toe: meubels, juwelen, baar geld, jaartoelagen. Zij buiten de grootmoedigheid van de gebieders voor zichzelf uit. De Bertrands zijn daar boos over (2). Mme Bertrand beticht Mme de Montholon een oude hoer te zijn. Ze beweert dat Montholon bedroefd is, omdat hij ziet hoe zijn vrouw de kinderen verwaarloost.

Aantekening:

1. 26 april 1817.
2. "Mme Bertrand heeft me gezegd dat Zijne Majesteit heimelijk zeer vaak naar de Montholons gaat, dat de keizer hem veel geld geeft, meer dan 50.000 francs per jaar." (Gourgaud II, 21 januari 1818)

- 17 Als het lijkt dat Gourgaud een paar dagen beter met de Montholons omgaat, werpt zij hem voor de voeten dat hij 'Albine' het hof maakt. Als hij zo doorgaat, zal zij niet meer met hem praten (1).

Heeft Napoleon zich werkelijk in intieme betrekkingen met Mme de Montholon begeven? Onmogelijk is het niet, maar evenzo onwaarschijnlijk. Gourgaud zou het wel willen. Hij haat Montholon zo diep! Dat Napoleon Mme de Montholon in bad ontvangt, is inderdaad hoogst verwonderlijk (2). Maar zijn gedrag tegenover haar is hetzelfde als tegenover Bertrand, Montholon en Gourgaud, hij lette niet op haar vrouw-zijn. Toen zij weer zwanger werd, zei hij tegen haar: "Wilt u net als Mme Tallien zijn, steeds met de buik vooruit?" Mme de Montholon zweeg gepikeerd.

Als de kleine Joséphine komt, op 26 januari met de helm geboren, een voorteken dat zij niet zou waarmaken (4), dringt Mme Bertrand er bij Gourgaud op aan de pasgeborene te aanschouwen: "Het lijkt in niets op Montholon en ook niet op zijn vrouw", zegt ze tegen hem, "het heeft een sterke kin."

Aantekening:

1. Gourgaud II, 15 juni 1817.
2. Gourgaud, 5 november 1817: "Mme de Montholon verschijnt in vol ornaat bij de keizer, die zich in bad bevindt. Montholon verlaat net de badkamer. Ik zeg tegen hem: 'Zo, zo, jij wordt er uit gestuurd als je vrouw komt.' Ik babbelde bij de huisdeur ongeveer een uur met hem. Daarna wenste Zijne Majesteit Montholon bij zich. Ik heb zin hem toe te roepen: 'Toeschouwer!'
3. Gourgaud, 15 oktober 1817. Hoe weinig galant de keizer zich soms ook gedroeg, hij zou zo'n grove uitdrukking toch zeker niet gedaan hebben als hij de geliefde van Mme de Montholon of de vader van het kind zou zijn geweest.
4. Zij stierf in 1819 in Brussel.

- 18 "Lijkt het op Zijne Majesteit?" vraagt Gourgaud. Mme Bertrand doet de volgende tegenvraag: "Heeft u gezien hoe Zijne Majesteit trilde, toen Montholon haar weëën had?" (1)

Kortom, ze snuffelen, ze zoeken en ze weten niets precies. In december 1817 noteert Gourgaud: "Mme Bertrand, die ik opzoek, vraagt mij of ik geloof dat Zijne Majesteit een goede verstandhouding met Mme de Montholon heeft. Ze zegt mij dat ze denkt dat Esther..... Hoe gaat het met Zijne Majesteit? De nachten zijn lang.....(2).

Voor hen, die Longwood bezocht hebben en zich ervan overtuigen konden hoe nauw de Fransen gedwongen waren op elkaar te leven, is deze onzekerheid van de beide vijanden van de gravin de Montholon verklaarbaar. De Franse ooggetuigen van de gevangenschap, Las Cases, Marchand en Ali, laten hier over niets los. De Engelsen ook niet, zoals lady Malcolm. Mrs. Abel, Warden, Henry, Verling (3). De Lowe-papers, die altijd bol staan van de geruchten en de roddels, blijven op dit punt stom. Onder de commissarissen bewaart Balmain, die

ook de tsaar met anekdotes moet vermaken, het volledige stilzwijgen. Stürmer daarentegen schreef op 31 mei 1818 aan Metternich: “Hij (Napoleon) koestert nu ongeremde gevoelens, die hij naar het schijnt, plotseling voor Mme de Montholon heeft opgevat, ofschoon Gourgaud zich voorgenomen heeft deze verhouding tegen te werken en haar in het lachwekkende te trekken. Nadat zij de lusten van de keizer een tijdje bevredigd had met het eervolle ambt van koppelaarster, is het haar gelukt over haar mededingster te triomferen en in het keizerlijk bed door te dringen.”

Aantekening:

1. Gourgaud II, 15 juni 1817.
2. 15 december 1819.
3. Dokter Verling bericht slechts dat ‘Mme Bertrand verklaart heeft dat de kleine Napoléone zeer wel een dochter van de keizer zou kunnen zijn.’
We hebben gezien dat deze opvatting niet strookt met de werkelijkheid. Verling voegt er overigens aan toe dat Mme Bertrand hem ‘half hysterisch’ overkwam. (Dagboek Verling, 3 oktober 1818)

- 19 Koppelaarster? Men begrijpt niet echt waarop Stürmer zinspeelt. Misschien op het tegemoetkomen, dat Mme de Montholon miss Knipe (Rosebud) toonde (willen we Gourgaud geloven), die een beetje op Mme Walewska leek en die door de keizer in Longwood hartelijk ontvangen werd (1). Of gaat het om Esther, de geliefde van Marchand, waarbij hij een zoon heeft? Het bediendengeroddel wees – volledig zonder grond - de keizer als vader aan. Het schijnt dat Stürmer deze zinnen, die Montchenu herhalen zal (2), heel luchthartig geschreven heeft. Op dat kleine eiland met zijn honderdvoudige echo, waar het minste geklets tot onderwerp van omvangrijke rapporten naar Plantation House leidt, kon een liefdesrelatie van Napoleon niet verborgen blijven. In de enorme berg van documenten, die naar ons toekomen uit de tijd van de gevangenschap zouden er sporen van te vinden moeten zijn (3).

Aantekening:

1. 7 januari 1816: “Mme de Montholon snijdt rozenknoppen af, omdat ze denkt dat ze daardoor de geliefde van de keizer wordt.” Maar miss Knipe kwam nog maar één keer naar Longwood, namelijk op 21 juli en ook deze keer weer met haar moeder. Ze sprak met de keizer in de tuin slechts enkele woorden. In 1820 trouwt ze met de heer Hamilton en verlaat het eiland.
2. Montchenu vroeg Gourgaud de dag voor deze afreisde over het intieme leven op Longwood uit. Op de vraag: “Hoe heeft Mme de Montholon het klaar gespeeld om hem te behagen?”, antwoordde Gourgaud: “Ze speelt de geleerde vrouw, kent de Franse geschiedenis tamelijk goed en houdt de keizer onophoudelijk voor dat men dagelijks tachtig Parijzenaars als straf dat zij hem verraden hebben, moet doodschieten, dat Frankrijk een nog twintig maal slechter lot verdient, enz. Hij hoort dat alles met genoegen aan.” (Montchenu aan Richelieu, 18 maart 1818)
Als Gourgaud, die toendertijd op Longwood zeer boos was, genante dingen had kunnen openbaren, dan had hij dat zeker gedaan. En Montchenu had van zijn kant zeker niet nagelaten zijn hof een lage geschiedenis te vertellen als hij daartoe in de gelegenheid was geweest.
3. Napoleon stond in tegendeel op Sint Helena en in het bijzonder bij de officieren in hoog aanzien t.a.v. zijn geslachtelijke eenzaamheid. Zij moeten toch als eersten in staat zijn geweest over alles wat zich in Longwood afspeelde, af te weten
Legerarts Henry van het 66^e Regiment, die van 5 juni 1817 tot na Napoleons dood op Sint Helena woonde en ook zijn autopsie bijwoonde, schreef in de voor Hudson Lowe bestemde aantekeningen en die hij op 12 september 1823 als getuige uitsprak in het proces van de voormalige gouverneur tegen O'Meara, aan het eind de volgende opmerkelijke woorden: “De geslachtsorganen van de overledene leken een fysieke oorzaak te zijn voor zijn gebrekkige lust en zijn kuisheid, die zoals bekend tekenend voor hem waren.”(L.P.20.214).
In zulke zaken is het moeilijk partij te kiezen. Onze mening is dat Napoleon in de eerste twee jaren van zijn gevangenschap zeker geen intieme relatie met Mme de Montholon had. Of hij later met haar ‘routinematig verkeer had’, zoals F.Masson aanneemt, blijft volgens ons zeer twijfelachtig.

- 20 Vanaf het eerste kanonschot, dat de zonsopgang aankondigt, tot het laatste, dat bij zonsondergang de keten van wachtposten bij de tuin omsluit, is Longwood in een grauwe, alles doordringende verveling gedompeld. (1)

Aantekening:

1. In de bijzonder waarheidsgetrouwe notities van Gourgaud staat op bijna elke bladzijde: "Verveling, ruzie, slecht humeur. Zijne Majesteit is somber. Grote verveling en melancholie"
Hier een week zoals vele: "Dinsdag de 25^e, verveling, verveling! Woensdag de 26^e, net zo! Donderdag de 27^e, net zo!..."
Deze verveling wordt ook net zo gevoeld door de buitenlandse commissarissen, die helemaal niets te doen hadden. Stürmer doet aan Lowe de volgende, naïeve bekentenis: "Ik zag graag dat Napoleon sterft, dat zou mijn geluk zijn, want dan zou mijn missie op Sint Helena ten einde zijn."
Waarop Lowe stelt 'dat dit hem persoonlijk zeer ongelukkig zou zijn, tenminste zo lang hij hier was.'(L.P.20.143)

*

- 21 Langdradig rijgen de uren zich aaneen, de benauwde kamers, de weinige interesses, het onbestemde klimaat, de wind, die maar niet wil gaan liggen, steeds maar dezelfde gezichten, vervelende, geen of alleen maar sombere berichten, vervelend het gebrek aan of het versleten zijn van zoveel spullen. Oh, ellendig in deze vreemde te leven, altijd verdacht te lijken, zich nooit onder de Fransen als naasten zeker te kunnen voelen. Geen zin in werk, dat de keizer beveelt, geen zin in maaltijden, waarbij men niet ongedwongen eten of praten kan, geen zin in die eeuwige schaakpartijen, waarbij men zich door Zijne Majesteit moet laten verslaan en vooral geen zin in de avonden met z'n vieren, waartoe men door de afwezigheid van de Bertrands bijna steeds gedoemd is ...
Tevergeefs zit Mme de Montholon aan de piano met de bedoeling de aanwezigen een beetje op te monteren. De keizer schudt mechanisch de kaarten en zegt een paar woorden tegen Montholon, die Gourgaud met starre blikken wel kan doden.
Dan wendt hij zich tot de gravin: "Huilt uw kleine nog steeds zo?" Mme de Montholon antwoordt op liefelijke toon. Zij spreekt over haar kind als een bezorgde moeder, terwijl zij zich er totaal niet om bekommert.
"En u, heer Gourgaud, heeft u een pleziertje gemaakt?" "Nee, Sire." "Waarom niet?" "Omdat de wegen tot aan Alarm House mij vervelen en omdat men onophoudelijk door de heer Harrison en drie sergeanten bewaakt wordt."

- 22 Napoleon staat op en grijpt naar het eerste het beste boek. Het is een deel van Molière, hij slaat het open bij het stuk L'Ecole des Femmes. Hij leest enige gewaagde stukken, vindt ze aanstootgevend. Waarop Gourgaud opmerkt: "Hoe meer de zedenverwildering de overhand neemt, des te strenger is men op de woorden."
Dat is een sneer naar de Montholons. De gravin speelt de beledigde en beweert dat 'Molière niet netjes is.' Nu al vallen de ogen dicht. Eindelijk slaat de kleine klok. Het is tien uur, de keizer staat op. "We gaan slapen." Er is weer een avond voorbij. Weer een kleine overwinning op de tijd behaald. Tot morgen. Is het pas tien uur....?

*

Voor de weinige Fransen, die zijn hofhouding vormen en zijn ellende wat glans geven, is Napoleon het middelpunt, waarom heen zij draaien. Hij verleent hun het bestaansrecht en is tegelijk hun martelaar. Zijn humeur is onberekenbaar. Hij is heftig boos en is niet gewend door zijn vijftien jaar heersen een blad voor de mond te nemen (1). Hij laat zich tot uitvallen verleiden, die als men ze letterlijk nam, hem als een monster van egoïsme en gevoelloosheid zou

laten lijken. Generaalsgedrag, noodzakelijke hardheid van het heersen worden in verbanning tot een misdaad. Als hij 's nachts niet kan slapen, wekt hij zijn kamerdienaar en laat Montholon of Gourgaud roepen (2).

Aantekening:

1. Deze woede-aanvallen van Napoleon, die door boze tongen nog worden aangedikt, gaven hem op het eiland de naam van een tiran. Balmain schreef op 8 september 1816: "Hij zegt grofheden en behandelt de Fransen voortdurend als slaven."
2. "De keizer laat mij om vier uur roepen. Montholon is volledig uitgeput. Hij dicteert mij gedachten over het antwoord aan Bathurst, de beperkingen, enz.... Dictaat, gesprekken met mij tot acht uur." (Gourgaud II, 133)

- 23 De generaal stormt slaapdronken, ongekamd en in alle haast binnen. De keizer ligt in bed of soms ook heeft hij zijn slaaprok omgeslagen en loopt hij voor zijn kamerscherm heen en weer, zijn korte schaduw gaat op de wand mee. Hij dicteert zijn gedachten. Het wordt een nieuwe protestbrief tegen het Engelse ministerie of tegen Lowe of de zeker niet laatste versie van zijn verslag over de Slag bij Waterloo. Montholon, suffend, door slaap overmand, schrijft met stijve vingers zonder te begrijpen wat hij opschrijft, urenlang..... Eindelijk kijkt Napoleon naar de ongelukkige, die de ogen dichtvallen. "Genoeg, Montholon, laat Gourgaud halen." Hij had best kunnen wachten tot het begin van de dag, daar de dag zo lang is en de tijd zo langzaam gaat (1). Maar zodra hij iets bedacht heeft, wil hij het onverbiddelijk uitvoeren. Hij krijgt een idee en meteen ziet hij niets meer dan politiek, zijn roem, de toekomst van de dynastie. Hij lijkt onmenselijk. Maar juist daarom, omdat deze grote mens ook slechts mens is en bovendien een onrustig, gespleten en impulsief karakter heeft. Al in zijn jeugd was hij een mensenhater.

Aantekening:

1. Marchand beweert echter dat hij vanaf 1817 de beide generaals 's nachts zelden stoorde. "Hij pleegt hen vaak 's ochtends te zeggen: 'Ik heb vannacht veel gewerkt. En u, mijne luie heren, wat hebt u gepresteerd?' (Bibl. Thiers).

- 24 De gebeurtenissen van 1814 en 1815 leren hem niets. Hatelijke woorden komen uit zijn mond. Montholon is voor hem slechts 'een schurk', Bertrand 'een rund', of 'een dwaas uit Berry'. (1)

Montholon verontschuldigt zich. De opperhofmaarschalk durft niet te antwoorden. Vanwege zijn zwakke karakter en zijn constante respect is hij nog slechts een houten pop in uniform met hoge ongepoetste rijlaarzen en een brede hoed met een slappe vederdos. De keizer zegt tegen Mme Bertrand: "U bent slecht gekapt. Is het kleed, dat u aanheeft, afkomstig uit China? Mooi is het niet." Een andere keer zegt hij tegen haar, dat ze er in groot toilet uitziet als een opgedofte boerin.

In de Tuilerieën gedroeg hij zich niet anders. Maar op Sint Helena, waar deze beide Françaises weinig mogelijkheden hebben hun garderobe te vernieuwen, werken zulke grofheden veel pijnlijker. Geheel ontmoedigd doen de dames helemaal niets meer aan hun toilet. En Mme Bertrand bezoekt de keizer nog maar heel zelden. (2)

Aantekening:

1. Gourgaud, 24 november 1817.
2. Napoleon sprak met Gourgaud over Bertrand en zei: "Zijn vrouw, die boze creoolse, is het, die hem kwelt. Geloof u dat zij hem getrouwd zou hebben als zij niet in moeilijke omstandigheden was geweest? Zij is zo dom, dat ze mij niet bezoekt en ik zou haar toch een diamanten collier kunnen geven. Maar zegt u dit niet tegen haar. Zij mag doen, wat ze wil." (Gourgaud II, 11 juni 1817) Mme Bertrand zag de keizer soms weken niet. In een gesprek met Montchenu zegt zij het volgende, dat hij in zijn bericht naar Parijs doorzendt: "Ik hoef maar over het erf te lopen om hem te zien en ik zie hem toch niet. In drie maanden was ik slechts een keer bij het avondeten. Sinds

enige tijd dineert hij alleen en wil niemand zien.”

- 25 Ook Gourgaud wordt genadeloos behandeld. Napoleon houdt hem kort met geld en tochtjes en geeft hem strafarbeid op. Ja, men kan zeggen: hij knecht hem. Vanwege uitgesproken afwijzing? Toen nog niet. Maar hij is van mening dat deze gevoelige en fantasierijke mens, als men hem niet strak in de hand houdt, het respect verliest en in huis alles op zijn kop zet, in een woord, dat hij de politiek, die de keizer tegenover de Engelsen voorstaat, schaden zou. Zonder het zelfgevoel van het individu te waarderen, vervalt Napoleon erin zijn officieren tegen elkaar uit te spelen. Er schijnt systeem in te zitten, hij doet het net zo als ten tijde van zijn macht, omdat hij denkt dat hij zo beter regeren kan, alles bijeen brengen kan en het rangorde spel verhinderen kan (1). Ondanks dit alles behandelt Napoleon de mensen in zijn omgeving toch af en toe met een aandacht en een liefde, die men bij een man, die van zo'n hoogte is gevallen en ook nog door het ongeluk bezocht wordt, iets roerends geeft. Zo roemt hij Bertrand, noemt hem, opdat men het verder zal zeggen: “de beste ingenieur van Europa’ en looft zijn aanhankelijkheid en trouw. Hij ruilt met de opperhofmaarschalk zijn horloge en reikt het aan met de woorden: “Daar, Bertrand, het sloeg in Rivoli twee uur 's nachts toen ik Joubert het bevel gaf tot de aanval.” De gravin overstroomt hij onverwacht met complimenten (2).

Aantekening:

1. Een van de talloze voorbeelden: hij zegt tegen Bertrand dat Gourgaud hem niet geschikt vindt een veldschans te bouwen of om de brug bij Wenen gebouwd te hebben. (7 nov. 1817). Roddelend en indiscreet merkt hij tegen Gourgaud op, dat als men de chronische schandalen van Longwood zou geloven, Arthur het kind is van kapitein Hamilton. “Zijne Majesteit zegt dat ik Bertrand hoormpjes op moet zetten.” (11 oktober 1817)
2. “De keizer omarmt Mme Bertrand, die goed gekleed is, strijkt en liefkoost haar en wil beslist met haar schaken, hoewel zij het spel niet kent. Mme de Montholon vergaat van jalousie. We gaan dineren. Zijne Majesteit heeft alleen maar oog voor Mme Bertrand en zegt: ‘Potverdorie, dat is een mooi avondkleed, een verschijning in de salon.’ Mme de Montholon is purperrood.” (Gourgaud II, 388)

- 26 Mme de Montholon glimlacht hij vriendelijk toe en hij wenst haar geluk met de ijver van haar man. De steeds heen en weer gestoten Gourgaud bezoekt hij als deze ziek is en hij spant zich in deze op te monteren. Als er in het theater een stuk wordt gespeeld, stuurt hij hem er naar toe: “Ga er naar toe. U moet zich amuseren. U bent droevig als een nachtuil. De tragedie, die nu speelt, is fantastisch..... Het doet mij leed, als ik u zo somber zie.”

Als Gourgaud zich zorgen maakt over zijn moeder, die hij bijna zonder middelen heeft achtergelaten, dicteert de keizer hem een brief aan prins Eugène, die opgedragen wordt Mme Gourgaud een jaarrente van 12.000 francs te verlenen (1). Hij is aardig voor hem, noemt hem ‘Gogo, Gorgotto, mijn zoon’. Hij kraakt hem ook af: “Naast een voortreffelijk hart, goede bekwaamheden en talenten houdt u er erg van te strijden. U wilt mij steeds tegenspreken. Zodra ik iets beweert, gaat u meteen met uw logica – wat u zeker niet zo gemakkelijk afgaat – aan de gang om de vraag vanuit het tegenovergestelde standpunt te bekijken. Toen Las Cases nog hier was, heeft u mij veel zorgen gegeven.....”

Aantekening:

1. Vanaf 1 januari 1817. Gourgaud is de keizer voor deze vrijgevigheid niet dankbaar, omdat Napoleon hem op de achterkant van deze brief enige zinnen laat schrijven, waarin de prins verzocht wordt voor Bertrand bij Andrews, Street and Parker in Londen een maandelijks krediet te openen, waarmee deze de dagelijkse uitgaven (loon, stallen, aanschaf kleding enz.) bestrijden zal. Gourgaud vreesde een compromittering van zijn moeder als deze brief onderschept zou worden.

- 27 “U bent overal jaloers om.... Gelooft u dat ik uit adelheid handel? Dan vergist u

zich. Ik ben net zo min van adel als u. Montholon heeft zijn adellijkheid vergeten, zijn vrouw is de dochter van een bankier.... Ik heb u er nooit om gevraagd om weg te gaan, maar als u niet aan Sint Helena kunt wennen, is het beter dat u gaat. Overigens wil ik mij niet ergeren. Ik spreek als een vriend tegen u. Wanneer u uw verbeeldingskracht niet beteugelt, zult u gek worden.”

Gourgaud wordt niet gek. Maar deze wisselende behandeling maakt hem erg zenuwachtig en zijn heimwee groeit. Spoedig zal hij het niet meer uithouden. Ja, deze in Longwood gevangen houden Fransen zijn niet gelukkig, dat weet Napoleon wel. Maar zij denken er helemaal niet aan, dat de meest ongelukkigste van allen Napoleon zelf is. Hij, die de wereld in zijn handen had, is nu in een barak opgesloten, waar hij zich bijna elke minuut aangevallen en gewond voelt door de kleine voorvallen met de Engelsen.

“Geloof u”, zegt hij tegen de steeds klagende Gourgaud, “dat ik, als ik ’s nachts wakker word met de gedachte wat ik eens was en dan in dit oord, waar ik me nu bevind, geen slechte momenten doorleef?”

Als hij de ‘keizerlijke staatskalender’ ter hand neemt om een getal na te kijken, begint hij er mechanisch in te bladeren. Frankrijk strekt zich uit van de Tigris tot de Elbe, honderddertig departementen met de hoofdsteden Parijs en Rome.

Aantekening:

1. Gourgaud I, 430. Hij zegt op 2 oktober 1817: “U, u klaagt over ellende? En ik, hoeveel ellende heb ik ondervonden! Ik heb mijzelf zoveel te verwijten. U heeft zichzelf niets te verwijten.....”

Soms zucht hij diep. ‘Wat gaat de tijd langzaam! Wat een kruis! Je hebt veel kracht nodig om hier te leven!’ (Gourgaud II, 340- 410- 450)

- 28 Een vloedgolf van beelden stijgt in hem op: “Dat was een mooi rijk”, zegt hij zacht, “38 miljoen mensen had ik te besturen, meer dan de helft van de bevolking van Europa....”

Op een dag klimt hij naar het kamertje van Marchand, waar deze in een mahonie kast voor de keizer kleding ed. bewaart. Hij wil ze zien, laat alles uit de kast halen en voor zich uitspreiden. Wat is er nog veel! Het uniform van de Eerste Consul, de blauwe mantel van Marengo, een grijze overjas en nog een groene. Prima! Hij betast ze. Vol gedachten gaat hij zwijgend de trap af.

De reus, die tussen dwergen is geraakt, probeert af en toe net zo klein te zijn als zij. En dat gelukt hem. Aan tafel verlangt hij voor de tweede maal van een schotel. Hij spuugt naar de straat als de commissarissen voorbij rijden, hij laat zich het geroddel der bedienden vertellen, schertst met O’Meara en zegt: “Uiteindelijk gaat het ons hier helemaal nog niet zo slecht!”

En dan plotseling komt een gedachte, een woord als een donderslag in hem op en daarmee is zijn grootheid er weer. En iedereen huivert. In deze dikke man met het gele gezicht, met de gekleurde zijden doek of de plantershoed op het hoofd, verschijnt voor hen plotseling keizer Napoleon.

Hij leeft nu bijna alleen nog in zijn kleine kamer. Hier kan hij tenminste zijn eigen zaken doen. Hier is het stil, hier is hij alleen. De eilandenzoon, die het continent werd opgeslingerd om dat te veroveren, was door het noodlot ongetwijfeld uitgekozen afgezonderd en hoog boven de mensen te zijn. Hij was alleen geweest tussen zijn ministers, zijn hovelingen, zijn vrouwen. En nu is de eenzaamheid nog vollediger.

- 29 De verbanning heeft een afgrond gemaakt, waarin hij verzinken kan zonder oever of wand te vinden. Desondanks: als hij het gehele gewicht van zijn ongeluk op zich voelt drukken, dan heeft hij toch nog zoveel verbeeldingskracht het

voordeel te zien, dat hij voor de beeldvorming in de geschiedenis voor het principe, dat hij vertegenwoordigt, behalen kan.

“Ook het ongeluk”, zegt hij steeds weer, “heeft zijn heldendom en zijn roem. In mijn leven heeft het aan mislukkingen ontbroken. Als ik op de troon in de wolken van mijn grote almacht gestorven was, dan zou ik voor veel mensen een raadsel zijn gebleven. Nu kan men mij in mijn naaktheid beoordelen.”

Overigens blijft hij na deze twee jaar van gevangenschap, hoewel hij zich regelmatig aan donkere gedachten overgeeft, er nog steeds van overtuigd, dat in de nabije toekomst zijn lot verlicht wordt.

“Na de dood van Louis XVIII begonnen grote veranderingen. Als lord Holland minister zou worden, roept men mij misschien naar Engeland terug. Maar boven alles hoop ik op het aftreden van de Prins Regent, waardoor de kleine Charlotte op de troon zal komen. Zij zal mij terug roepen.”

Maar helaas komt begin februari 1818 het bericht van Charlottes dood binnen. Napoleon is diep geroerd: “Nu, dat is weer een onverwachte slag”, zegt hij tegen Gourgaud. “Zo verijdelt het noodlot onze plannen!”

Omdat hij bang is dat iedereen hem zal verlaten, als zijn verbanning nog langer duurt, houdt hij het voor de zekerste manier zijn volgelingen met uitzicht op voordeel aan zich te binden. Hij doet ieder toezeggingen voor alle mogelijkheden: als hij Europa weerziet, als hij zijn dagen op Sint Helena beëindigt.

- 30 Gourgaud schrijft: “Zijne Majesteit verzekert dat als hij sterft, alles wat hij bezit onder ons vijven verdeeld wordt.”(1) Tegen Gourgaud zegt hij: “Wat wilt u dan in Frankrijk gaan doen? Als u hier blijft, wordt u beroemd. Ik zal niet lang meer leven en kan u gelukkig maken Ik zal u 4.500.000 francs nalaten. Met een dergelijk vermogen zult u overal welkom zijn....”

Gelijke beloften doet hij aan de opperhofmaarschalk voor hem en zijn kinderen. En ook aan de Montholons, deze laatsten schenkt hij menigmaal aanzienlijke sommen (2).

Als een oudere oom, die zijn neven en nichten lokt met zijn testament, zo doet de keizer. Allen zal hij verzorgen. Welke gebeurtenis is het meest waarschijnlijk? Onomwonden spreken zijn vertrouwelijkken met elkaar daar vaak over en ze komen er niet uit. Napoleon zegt hen steeds dat hij nog maar een jaar te leven heeft. Ze kijken elkaar aan. Niemand gelooft dat, hij zelf ook niet. Zo iets is goed om de Engelsen te vertellen!

“Zijne Majesteit zal ons allen nog overleven”, sputtert de opperhofmaarschalk tegen. Napoleon blijft met Gourgaud alleen en zegt zuchtend: “Wie weet... Misschien zullen we nog 15 of 20 jaar leven.....” Gourgaud, die deze dag boos op hem is, hoort deze droeve woorden aan zonder te reageren.

Aantekening:

1. Gourgaud, 20 maart 1817. Hij had dat al op 20 januari gezegd en herhaalde het op 19 juni.
2. Zo gaf Napoleon hem op 28 juli 1818 3000 pond sterling.

*

- 31 Napoleon kan dan wel zijn lotgenoten hardheid en zelfberekening verwijten, hij is in de omgang met de kleinen – kinderen en dieren – vol positief gevoel en echt vriendelijk. Dat komt omdat het tegenover hen niet nodig is ze aan zijn positie te herinneren, vertrouwelijkheden af te weren en met het oog op de

toekomst op zijn woorden en houding te letten.

Hij heeft steeds om kinderen gegeven. Nog voordat hij zelf een zoon had, prees en plaagde hij zijn neven en maakte zich vrolijk over hun boosheid of vreugde. Sinds de geboorte van de Koning van Rome zijn zijn vaderinstincten diep geworteld. Zodra hij twee onschuldige ogen in een rond gezichtje ziet, zodra een strompelend klein lichaampje zich tegen zijn knie vleit, stijgt in hem een gevoelige herinnering op. In Longwood groeien de kinderen in de bovenkamers van de bedienden zonder zorg en aandacht op. Mme Bertrand verwent de hare verschrikkelijk. Haar echtgenoot geeft hen af en toe les (1), doch gewoonlijk groeien ze vrij op. Ook de kleine Tristan de Montholon zwerft rond. Deze vier kinderen (Napoléone de Montholon en Arthur Bertrand worden door hun verzorgsters nog gedragen) zijn de enige glans, de enige vreugde van Longwood.

De keizer laat voor hen door Pierron koeken bakken en suikerwerk maken. Hij nodigt Hortense en Tristan uit voor een ritje in de wagen en rijdt met ze in galop het park rond, terwijl de jonge Napoléone naast de wagen op zijn paard rijdt. Als later Hortense ook wil rijden, laat hij voor haar door Noverraz paardrijkleiding maken. (2)

Aantekening:

1. Gourgaud, die zegt dat Mme Bertrand bedroefd is door het gebrek aan onderwijsmogelijkheden voor haar kinderen, had zich bereid verklaard met de groteren 'school te houden'. "Ik zou graag de kinderen een of twee uur les geven", noteert hij op 10 november 1817. Men weet niet waarom dit aanbod niet werd aangenomen.
2. Op 17 augustus 1818 schonk de keizer Hortense een halsketting van valse parels en twee in Jamestown gekochte jurken. (Dagboek van Verling)

- 32 De kleine Tristan, die 'De raaf en de vos' van Fontaine opzegt en hakkelt, legt hij de bedoeling van de fabel uit. En als de knaap bekent, dat hij zo weinig mogelijk doet, spoort hij hem tot vlijt aan: "Eet je niet alle dagen", vraagt de keizer hem. "Ja, Sire". "Dan moet je ook elke dag werken. Want wie niet werkt, zal ook niet eten." "Oh, als dat zo is, zal ik alle dagen werken." "Ha, daar ziet men de invloed van de kleine buik", zegt Napoleon en klopt Tristan op zijn buik. "De honger, de kleine buik is het, die de wereld in beweging zet. Luister, als je braaf bent, zullen we je page van Louis XVIII maken." "Maar dat wil ik niet", huilt Tristan, voor wie Louis XVIII een boosaardig monster is.

*

Voor zijn dienaren is Napoleon de goedheid zelve. Hij stuurt ze wel aan en scheldt ze geducht uit, maar hij heeft ook belangstelling voor ze, voor hun noden, voor hun familie en drukt een oogje dicht als ze geld verduisteren of iets verkeerd hebben gedaan. "Zijn slechte humeur duurde nooit lang", schrijft Ali. "Had hij ongelijk, dan gaf hij dat snel toe en trok de man op wie het onweer zich ontladen had aan het oor of gaf hem een vriendschappelijk klapje. Nog een paar woorden over zo'n zaak en dan gaf hij de betrokkene de vriendelijkste namen, zoals 'mijn zoon, mijn jongen, mijn kind'.

- 33 De keizer was uiteindelijk meer samen met zijn bedienden dan met zijn officieren. Bijna altijd zijn Marchand en Ali voor hem bezig: ze kleden hem aan, brengen hem de maaltijden, ordenen zijn papieren en zijn boeken, nemen zijn dictaat op en lezen hem de kranten voor. Ze zijn niet alleen kamerdienaar, maar ook secretaris en vertrouweling. Overigens zijn ze hem eindeloos toegewijd.

Vooral Marchand heeft voor de keizer een ontroerende verering. Steeds laat hij hem zijn zorgen toevertrouwen, glimlacht, is onderdanig en discreet, wordt nooit moe en versombert niet.

Bijna net zo vaak ziet Napoleon Cipriani en praat in het Corsicaans dialect met hem. Daar Cipriani elke dag in de stad inkopen doet, hoort hij alles en brengt het laatste nieuws bij de keizer. Maar hij bespioneert ook de Fransen.

Het moeizame huishouden, door Montholon maar slapjes aangestuurd, ging traag voort. Onder de dienaren waren dezelfde ruzies, dezelfde jalouzie als onder de heren; men mokte in de keuken net zoveel als in de salon. Archambault vond dat hij niet naar verdienste werd betaald. Hij betreurde het niet tegelijk met zijn broer vertrokken te zijn (1).

Aantekening:

1. Gourgaud II, 42-99. Archambault, die een drinker was, had meerdere zware tekortkomingen. Zo verscheen hij in september 1818 op een paard van de keizer en in keizerlijke livrei gekleed bij het herfstpaardenrennen in Deadwood en wilde er met de Engelse officieren tezamen aan deelnemen. Hij werd uitgefloten en met opgeheven zweep weggejaagd. Napoleon bestrafte hem met een maand arrest..

- 34 De kok Lepage was samen met zijn vrouw Jeannette (1) ontevreden en wenste zijn betrekking op te zeggen. Napoleon stuurde ze op 28 mei 1818 weg. Er was hem namelijk ter ore gekomen dat ze de dag daarvoor allebei in Plantation House waren verschenen en gevraagd hadden naar Europa terug te mogen keren. Ook hadden ze tijdens een verhoor, dat Lowe het afnam, bereidwillig over de gezondheidstoestand van de keizer verteld (2).

Aantekening:

1. Jeannette was Belgische en heette eigenlijk Chatarine Sablon. Ze was nauwelijks aangenomen (op 13 juni 1816) als hulp voor Lepage, die zijn duim had bezeerd, toen deze zei dat hij met haar wilde trouwen. Cipriani, waarmee hij daarover sprak, maakte hem er opmerkzaam op, dat hij toch eerst moest informeren of zij al niet een echtgenoot had of als dat niet zo was, een geliefde. 'Ach, dat laatste zou mij niets uitmaken', zei Lepage, 'wat mij betreft kan ze veel minnaars hebben.' Daarna loopt hij met zijn hand in het verband naar haar toe en vraagt: 'Mevrouw, bent u gehuwd?' 'Nee.' 'Welnu, als het u schikt zullen we nu trouwen.' Ze antwoordde dat ze niet zo snel aan deze gedachte wennen kan. 'Laten we tenminste twee of drie dagen wachten', zei ze. Hij ging met deze vertraging maar moeizaam accoord.
(O'Meara aan Gorrequer, 14 juni 1816. L.P.20.115)
2. Het verhoor vond plaats in aanwezigheid van Gorrequer, die gewoonlijk het proces-verbaal maakte. (Aantekening door Gorrequer, 27 mei 1818, L.P.20.122)
Na zijn ontslag werd Lepage, die kennelijk op Plantation goede relaties had, door de gouverneur nog eenmaal ondervraagd. Zijn uitspraken zijn interessant: 'Marchand kwam naar mij toe en vroeg wat ik in Plantation House te zoeken had en of men mij over Longwood had uitgehoord. Ik zei tegen hem dat majoor Gorrequer mij had gevraagd hoe het met de keizer ging en dat ik hem geantwoord had dat het hem goed ging. Daarop lachte Marchand en zei: 'Dat had u niet mogen zeggen, de keizer is zeer boos op u'. Generaal Montholon, die mij hetzelfde vroeg en die ik hetzelfde antwoord gaf, zei tegen me: 'Dat was slecht van u, u had moeten zeggen dat het helemaal niet goed met hem ging en ook niet met ons!'. En hij voegde er aan toe: 'De keizer is zeer boos op u, omdat u in Plantation House bent geweest.'
Lowe liet niet los en wilde weten 'of Lepage geloofde dat de keizer werkelijk ziek was'. 'Ik kan daar geen positief antwoord op geven', zei de kok, 'want ik zie hem zelden. Maar Marchand en de keukenchef Pierron en de andere bedienden (Ali en Noverraz), die veel bij de keizer zijn, hebben me gezegd, dat hij veel over pijn in de zij klaagt en dat de dokter meent dat hij een leverziekte heeft.'
(Aantekening Gorrequer, 6 juni 1818. L.P.20.122.)

*

- 35 Napoleons tot nu toe steeds sterke dadendrang verslaptte. De pauzes tussen de dictaten worden steeds langer. Tenslotte sluipt de slordigheid in zijn wiskundig nauwkeurig geregelde leven. De atmosfeer is zelfs te drukkend. En net zo eenvormig is wat hij rondom zich ziet: steeds hetzelfde uitzicht op

Flagstaff, op het menselijk profiel van De Barn, op het kamp van Deadwood en op de zee, die zich zeer ver aan de horizon nauwelijks van de hemel onderscheidt.... En wat hoort hij nu? Het kraaien van de haan 's ochtends, het kwaken van de kikkers, het castagnetten geklapper en 's nachts het ritselen van de ratten.....Dat zijn nu de geluiden, die de man hoort, die gewend is aan het donderen van kanonnen en aan de muziek van de veldslagen. Hij probeert uit zijn versuffing te komen. Maar zijn al zijn inspanningen niet tevergeefs? Hij verandert het uur van de maaltijden, neemt zijn geografische kaarten en boeken weer op, laat nog een keer zijn snuiftabaksdozen, zijn Franse medailles, zijn familieportretten de revue passeren, leest de kranten, waarvan de actueelste twee maanden oud zijn, een derde keer door..... (1). Tevergeefs.

Aantekening:

1. Napoleon kreeg meer kranten dan Las Cases, Montholon en O'Meara aangeven. De laatste bijvoorbeeld verzekert: 'dat afgezien van enkele losse nummers van de Times, de Courier, de Observer en van enige Franse kranten, tijdens zijn verblijf geen enkele krant op Longwood kwam, behalve die ene keer dat men Napoleon meerdere weken de Morning Chronicle liet, een gunst, die niet herhaald werd.'

Dit is echter niet de waarheid. De ware gang van zaken over deze episode verkrijgen we uit een brief van O'Meara zelf. Op 20 juni 1817 schrijft hij aan Lowe: 'In antwoord op uw verzoek om inlichtingen welke kranten generaal Buonaparte zou hebben verkregen, heb ik de eer u mede te delen dat hem bij mijn weten slechts onderstaande kranten in handen zijn gekomen:

Londense kranten: Courier, Times, Star, Observer, Weekly Messenger, St.James Chronicle.
Provinciale kranten: Hampshire Courier, Macclesfield Journal.

Het meeste leest hij: Times, Courier, Star, St.James Chronicle en Weekly Messenger.

Verder acht of negen nummers van de Hampshire Courier. Onder een stapel Couriers, die sir Reade hem gaf, zat volgens mijn herinnering ook een nummer van de Globe en een of twee van de Traveller. De kranten, tezamen met de u steeds gezonden boeken, enkele Franse blaadjes en de Morning Chronicle van oktober, november en december, die ik u eveneens stuurde, is alles wat hij aan kranten heeft gekregen.'

Volgens Balmain ontbrak het in Longwood hoofdzakelijk aan Franse kranten en Engelse oppositiebladen. (Balmain aan Nesselrode, 15 januari 1818). Tijdens de laatste jaren van de gevangenschap stuurde Lowe regelmatig naar Longwood een veel groter aantal kranten en zowel Engelse als Franse.

- 36 De lectuur brengt hem eerst nog troost. Als de boeken en tijdschriften uit Engeland aankomen, kleedt hij zich niet aan, is alleen maar bezig er in te bladeren en te lezen, schuift ze aan de kant, grijpt er weer naar. Hij zuigt er nog eenmaal levenskracht uit op. 'In zulke ogenblikken was hij niet meer dezelfde mens', zegt Ali, 'zijn lichaamshouding, zijn stem, zijn bewegingen, alles verraadt, dat er vuur door zijn aderen stroomt, het was alsof hij weer in Europa zijn bevelen gaf. Deze toestand duurde enkele dagen, dan was de keizer weer gewoon.'

*

Napoleon werkt bijna niet meer, maar is er nog met mondelinge uitingen. De hoofdzakelijk door Las Cases en Gourgaud opgeschreven gesprekken uit deze eerste jaren tekenen hem met een duidelijkheid, een scherpheid en in een licht, die geen historische persoonlijkheid ooit meer bereiken zal.

- 37 Men zou kunnen zeggen, dat hij slechts volledig denkt als hij hardop denkt. En als hij zich dan aan fantasieën overgeeft, spreekt hij ze uit. Op geen enkele plaats heeft hij zich zo bloot gegeven. Waar zou hij dat anders hebben kunnen doen, want hij was steeds bezig met zaken, beschouwingen, zorgen en steeds gedwongen dan hier dan daar boosheid of jalousie te stoppen, terwijl hij van Jena naar Wenen of van Madrid naar Moskou vloog. Hier echter

beschouwde hij, van al deze lasten bevrijd, het raderwerk van zijn innerlijk mechanisme. Hij betast het, test het, zoekt zelf (met veel inspanning) naar de drijfveren van zijn vroegere daden. Hij valt terug op de herinnering aan de Revolutie en verkondigt dat hij uit haar ontsproten is. Met krachtige penseelstreken en met nieuwe uitdrukkingen laat hij haar opnieuw ontstaan. De 10e augustus, de terechtstelling van de koning, de belegering van Toulon, de Vendémiaire Doden rond de eeuwwisseling in bloed en kruitdamp, in de vlammenzee van de kanonnen. De Fransen in lompen lopen storm tegen de troon en in een lawaai, waaruit brokstukken van de Marseillaise weerklinken, werpen zij die om.....

Dan de eerste Italiaanse Veldtocht en Bonapartes klim naar de sterren. Hij hemelt zijn veldslagen op en geeft bij gelegenheid af op zijn strategische fouten. Hij bekent zijn politieke fouten en tracht ze niet te verdoezelen. Is hij niet boven excuus verheven? Als de geschiedenis een van zijn daden zou veroordelen, dan biedt hij dapper het hoofd.

In dit barakkenkamp, dat zijn nu slepende tred beperkt, roept hij zonder moe te worden alles weer op, wat hij aan inzicht, aan genie, aan wil bezat. Oh, hij wil zichzelf volledig openbaren. Wat denkt hij aan de toekomst!

- 38 Hij plaatst zich zoals hij zichzelf ziet - het wezen van vlees en bloed – die beweeglijke als door een zee gevoede ziel met haar humeuren en vergissingen, met haar zwakten en vooroordelen, met de maffe Jacobijnengeur. Maar hij toont ook zijn scherpe heersersblik, zijn zin voor orde, zijn ongelooflijke werkkraft, zijn energie en die prachtige zekerheid, die in hem zit, dat er voor de Fransen geen meer betoverende wijn is dan de roem. Listig is hij, maar soms komt het basale in hem naar boven, snijdend zijn zijn uitvallen, maar hij heeft ook momenten, waarop hij zich ontspant en geheel naïef en openhartig is. Steeds spreekt hij zichzelf tegen. Hij prijst de oorlog (1), dan veroordeelt hij haar. Hij spreekt zich tegen zelfmoord uit en hecht er dan weer waarde aan. Hij zegt dat hij in zijn leven geen vrienden nodig heeft en spreekt even later daarover in woorden, die bij Duroc en Bessières tranen in de ogen zouden doen komen. Overigens spreekt hij als hij over zijn veldtochten vertelt en legerleiders beoordeelt meer kritiek dan lof uit. Tegen Murat en Ney is hij onrechtvaardig, ook tegen Carnot, Jordan, Junot, Drout, Moreau, Augerau, Bernadotte en Davoust is hij streng. En hij bewondert Hoche en Desaux 'de enigen, die het ver hadden kunnen brengen' en hij spreekt goed over Kleber, Levebre, Rapp, Lannes en Cambronne. Over het algemeen, meent hij, is hij verkeerd omgeven en begrepen.

Aantekening:

1. Hij roemde vaak Ceasar en Alexander. Maar nog boven hen plaatste hij Hannibal. Op een dag wilde hij het vierde deel van de geschiedenis van Rollin hebben en hij rekende op de hoek van een blad papier met potlood het aantal troepen uit, waarover de Cartageners beschikten. Wat hij enige ogenblikken daarvoor aan zijn verblufte toeschouwers verzekerd had, klopte: zij bedroeg niet meer dan 30.000 man. Dit deel van Rollin, dat Caroline eens aan Mosbourg heeft geschonken, bevindt zich tegenwoordig (1935 rkv.) in de bibliotheek van Gabriel Hanotoux.

- 39 Wat heeft hij zich laten bedriegen, wat is hij dom geweest! Waarom hield hij een Talleyrand, een Fouché, wier verraad hij vermoedde, aan? Ach, uit menselijke zwakheid, omdat ze toen hij net begon zo hoog boven hem stonden en ze hem daardoor imponeerden en ook omdat hij na een juiste inschatting van hun intelligentie en hun bekwaamheden er niet toe kon besluiten hen uit te

schakelen, omdat zijn grote staat zo'n gebrek aan slimme koppen had. Steeds kan hij bij de mannen van kaliber Talleyrand en Fouché wel begrijpen (hoewel hij van hen geen spaan heel laat), dat ze tegenover hem hun eigen spel speelden. Echter, zoveel onbetekenenden, die net onder hen stonden, hebben hem verraden. Lieden, die hun naam slechts aan zijn gunst te danken hebben! Het spijt hem onder zijn familieleden tronen te hebben uitgedeeld:

'Men heeft vaak mijn karaktervastheid geroemd. Ik was tegenover mijn verwanten slechts een vaatdoek, zij wisten dat precies. Na het eerste onweer ging hun vasthoudendheid en liefdoen er toch steeds met de buit vandoor; na een onenigheidje liet ik met me sollen.'

'Joseph? Hij is geen soldaat en hij heeft geen moed.... Ik heb het helemaal verkeerd gedaan hem koning te maken, vooral van Spanje In Madrid dacht hij alleen maar aan de vrouwen. Als hij in Amerika naar de opstandelingen gaat, is hij niet in staat ze behoorlijk aan te voeren.'

Over Lucien zegt hij dat deze alleen maar een streber is, die zich met de Republiekijnen vereenzelvigd. Hij heeft hem met zijn wens de koningin van Ethurië te huwen, gekweld: 'Toen Lucien inzag dat ik dit huwelijk niet zou inwilligen, verklaarde hij mij dat hij ene H. zou trouwen. Ik vertrouwde hem in geen enkele betrekking. Hij heeft in zijn ministerie veel gestolen en de Republikeinen achten hem niet.'

- 40 'En toen, wat een idee, aan de paus een gedicht te wijden (1). In 1815 toen ik dacht dat hij nuttig voor mij kon zijn, heb ik mij zeer vergist. Hij heeft aan mijn kant niet één man toegevoegd.'

Louis? Hij noemt hem een domoor. En net voor hem heeft hij het meeste gedaan. 'Toen ik Auxonne als artillerie-officier in het garnizoen was, stuurde mijn moeder me mijn jongere broer Louis. Omdat ik alleen maar mijn soldij had, betekende dat voor mij een belastende extra uitgave. Ik wilde samen met hem aan de officierstafel dineren en moest daarom het ontbijt overslaan en met een broodje en een kop koffie volstaan.'

Hij voegt er aan toe: 'Dat had ik van mijn moeder. Zij heeft ons opgevoed met de gedachte dat men binnenskamers zwart brood moet eten om naar buiten toe zijn rang en stand op te houden. Ja, de hele opvoeding van de mens is van zijn moeder. Madame Mère stond boven de revoluties.'

Elke keer als hij aan zijn moeder denkt, looft hij haar: 'Ze is een Romeinse, een antieke vrouw.'

Over Hortense zegt hij bijna niets. Eugène is voor hem niet veel: 'hij voert goed uit, maar is een warhoofd.'

Hij moppert als hij hoort dat Eugène, die toch al zo rijk is, Malmaison wil verkopen. En hij is woedend als een krant uit Kaapstad het – overigens foutieve – opnieuw trouwen van Caroline met generaal MacDonald bericht.

"Dat is erg gemeen. Ze is 34 en heeft kinderen van 16 en 17 jaar. Het kan haar toch niet meer om 'de kleine zaak' gaan? En waarom trouwen? Ik hoop maar dat de gouverneur dit artikel uit de krant uit boosaardigheid heeft laten drukken.

Aantekening:

1. 'Charlemagne'. Gourgaud II, 158.

- 41 Donders, als dit nieuws waar zou zijn, dan was ik in mijn leven minder verbaasd geweest. Ja, het mensengeslacht is zeer merkwaardig!"

Aan Joséphine bewaart hij een tere herinnering: "Ze was vol levenslust, als ze naar bed ging of zich aankleedde. Ik had gewild dat Albano haar op deze

momenten gezien en getekend had..... Ik zou haar nooit verlaten hebben als ze kinderen had kunnen krijgen, maar mijn godIk kan niet zeggen dat zij de vrouw was, die mij naar Elba had moeten begeleiden (1).”

Vanzelf sprak hij ook over Marie-Louise, hij denkt in vriendschap aan zijn korte huwelijksleven met haar terug: ‘Marie-Louise was de onschuld zelve.... Ze hield van mij, wilde steeds bij mij zijn. Als ze goed was voorgelicht en als niet steeds dat rapaille van Montebello en die Corvisart om haar heen waren geweest, waarvan ik toegeven moet dat de laatste een schurk was, dan was ze met ons meegekomen. Maar men heeft haar over de onthoofding van haar tante verteld en de omstandigheden waren te sterk voor haar. En dan heeft haar vader haar die lomperik van een Neipperg gegeven.’

Vaak benadrukt hij zijn woorden en beweegt daarbij zijn mooie handen. Hij is daar een beetje ijdel over en bekijkt ze af en toe. De getrouwen luisteren zwijgend en nadenkend.

“Als de keizer ons, 2000 mijl van Frankrijk verwijderd, over zijn leven vertelt’, schrijft Mme de Montholon, ‘kwam het me vaak voor of we ons bevonden in een andere wereld en alsof ik de ‘Gesprekken der doden’ hoorde.”

Aantekening:

1. Gourgaud II, 277-330. Mme Bertrand was het, die op Elba het bericht van de dood van Joséphine meedeelde. Hij riep uit: ‘Wat is zij nu gelukkig!’ (Gourgaud II, 385)

- 42 De ramen stonden open, het was warm. De muggen zoemden rond de bij iedere windstoot druipende kaarsen.....

Toen Napoleon op de gezichten de uitdrukking van twijfel ontdekt, ergert hij zich, want hij wil dat men hem gelooft. Af en toe lacht hij ook en zegt: “Ah, de opperhofmaarschalk gelooft mij niet” of “Milady Montholon gelooft dat niet, dus ik ben een leugenaar.”

*

Over zijn zoon spreekt hij deze jaren zeer weinig. Een soort schuwheid houdt hem daarvan terug. Hij weet dat zijn zoon nooit de prins van Parma zal zijn, dat men hem als aartshertog betitelt, dat men hem de titel van Hertog van Reichstadt heeft gegeven. Hij maakt zich zorgen om zijn opvoeding: “Welke naam zal men in zijn kinderziel planten?” mompelt hij voor zich zelf. “En als hij een zwakhoofd wordt en met de gevestigde orde heult? Als men hem afschuw voor zijn vader inpompt?” Hij lijkt sterk ontroerd, “Laten we over wat anders praten,” zegt hij energiek..... En hij praat nergens meer over.

*

De jongste gebeurtenissen grijpen hem het meest aan. Bijvoorbeeld de terugkeer van Elba. Hij is zes maanden te vroeg gekomen. Maar alles dreef hem daartoe. Hij had niets meer om zijn soldaten te voeden. Zelfs zijn eigen leven was in gevaar. Desondanks was het beter geweest te wachten tot het Weense Congres afgelopen was. Metternich en Talleyrand hadden het dan moeilijker gehad Europa tegen hem op te hitsen.....

- 43 Hij geeft de onzekerheid bij de landing in de Golf van Juan toe: “Een burgemeester, die de zwakte van mijn troepen zag, zei tegen me: ‘We begonnen net met geluk en rust, u zal alles weer verstoren. ’Ik kan niet zeggen hoe diep deze woorden me troffen en hoe zeer ze me pijn deden.....”

Als de Montholons beweren dat zijn terugkeer naar Frankrijk tegenwoordig beter zou vallen dan in 1815, wijst Napoleon heel verstandig deze vleierij af: “Nee, nee. Afgezien van de grootte van het getal is het leger niet meer dezelfde. Als ik zou terugkeren, moet ik 25.000 tot 30.000 man als eerste begin ter beschikking hebben om de ontevredenen naar mij toe te halen en de oorlog te onderhouden.” Steeds weer komt hij terug op de Slag bij Waterloo. Hoe had hij die kunnen verliezen? Het lijkt dat hij dat niet begrepen heeft. Hij verandert de omstandigheden, geeft de regen, de mist, de vermoeidheid de schuld, komt elke keer tot slotconclusies, die in plaats van hem rustig te maken, zijn wonden opnieuw openrijten.

*

- 44 Het zijn niet de kleine gebeurtenissen, zo verklaart hij, die hem op Sint Helena zo bedrukken. “Het leven dat ik hier leid, zou ik kunnen accepteren als ik niet een slaaf en buiten Europa zou zijn. Ik zou graag buiten leven. Dat is het mooiste bestaan. Zelfs een ziek schaap wordt dan tot gespreksonderwerp.” Liever nog zou hij zeker ‘in Parijs van 12 francs leven, voor 30 sous ’s avonds eten, leeszalen en bibliotheken bezoeken, naar het theater gaan en voor zijn kamer een lous per maand betalen.’
- “Eerlijk gezegd, één dienaar zou ik nodig hebben. Daar ben ik teveel aan gewend. Ik kan mezelf niet aankleden. Ik zou me zeer amuseren en alleen maar met mensen met hetzelfde vermogen omgaan. Ach, mijn god, alle mensen hebben het talent gelukkig te worden. Het is mij niet in de wieg aangewaaid, dat ik zou worden, die ik ben. Geloof u mij, als de heer Bonaparte zou ik even gelukkig zijn geweest als keizer Napoleon.”
- “Als ik incognito zou kunnen zijn”, zei hij, “zou ik Frankrijk met drie zesbespannen rijtuigen doorkruisen. Steeds in kleine etappes, met drie, vier vrienden en drie, vier vrouwen, me ophouden, waar ik wilde, alles bekijken, met de pachters en de boeren babbelen. Zou ik ooit naar Engeland gaan, dan zou ik dat op deze wijze bereizen. Alleen dan zouden we dan moeten besluiten een Engelsman in ons gezelschap op te nemen. Op zo’n manier reizen is waardig. Hoe leuk zou het zijn als ik in Parma aankwam en de keizerin bij de mis zou verrassen....”
- Hij is niet kinds, maar af en toe somber, meestal grootmoedig. Maar zijn gevoel voor orde dwingt hem om alle zaken in te delen en af te grenzen. Daarin ziet men zijn karaktertrekken van de landeigenaar. De problemen over de huishoudelijke uitgaven houden hem zeer bezig. Hij bladert zelf het kasboek van Cipriani door en telt de posten op. Het geeft hem vaak plezier aan zijn toehoorders de vraag te stellen: “Hoe zou jij je met een rente van zo en zoveel inrichten?” Hij begint met een budget van 12.000 francs en eindigt met 500.000. Praktisch en nauwkeurig vindt hij het plezierig voorwerpen en meubels te schatten. Terwijl hij in zijn salon op Montholon wacht, stelt hij een inventarislijst op en schat het op ‘hoogstens 30 napoleons’.

*

- 45 Op een ochtend stelt hij het gezelschap de vraag op welk moment hij volgens hen het gelukkigst is geweest.
- “Bij de geboorte van de koning van Rome”, zegt Bertrand.
- “Bij het huwelijk van Zijne Majesteit”, zegt Gourgaud.

“Als Eerste Consul”, zegt Mme de Montholon.

“Ja”, zegt hij langzaam alsof hij in zijn herinnering zoekt, “ik was gelukkig als Eerste Consul, bij mijn huwelijk, toen de koning van Rome ter wereld kwam, maar toen voelde ik mij niet zo zeker. Misschien in Tilsit, ik had de wisselingen van het geluk ervaren, zorgen gehad, onder andere bij Eylau en was overwinnaar, dicteerde wetten, keizer en koningen bogen voor mij..... Misschien heb ik na mijn overwinningen in Italië nog hoger geluk gesmaakt. Wat een enthousiasme, wat een bijval: ‘Hoog de bevrijder van Italië!. Met 25 jaar oud! Toen voelde ik al wat het kon worden. Ik zag de aarde al onder mij wegzinken alsof ik in de lucht geworpen was.....”

Deze herinnering maakt hem niet verdrietig, hij geniet er nog van. Een tijdje wandelt hij heen en weer, om dan over de vrouwen te spreken, die hij bezeten heeft: “Actrices, Mlm Guillebeau, Mlm George, Madame Gazzini (1). Hij beschrijft zijn liefdeservaringen onopgesmukt en emotioneel als een soldaat.....”

Aantekening:

1. Het lezen van het pamflet ‘Bonapartes geheime liefdes’, dat O’Meara van Lowe geleend had, bezorgde Napoleon veel plezier. Hij verzekerde dat hij bijna geen enkele van deze vrouwen gekend had, wier veroveringen men hem in dit veelgelezen boek toeschreef. ‘Ze maken van mij een Hercules’, zei hij lachend. (Gourgaud I, 432).

- 46 Deze man, die men voor een rotsblok van trots zou hebben gehouden, heeft ook trekken van bescheidenheid. “Ik heb alle elementen van het keizerrijk gecreëerd. Frankrijk was aan de wanorde overgeleverd en wilde dat ik daar een einde aan maakte. Als ik niet gekomen was, had een ander hetzelfde gedaan. En Frankrijk had uiteindelijk de wereld veroverd. Ik zeg het nog eens: een mens is maar een mens. Zijn bekwaamheden zijn niets als de omstandigheden en de openbare mening hem niet begunstigen.”

Echter nadat hij het smaadschrift van Goldsmith heeft gelezen, werpt hij een samenvattende blik op zijn leven en laat zichzelf gerechtigheid wedervaren: “Men kan zich nog zo beperken, zwijgen en wegdrukken, het zal moeilijk zijn om mij totaal te laten verdwijnen. Een Franse geschiedenschrijver zal zich aan het keizerrijk wagen en als hij moed heeft mij mijn deel gunnen. En zijn opgave zal eenvoudig zijn, want de daden spreken, ze glanzen in de zon....”

“Ik heb de afgrond van de anarchie weer dicht gegooid en de chaos verdreven..... Ik heb de strijd tussen alle strebers aangewakkerd, alle verdiensten beloond en de grenzen van de roem verlegd. Welke zaken kan men mij verwijten, die een geschiedenschrijver niet zou kunnen verdedigen? Mijn despotisme? Nu, hij zal bewijzen dat de dictatuur absoluut nodig was. Zal men mij beschuldigen dat ik teveel van de oorlog hield? Hij zal aantonen, dat ik steeds aangevallen werd. Dat ik de wereldheerschappij wilde hebben? Hij zal tegenwerpen dat dat zuiver toeval door de omstandigheden was, dat onze vijanden mij zelf stap voor stap in deze richting stuurden....”

- 47 Voor deze mensen, waarvan hij weet dat bijna iedereen alles opschrijft (1), bouwt hij zijn theorie van zijn heerschappij op en verenigt zijn daden in zijn gedachten in een systeem, dat weliswaar willekeurig is, maar dat de verdienste van overeenstemming, eenvoud en grootheid in zich heeft. Alsof hij een zaaier is, die de les van zijn geschiedenis links en rechts uitstrooit, de geschiedenis zoals hij wil dat men haar opschrijft, de geschiedenis, die zijn zoon op de troon moet zetten. Met vertrouwen in de verklarende werking van de verbeeldingskracht zet hij met vaste hand de voornaamste kenmerken van zijn mythe neer. En deze

mythe is duizendmaal mooier, klinkender, werkzamer dan zijn leven kan zijn. Uit dat, waarover hij droomde en uit dat wat hij betreurt niet afgemaakt te hebben, vormt zich zijn grote boodschap aan de wereld zonder onderscheid te maken tussen zijn vrienden van vroeger en zijn vijanden van nu.

Europa kon hem door overmacht verslaan, hij bereidt zijn geestelijke revanche voor. Hij levert zijn laatste slag. De haat der koningen, de angst van de naties zullen door de rustige toon van zijn stem verstommen. Hij werpt zich op als apostel van een politiek van verzoening en bevrijding, die het onder het juk der oligarchieën gedwongen Europa vernieuwen moet. Hij zelf zal waarschijnlijk op de rotsen vergaan, met zijn laatste ademtocht zal hij dit verslagen beeld weer leven in blazen, hoezeer de mensheid hem ook geweigerd heeft hem geluk en liefde te schenken.

Aantekening:

1. Naast Las Cases en Gourgaud hield ook Montholon een dagboek bij en zijn vrouw, Marchand en Ali maakten met een blik op de toekomst aantekeningen voor 'mémoires'. Hetzelfde deden ongetwijfeld de in Longwood verblijvende Engelsen van O'Meara tot de kleine Betsy. Napoleon was menigmaal echt afkerig van deze schare analisten. "Ik kan helemaal niets meer zeggen", zei hij op 12 maart 1817, "omdat alles in die dagboeken komt."(Gourgaud)

*

48 De religie, het bestaan van god, zijn zijn lievelingsthema's . Hij beweert de leer van Spinoza aan te hangen. Desondanks verklaart hij zich soms, misschien als tegenspraak tegen de gedachtengangen van Gourgaud, om hem te ergeren, voor het materialisme.

"Aan een wrekende god geloof ik niet, omdat ik zie dat de eerlijke mensen altijd ongelukkig en de schurken gelukkig zijn. Ze zullen zien dat een Talleyrand in bed sterft.... Alles is slechts materie. Had ik overigens in een wrekende god geloofd, dan zou ik in de oorlog bang zijn geweest..... Ik weet precies dat met de dood alles is afgelopen. Waar is de ziel van een kind? Ik herinner me niets over wat ik voor mijn geboorte was. Het is dus of mijn ziel niet bestaat. Welke straf kan men mij na mijn dood opleggen? Mijn lichaam wordt tot rode of gele stof"

Gourgaud protesteert: "God geeft ons het geweten en de zonden."

"Ik ben niet bang voor de zonde.... In de veldslagen vielen mensen, waarmee ik sprak, plotseling dood om. Ah, hun ziel stierf met hen!"(1)

Hij geeft wel toe dat bij het terugduwen van de religie de moraal noodzakelijk is. En als Gourgaud verklaart dat de moraal zonder de religie geen grondslag heeft, appelleert Napoleon aan de gendarmen: "Ah, de wet maakt de mensen eerlijk. De moraal voor de hogere klassen, de galg, de galg voor het canaille!"

Hij gelooft, zegt hij, niet in Jezus, ziet echter in het christendom een bouwwerk van de menselijke geest, dat hij bewondert. Desondanks voelt hij meer voor de islam. Sinds zijn verblijf in Egypte, waar hij zich met de imans onderhield, heeft hij een voorliefde voor de religie der profeten opgepakt.

Aantekening:

1. Gourgaud II, 16 april 1817..

49 Hij kleineert Gourgaud en voorspelt hem dat hij als trappist zal eindigen. "Men moet niets uitsluiten, Sire."

Mme de Montholon zegt tegen de keizer dat hij ook nog vroom kan worden. Hij sputtert: "Als het lichaam verzwakt is, heeft men zijn hoofd niet meer. Anders wordt men niet vroom!"

Ondanks dit alles staat hij sympathiek tegenover het katholicisme en stelt haar

boven het Anglikanisme. Hij waardeert 'goede' priesters.

"De bisschop van Nantes gaf mij in alles gelijk in wat ik over het eigendomsrecht van de geestelijkheid uitte, maar hij geloofde wel in Jezus en sprak altijd als een ware gelovige.(1). Hij was een heilige. Zulke priesters hebben voor een land of een familie haar nut."

En plotseling komt uit het diepst van zijn wezen uit zijn mond: "De gedachte van de vergeving der zonden is zeer mooi. Door deze reden is het christendom zo mooi en zal het nooit ondergaan. Niemand kan zeggen dat hij niet gelooft, niet op een dag geloven zal... Alleen een dwaas kan beweren, dat hij zonder de biecht sterven zal. Er zijn zoveel dingen, die men niet weet, niet uitdrukken kan...."

Aantekening:

1. Gourgaud I, 441. Hij voegt er naïef aan toe: "Kardinaal Consalvi en de paus geloven ook in Jezus!"

50 Dag na dag wordt het leven saaier. Kleine gebeurtenissen komen af en toe als een zandbank in het stroombed en die het stromen van het water een moment in de weg staan. Ze aarzelen en draaien eventjes en stromen dan weg, misschien iets langzamer.

Tristan de Montholon heeft griep, dan (voor de tweede keer) Gourgaud, dan de kleine Arthur. Bertrand verstuikt zijn voet. De verjaardag van de keizer op 15 augustus is bedrukkend. Allen verwachten geschenken. Hij geeft elk kind slechts een Italiaanse dubbele napoleon. De opperhofmaarschalk spreekt de hoop uit dat de komende 15^e augustus de Fransen niet meer in Longwood zijn. De keizer zegt zuchtend: "Ach, we hebben een beetje geluk wel nodig!"

Hij heeft zijn oude jachtkleding, die hij bijna elke dag draagt, laten keren (1). De blauw-wit-rode cocarde draagt hij niet meer. Hij bewaart die 'voor gelegenheden'.

Enige ontvangsten, maar ze staan de keizer nu tegen (2). Al die doorreizigers, die hem wensen te zien, irriteren hem. Is hij alleen nog maar een curiositeit? Tot nu toe had hij de wens in de reizigers naar Sint Helena een gevoel van bewondering voor hem op te wekken, nu denkt hij erover of het niet verstandiger is zich met in een wolk te hullen en de kijkers door onzichtbaarheid en zwijgen te laten schrikken.....

Een van de laatste bezoeksters was Mary Robinson, die hij de nimf noemde. Piontkowski en Gourgaud hadden haar tevergeefs het hof gemaakt. In het begin, toen hij nog ritten maakte in het Vissersdal, had hij haar vaker gezien en zij was hem met kleine boeketjes tegemoet gekomen.

Aantekening:

1. Gourgaud II, 256, 21 augustus 1817. 'De keizer, die sinds zijn verjaardag zijn kastanjebruine jas droeg, draagt vandaag zijn groene op advies van mij gekeerde kleding. Hij vraagt mij hoe ik hem vind. Hij prefereert dit kledingstuk boven een nieuwe van Engelse stof.'
"Hij is tenminste van Franse stof!"
2. Na 11 oktober 1817 zal hij alleen nog de Balcombes ontvangen (voor hun vertrek in maart 1818) en dan op 2 april 1819 Mr. Ricketts, een neef van lord Liverpool. Zijn deuren zullen voor geen enkele Engelse gast meer open gaan.

51 De dag was zonnig, het was windstil (1). Napoleon ging met Gourgaud en Bertrand in de omgeving wandelen. Toen hij weer richting huis ging, zag hij Mary Robinson en een jonge man in een marine-uniform, die hem groetten. De nimf was kort geleden in het huwelijk getreden met de handelskapitein Edwards. Voordat ze met haar echtgenoot het eiland verliet, wilde ze afscheid nemen van de keizer. Hij leidde de twee in de salon en dronk op hun gezondheid en hun eerste kind. Hij vroeg aan de pasgetrouwde echtgenoot of hij wist dat een officier van het 53^e Regiment zijn vrouw had willen veroveren (2). De arme kerel werd rood en antwoordde niet. Napoleon hoorde hem over zijn beroep uit. De nimf gaf

hij bonbons.

‘Hij schijnt hun vertrek te betreuren. Toen ze weggingen, bleef hij een tijdje in gedachten staan, toen liep hij ze achterna en omarmde Edwards, terwijl hij zei dat hij niet anders kon, omdat hij hem zo sterk deed denken aan zijn broer Joseph’ (3).

Hij ontving ook nog kapitein Basil Hall (4), die mee gedaan had aan de Chinareis van lord Amherst, in Manilla afscheid had genomen en nu op zijn brik Lyra naar huis voer. Nadat Hall bij Mme Bertrand de gehele namiddag op de audiëntie bij Napoleon had gewacht, kreeg hij een afwijzing.

Aantekening:

1. Op 26 juli 1817, Gourgaud II, 229. Bericht van Robinson aan Lowe, 26 juli, L.P.20.143. (want de vader stuurde onmiddellijk de gouverneur een bericht over deze ontmoeting. Dat laat zien hoe de geringste beweging van Napoleon bespioneerd werd).
2. Luitenant Impett. Napoleon had Robinson beloofd zijn dochter 500 pond te geven als zij deze officier trouwde.
3. Bericht van Robinson.
4. 13 augustus 1817. Basil Hall: Voyage to the Eastern Seas, 318.

- 52 Teleurgesteld begaf hij zich op de terugweg, toen het hem inviel O’Meara nog te vertellen dat zijn vader, de Schotse geleerde sir James Hall, ten tijde van Napoleon in Brienne studeerde en daar had gewoond. De volgende dag seinde Blakeney naar Plantation ‘Generaal Bonaparte zal kapitein Hall om twee uur ontvangen!’ Deze galoppeerde direct naar Longwood.

De keizer stond in de salon, op de schoorsteenmantel geleund, er brandde een vuur. Hij bekeek de bezoeker, deed twee stappen naar voren en beantwoordde diens buiging met een korte hoofdknik. Meteen begon hij te spreken over de vader van Hall: “Ik kende hem toen ik op de militaire school was. Ik kan me hem nog precies herinneren. Hij had een voorliefde voor wiskunde. Hij ging weinig met de jonge scholieren om, hij gaf meer om de priesters en de leraren!”

Toen Hall zijn verbazing over zo’n goed geheugen uitsprak, zei Napoleon: “Dat stelt niet veel voor. Uw vader was de eerste Engelsman, die ik zag, daarom heb ik hem mijn gehele leven onthouden.”

Met een soort hartelijkheid in zijn stem vroeg hij: “Praat uw vader over mij?” Hall antwoordde dat zijn vader vaak geroemd had hoezeer de keizer ten tijde van zijn regering de wetenschap bevorderd had. Napoleon glimlachte. Dat brengt een lichtje op zijn gezicht. Hall had in hem slechts een zwartgallige man met een marmeren, strak gezicht gezien. Nu verandert het standbeeld, de ogen blinken jeugdig op, de stem straalt.

Omdat Hall over zijn reis vertelt, vraagt hij hem over zijn verblijf op het eiland Lu Tschu. De kapitein bewondert de nauwkeurige, logische wijze van zijn vragen stellen.

- 53 Als Napoleon hoort dat de inwoners van La Tschu geen wapens hebben, is hij zeer verbaasd. “Geen wapens? Dat wil zeggen dat ze geen kanonnen hebben. Maar ze hebben toch geweren?”
- “Niet eens musketten.” “Ja, maar dan toch speren? Of misschien pijl en boog?”
- “Geen wapens, Sire,” “Maar”, roept de keizer uit en balt de vuist, “hoe kan men het zonder wapens stellen?” Basil Hall verzekert dat de mensen van Lu Tschu sinds mensenheugenis geen oorlog hebben gevoerd. “Geen oorlog?” zegt de keizer. De kapitein vertelt dat ze geen geld hebben en aan onze gouden en zilveren munten geen waarde hechten. “Op welke manier heeft u ze dan betaald voor de runderen en andere voedingsmiddelen, die ze u in grote hoeveelheden

stuurden?” Hall vertelt dat ze geen enkele betaling wilden aannemen. Hij toont de keizer tekeningen, die landschappen en plekken van Lu Tschu en van Korea voorstellen. Napoleon heeft daar veel belangstelling voor en vraagt hem van alles over het klimaat, de producten en de gewoonten van deze landen. Zijn vriendschappelijke houding en zijn goede humeur doen de rangorde tussen de twee vergeten. Soms merkte Hall dat zelf op en was dan heel beschaamd, maar de keizer beval hem op dezelfde ongedwongen toon verder te gaan. “Wat weten uw vrienden op Lu Tschu van andere landen?” “Ze kennen uitsluitend China en Japan.” “Ja, ja, maar van Europa? Wat weten zij van ons?” “Ze weten niets van Europa. Ze kennen noch Frankrijk noch Engeland. Ze hebben van Uwe Majesteit nog nooit gehoord.”

54 Napoleon brak in gelach uit. Nadat hij zich nog aan de twee begeleiders van Hall had laten voorstellen, nam hij op de meest vriendelijke wijze afscheid van de kapitein (1).

Op Bingham's verzoek willigde de keizer in de officieren van het 66^e Regiment, dat van Madras was gekomen om het 53e Regiment af te lossen, audiëntie te verlenen (2).

De halve cirkel van officieren rondgaande, sprak hij met kolonel Nicol over Indië en Sepoys. Toen maakte hij zich vrolijk over de gewoonte van de Engelse officieren nog lange tijd aan tafel te zitten en te drinken.

“Drunk, drunk, hè?” zei hij met de ogen draaiend. Hij bekeek de medailles op de borst van majoor Dodgin, een dappere soldaat, die zich tijdens de Spaanse oorlog onderscheiden had. Toen hij de herinneringsmedaille van de Slag bij Vittoria (3) in de hand nam, herkende hij haar en liet haar meteen los.

Aantekening:

1. B. Hall, 329. ‘zijn gezondheid en humeur leken uitstekend te zijn, hoewel men rond deze tijd in Engeland aannam dat hij ziek en zwak was. Hij sprak tamelijk langzaam en zeer duidelijk en wachtte geduldig op mijn antwoorden..... Men kan zich niet voorstellen welke vriendelijkheid, ja, ik zou bijna zeggen goedheid er uit zijn gelaatstreken sprak. Als hij werkelijk ziek en somber geweest zou zijn, dan moet hij beschikken over een buitengewone zelfbeheersing om daar zo weinig van te tonen.”
2. 1 september 1817. De hulparts Walter Henry (1791 – 1860), die ons in zijn boek Events of a military life een verslag doet over deze ontvangst heeft nagelaten, staat zeer vijandig tegenover Napoleon en de Fransen. ‘Hij zag er eerder uit als een Spaanse of Portugese monnik dan als een held van de moderne tijd’, schrijft hij. In de loop van de ontvangst noemde sir George Bingham hem eenmaal per ongeluk ‘Sire’. Lowe hoorde dat en toonde zich zeer verontwaardigd.
3. Nederlaag, die Wellington op 21 juni 1813 Jourdan toebrengt. Zij dwong de Fransen Spanje te ontruimen.

55 De officieren schenen tevreden (1). ’s Avonds in de officiersmess spraken ze alleen nog maar over Napoleon. Ze probeerden zich de woorden te herinneren en moesten lachen over het denkbeeld dat de keizer had over hun geweldige drinken. ‘Drunk, drunk, hè?’ werd een geliefde uitdrukking in het kamp van Longwood.

*

September was gekomen en daarmee het paardenrennen. De keizer volgde het vanuit het raam van Bertrand met de verreijkker. Toen ging hij op de onderste trede van de veranda zitten. Tegen het einde van het rennen zag hij dat de drie commissarissen de muur van Longwood naderden. Hij beval Montholon en Gourgaud hen tegemoet te gaan, ook Bertrand met zijn vrouw en alle kinderen kwamen. Stürmer en Balmain werden zeer koel ontvangen, later kwam

het gesprek wat op gang en ze begaven zich allen tezamen op weg naar Hutt's Gate. Stürmer bood Mme Bertrand, Gourgaud Mme Stürmer de arm. Balmain en Bertrand liepen met Gors daarachter. Helemaal achteraan volgde Mme de Montholon en Montchenu. Lowe met zijn gehele staf en de gehele kolonie hielden het gezelschap goed in de gaten. Hij kwam persoonlijk 'als een gek' door de landerijen aangereden en vroeg of de vreemdelingen het park betreden hadden.

Hij had alle reden tot verontrusting, want de Fransen waren bezig met een nieuwe poging de commissarissen in te palmen. Montholon, speurend naar een ontmoeting, liep bijna dagelijks door alle straten. Eindelijk ontmoette hij Balmain en Stürmer en onderhield zich een paar keer langere tijd met hen, speciaal met de ongedwongen en vriendschappelijke Balmain.

Aantekening:

- 1 Napoleon zei dit tegen Gourgaud (II, 285).
Henry stelt daartegen dat de algemene indruk een van teleurstelling was: 'De ontmoeting vernietigde de schijn van glorie. De grote Napoleon was voor ons nog slechts een dik, echt lelijk individu.....'(II, 23)

- 56 Vindt er een uitnodiging of een afspraak plaats? In ieder geval komen op zondag 28 sept. Balmain en het echtpaar Stürmer tot de binnenste poort van Longwood, waar ze de Bertrands en de Montholons ontmoetten. Napoleon ziet mevr. Stürmer van verre en vindt dat ze knap is en een mooie tint heeft. Hij stuurt haar bloemen. Maar de vreemdelingen zijn al weg gegaan. 's Avonds zegt de keizer dat hij hen als ze weer komen, een hapje zal laten serveren. Ze worden de volgende zondag verwacht. Montholon meent dat ze zouden hebben afgesproken te komen. De beide dames doffen zich op. De kinderen worden schoongewassen. De keizer laat een mand met suikerwerk klaar zetten. Gourgaud beweert dat de commissarissen niet zullen komen. Bertrand, die zich belangrijk wil maken, beweert het tegenovergestelde. De tijd draait door. Op de landweg af en toe een paar inwoners. Napoleon kijkt tevergeefs met de verrekijker en wordt ongeduldig. Een moment houdt hij Archambault voor een van de commissarissen.... Nee, nee, het is al bijna vijf uur. Gourgaud heeft gelijk, ze komen niet. De keizer verdeelt het suikerwerk onder de kinderen, zegt dat hij moe is en keert in het huis terug.
- Lowe nodigt de drie commissarissen voor een bespreking uit, ook Plampin is er. Hij spreekt zich zeer heftig tegen de ontmoetingen uit, die 'de stemming van de gevangenen beïnvloeden, zodat hij steeds de volgende dag merkt dat iemand met hen gesproken heeft'. De commissarissen kunnen slechts herhalen wat Balmain al eerder heeft gezegd: 'Dat Longwood het enige prettige uitje op het eiland is, dat ze daar veel Engelse officieren ontmoeten en dat ze in hun gebabbel met de Fransen geen gevaar omtrent de bewaking kunnen bedenken!'
- 57 Lowe breekt het onderhoud af zonder iets bereikt te hebben. De wandelritten naar Longwood worden vervolgd, er vinden meerdere ontmoetingen plaats. Montholon neemt eerst Stürmer ter zijde. Het gaat niet goed met de keizer, zegt hij, hij wil privé met de Oostenrijkse commissaris spreken. "Als hij doodziek zou zijn en u liet roepen, zou u dan komen?"(1) Stürmer zwijgt. Montholon dringt niet verder bij hem aan, omdat de Oostenrijker 'slechts een domme lafbek is' en besluit zich tot de Rus te wenden. Op 2 november zegt hij open tegen hem: "De keizer heeft uw houding gedurende het eerste jaar zeer gewaardeerd, het was voorzichtig. Omdat u noch het terrein

noch de personen kende, kon u niets beters doen dan af te wachten. Maar na alle tegemoetkomingen, die hij u heeft getoond, drijft u te ver door met afstand houden. Heeft u de opdracht hem te vermijden en te vluchten? Of hangt u helemaal van de nukken en de dwaasheid van de gouverneur af?”

In het verslag aan zijn regering verzekert Balmain: “Ik heb geen antwoord gegeven.” Montholon laat zich daardoor niet afschrikken zijn inspanningen voort te zetten: “Men beklagt zich op Longwood over uw onverschilligheid, maar men neemt u dat niet kwalijk. U, de heer en mevrouw Stürmer, evenals luitenant Gors zou daar elk moment met open armen ontvangen worden. Markies Montchenu willen wij allemaal uitsluiten. Zijn gedrag is onwaardig. Hij vertelt belachelijke verhalen over ons, die vervolgens in alle kranten staan....

Aantekening:

1. Balmain aan Nesselrode, 14 oktober 1817. Stürmer vermeldt hier niets over.

58 Weer wordt er over gesproken om in de plaats van Longwood een nieuw huis te bouwen. Lowe heeft van Bathurst onbepaalde volmacht (1) en heeft deze keer besloten door te zetten. Achter het einde van deze brief staat: ‘Bij de bouw van dit nieuwe huis, respectievelijk bij reparatie of vergroting van het oude, heeft u in de eerste plaats te letten op een verzekerde bewaking van de generaal, in de tweede plaats op zijn comfort en pas aan het eind op de kosten te letten..... Omdat door de weigering van de generaal om een duidelijk antwoord te geven op de onderliggende voorstellen voor de bouw, grote vertraging en misverstanden zijn ontstaan, zult u hem te verstaan hebben te geven, dat u het uitdrukkelijke bevel heeft te bouwen....’

De gouverneur stuurt Wynyard met de opdracht naar Bertrand om zich te oriënteren over de keuze van een passende plek. De opperhofmaarschalk wijst de, overigens aardig tegemoet komende voorstellen af (2).

Aantekening:

1. Bathurst aan Lowe, 17 september 1817 (L.P.20.121)
2. Wynyard legde Bertrand een door Lowe ontworpen verklaring voor, waarin de voor de bouw geschikte plaatsen met voor- en tegenargumenten onderbouwd zijn. De steeds terugkerende uitdrukking ‘plaatselijk moeilijk’ betekent een gebrek aan veiligheid en moeilijkheden voor de bewaking.
W. Doveton: weinig ingesloten en vochtig. Plaatselijk moeilijk.
Briars: te warm, plaatselijk moeilijk.
Miss Manson: te klein, plaatselijk moeilijk.
Leeck: plaatselijk moeilijk. Goede plek, bomen. Wil de familie het echter verkopen?
Rosemary: bomen, goede plek.
Smith: idem
(L.P.20.143)

59 Ook deze poging mislukt. Lowe, die in deze tijd met Longwood in heftig gevecht is, oefent op Balmain en Stürmer zoveel druk uit, dat ze zich nog een keer aanpassen. Zo wordt enige maanden lang de omgang met de Fransen vermeden.

In de nacht van 21 september vindt er een aardbeving plaats. Om tien uur 's avonds doen drie schokken het eiland trillen, echter zonder noemenswaardige schade aan te richten. Het trillen wordt begeleid door een dof gerommel, dat lijkt op een ver onweer. Napoleon, die in bed ligt, gelooft eerst – dat zegt hij de volgende ochtend tegen O'Meara – dat de voor anker liggende Conqueror in de lucht gevlogen is. Even later zegt hij tegen zijn volgelingen: “Ik denk net als Gourgaud. Waren wij toch allen samen met het eiland in de zee gezonken! Het is prettig om in gezelschap om te komen.”

Voor Mme de Montholon is dit prettige weinig opwindend. Ze beweert dat de

keizer niet oprecht is en hij zou zijn deel van het toekomstig geluk niet weggeven.

*

Door zijn afgeslotenheid in Longwood wekt Napoleon bij de inwoners nieuwsgierigheid. Zij misprijzen voor het grootste deel Lowe, nu nog meer (1). Ze vragen de bedienden en de soldaten uit. Boven alles zijn ze bezig met de gezondheid van de 'generaal'. Is hij werkelijk zo ziek zoals zijn getrouwen en O'Meara beweren? Niemand weet het precies. Op een dag gelukt het miss Vincent, een aardig en jong kamermeisje van lady Lowe, dat zeer goed Frans spreekt en met Ali contact heeft, tot in Longwood door te dringen en de keizer door een sleutelgat te zien. Als deze dat, via Cipriani, verneemt, is hij zeer verontwaardigd (2).

Aantekening:

1. 'De houding van sir Hudson Lowe tegenover de gevangenen is een beetje raar. Zelfs de Engelsen hebben daar vragen over en de openbare mening is tegen hem.' (Balmain aan Nesselrode, 1 oktober 1819)
2. Ali, 153. Miss Vincent verliet kort daarop Sint Helena. Men verbreidde in Europa het gerucht dat zij zwanger was van Napoleon.

60 Lowe besluit, nadat hij meerdere maanden gewacht heeft, er een einde aan te maken en in Longwood zelf namelijk tweehonderd stappen van het oude gebouw, vlak bij Bertrand te bouwen. In het plateau wordt een soort kloof gegraven, opdat het huis uit de wind komt te staan. Op 2 oktober 1818 zijn de fundamente klaar. In november is het linkerpaviljoen tot dakhoogte gereed. Napoleon heeft voor deze bouwactiviteiten geen enkele belangstelling. Hij lijkt er zeker van te zijn dat hij nooit in dit huis wonen zal.

*

II

Gourgaud gaat weg.

Gourgaud in zijn schamele kamer, verzinkt in zelfbeklag. Hij, die geschapen is voor de arbeid of te vechten, kan aan dit zinloos bestaan niet wennen en vervalt in de ergste zenuwspanning. Woedend om de gunst, waarin de Montholons staan, stoot hij bij Bertrand op een muur van onverstoorbaarheid en vindt ook bij de keizer geen steun meer. "Ik zie de keizer slechts nog een kwartier per dag", schrijft hij, "en dan alleen nog maar om bij het schaken toe te kijken, de stukken op te tillen of om de lichten uit te doen."(1)

Ondanks Napoleon nukkige uitvallen blijft Gourgaud hem trouw. Maar hij kookt van haat tegen de onvermijdelijke trawanten: tegen die vrouw, die geliefde of niet, de aandacht van de keizer trekt, tegen de wat slappe echtgenoot, die zich als de heer des huizes gedraagt. (Gourgaud bedoelt hier de Montholos, rkv.) De enige heftige scène volgt na de andere. Op sommige dagen vergeet Gourgaud zich zo, dat hij niet meer weet waar hij is, met wie hij spreekt en de keizer op luide toon zijn lange staat van dienst, zijn verwondingen, zijn nutteloos verglijdende jeugd, zijn verprutste leven verwijt.

Napoleon houdt geen rekening met de geestelijke eenzaamheid van zijn vleugeladjutant. Hij heeft genoeg aan zijn eigen leed, aan zijn eigen zorgen. Gourgaud is hem tot last. (2). En Sint Helena is niet de plaats waar men lastige mensen lang verdraagt.

Aantekening:

Gourgaud, 19 januari 1818.

Gourgaud ergert Napoleon, omdat hij gewoonlijk een wijde rode broek draagt, die de keizer niet mooi vindt. Als Napoleon wil weten, waarom hij dat doet, zegt hij: 'De anderen zijn versleten.' Dat is echter niet waar. Als het om geld gaat, is hij nooit tevreden. Hij vraagt Bertrand om wat geld. Marchand brengt het hem. Hij maakt aanspraak op dezelfde toelage als Montholon, maar die heeft een gezin (Dagboek II, 67). Overigens doet hij dat niet uit geldzucht, maar uit principe, omdat hij bij Montholon in niets wil achterblijven.

- 62 Omdat hij weet dat Gourgaud hem een echte, maar ook duistere en eisende liefde (1) toedraagt, moet hij hem met meer omzichtigheid behandelen. Maar ook de keizer verliest zijn zelfbeheersing en zijn woede komt er in boze woorden uit. (2)

Aantekening:

Napoleon zegt tegen hem: 'U bent jong en uw toeneigingen zijn overdreven. U hoort te lachen, beleefd en vriendelijk te zijn, maar u niet in de mensen opsluiten als in een geliefde.'(Gourgaud II, 145)

Een van de vele voorbeelden (29 juli 1817): 'U kunt niets dan mij beledigen. U bent mij niet toegewijd. Als u me toch niet wilt dienen, beschadig mij in elk geval dan niet.'

Op 18 december: 'U spreekt kwaad over de mensen, die om mij heen zijn,' schreeuwt Napoleon, 'U bent een boosaardig mens, u heeft hetzelfde karakter als Hudson Lowe!'

Gourgaud begint te huilen. De keizer kan niet tegen tranen. 'Bertrand', gaat hij verder. 'beweert dat hij met u niet leven kan. Als u zich verveelt, waarom gaat u dan niet met Archambault en Noverraz op jacht? Waarom sluit u zich niet aan bij Marchand of Cipriani? Maar u haat allen, die van mij houden!'

"Sire", ik ben niet hovaardig, maar ik zoek mijn gezelschap niet onder lakeien.'(Gourgaud II, 410)

In deze scène gebruikt Napoleon vervolgens een zo ruwe uitdrukking, dat die hier niet weergegeven kan worden (18 december 1817).

De ongenade, waarin Gourgaud gevallen was, was op het gehele eiland bekend. Balmain, die O'Meara en Bertrand hierover vertelde, schreef op 27 januari 1818 aan zijn regering: 'Gourgaud staat bij Napoleon al lange tijd slecht aangeschreven. De rusteloze, melancholieke gemoedsstemming van deze officier stoot hem af. Hij heeft zelfs een uitgesproken afkeer van hem

en ontleent er genoeg aan hem te kwellen, te krenken en tot het uiterste te drijven.'

- 63 Al sinds maanden wil Gourgaud Sint Helena verlaten (1). Nu is zijn besluit gevallen: hij gaat. Bertrand bemiddelt, hoopt nog de onverdraaglijke van gedachten te doen veranderen. Maar Gourgaud wordt daardoor nog zekerder. De Montholons zijn schuld dat hij bij de keizer in ongenade is gevallen, hij zal Montholon tot een duel uitdagen (2).

Aantekening:

Volgens zijn eigen verklaring wil hij al sinds tijden weg. Op 26 mei 1817 schreef hij: 'Zodra er een opening voor mij is, denk ik af te reizen.' (Gourgaud II,92) Op 15 en 30 juli en op 1 augustus herhaalt hij deze uiting. Tussen 1 en 5 september breekt er een crisis uit. Gourgaud voelt zich door de houding van de keizer gekwetst (deze keer gaat het niet om de Montholons) en wil naar de gouverneur gaan en hem vragen het eiland te mogen verlaten. Met moeite gelukt het Bertrand hem daar vanaf te brengen. Ondanks dat schrijft hij aan zijn moeder dat hij naar Europa wil terug keren. Deze door Lowe en Bathurst gelezen brief gaf de laatste reden tot een bijzondere aanwijzing aan de gouverneur (13 december 1817).

Bathurst schreef aan Lowe dat hij Gourgaud in de uitvoering van zijn voornemens moest versterken. De minister zelf had aan Mme Gourgaud laten meedelen, dat de Britse regering een verblijf van Gourgaud in Engeland niet verhinderen zou als hij de toestemming tot terugkeer naar Frankrijk niet verkrijgen zou. Hoewel Bathurst Gourgaud, die zich zoals hij zei, 'voortdurend keurig had gedragen', welgezind was, zou hij hem niet uitzonderen van de quarantaine in Kaapstad als hij naar Europa terug keerde (L.P.20.121).

Al snel na de 'ontvoering' van Las Cases op 19 december 1816, had hij Montholon uitgedaagd. De keizer kapittelde Gourgaud en bewoog hem tot intrekking van zijn uitdaging. (Gourgaud I, 331).

Op 18 nov. 1817 laat Gourgaud aan Bertrand weten dat hij zijn situatie niet langer kan verdragen. 'Bertrand weerhoudt mij, ik hoef alleen maar te behagen, dat hangt alleen van mij af.'

Gourgaud vloekt en zegt: 'Dat is alsof u van mij zou verlangen goud te maken, behagen, hoe doe je dat heer opperhofmaarschalk?'

Tenslotte verliest Bertrand zijn geduld. "Hij zei tegen mij", schreef Gourgaud, 'dat hij Zijne Majesteit zeggen zal, dat ik weg wil...'

Op 22 november 1817: Bertrand komt bij Gourgaud: "Ik vraag u of er nieuws is. Hij beweert dat Zijne Majesteit niets gezegd heeft, omdat de keizer gisteren erg somber was. Ik zei, dat hij toch een besluit moet nemen, want ik kan werkelijk de beledigende minachting van Zijne Majesteit niet verdragen. Ik heb meer verloren dan Zijne Majesteit en niet om mij zelf Hij heeft miljoenen en ik, ik heb niets. Ik heb alles verloren en zit nu in de ellende. Bertrand zegt dat hij deze woorden niet aan de keizer zal overbrengen. Ik zeg tegen hem: 'Heer maarschalk, mijn geduld is op, ik zal Montholon een klap geven.' (Gourgaud, 21 november 1817)

- 64 Een van beiden moet van de aardbodem verdwijnen. Voorlopig vraagt hij de keizer afscheid te mogen nemen (1).

Napoleon wordt door Bertrand op de hoogte gebracht. Hij probeert een schandaal te vermijden. Zo'n ruzie zou bij zijn vijanden de grootste vreugde teweeg brengen. Hoewel hij zich aan Gourgaud ergert, trekt hij deze februari-avond een vriendelijke gezicht als hij met Bertrand schaak speelt en vraagt hem 'of hij Jomini (Montholon, rkv) doormidden hakt'. Gourgaud blijft stom.

"Waarom bent u zo treurig? Kop op!" zegt de keizer. "Uwe Majesteit, dat kan ik niet."

Aantekening:

Hij verkondigt dat aan iedereen, zelfs aan Balmain, die hij op 30 januari 1818 ontmoet. 'Hij verzekerde mij twee maal, dat het grote nieuws dat door de stad gaat, mijn vertrek naar Europa is. Geërgerd antwoord ik hem dat dit waar is, dat ik vertwijfeld ben om Zijne Majesteit te verlaten, dat ik door de slechte behandeling van een lomperik (Montholon, rkv), die door de keizer wordt gesteund, daartoe gedwongen wordt, dat ik echter deze lomperik rekenschap zal laten geven.' (Gourgaud II, 439).

- 65 "Waarom dan?" "Ik word teveel mishandeld!" Napoleons gezicht verduistert. Hij stuurt Montholon onder het voorwendsel naar buiten om na te kijken hoeveel posten er rond het huis staan, dan staat hij op en gaat op Gourgaud af. "Wat wilt u?" "Ik smeed Uwe Majesteit mij afscheid te mogen laten nemen. Ik kan de ontmoedigen, die uwe Majesteit mij toevoegt, niet verdragen. Ik heb steeds

mijn plicht gedaan. Maar ik mishaag Uwe Majesteit. Ik wil niemand tot last zijn. De keizer moge mij toestaan te gaan.....”

Zover is het dus met Gourgaud gekomen, met hem, die op de Bellerophon de keizer gesmeekt heeft op de verbanningslijst in plaats van de naam van Planat de zijne te zetten. Nu nog kan Napoleon bij de jonge generaal, die van aandoening trillend tegenover hem zit, met enkele woorden de vriendschap herstellen. Maar hij zegt die woorden niet. Hij heeft er genoeg van. Het is zijn zaak, zegt hij, hoe hij de graaf en de gravin de Montholon behandelt. Dan voegt hij er nog aan toe, dat Gourgauds veronderstelling dat hij bij de gravin een kind heeft, fout is: “En als ik met haar een verhouding zou hebben, zou dat dan zo erg zijn?” “Nee, Sire, maar ik heb tegenover Uwe Majesteit nooit zoiets gezegd. Ik neem niet aan dat Uwe Majesteit een zo verdorven smaak heeft.” Dit antwoord is brutaal. De keizer zegt ‘zeer woedend’ tegen Gourgaud, dat hij het met Montholon moet goed maken, een bezoek bij hem moet afleggen.....

“Sire, deze mensen hebben mij teveel aangedaan, maar ik moet niet met Uwe Majesteit daarover praten, maar met Montholon.”

- 66 “Als u Montholon bedreigt”, roept de keizer uit, “bent u een rover en een moordenaar.” “Hier mijn haar, ik heb het sinds maanden niet meer geknipt en zal dat ook niet doen, voordat ik me op die lomperik gewroken heb, die me tot vertwijfeling brengt. Uwe Majesteit stelt het respect, dat ik voor hem heb, zeer op proef. Een moordenaar? Ik geloof niet dat men zoiets over mij beweren kan, ik heb niemand gedood. Men wil mij doden, men wil dat ik van ellende sterf.” “Ik verbied u Montholon te bedreigen! Ik zou hem zelf te hulp snellen als u Ik zou u vervloeken!”
- “Sire, ik kan mij niet laten mishandelen zonder de veroorzaker ter verantwoording te roepen.... Dat is mijn natuurlijk recht. Ik ben ongelukkiger dan al die slaven, want voor hen zijn er zelfs wetten. Voor mij is er alleen maar het houden van. Ik heb niemand iets verkeerd gedaan en zal dat ook nooit doen.”
- De keizer wordt rustiger: “Luister, als u met hem vecht, zal hij u doden!”
- “Sire, mijn uitgangspunt is steeds, dat het beter is eervol te sterven dan in schande te leven.”
- Weer windt Napoleon zich vreselijk op. In de slecht verlichte salon zwaait hij gebarend en loopt wild heen en weer, in zichzelf pratend. De opperhofmaarschalk leunt wezenloos tegen de muur en kan geen woord uitbrengen. Gourgaud in uniform, de muts onder de arm, smeekt hem te getuigen, dat hij al veel eerder verzocht heeft met de keizer te mogen spreken. De opperhofmaarschalk antwoordt niet. Napoleon zegt slechts het een nare trek van hem, Gourgaud, te vinden dat hij over Bertrand en zijn vrouw heeft gesproken. Dan door vermoeidheid overmand, vraagt hij aan Gourgaud met een veranderde stem, wat hij nu eigenlijk wil.

- 67 Voorrang hebben op Montholon? Hem, Napoleon, vaker zien? Dagelijks samen met hem dineren? Verstoord reageert Gourgaud, dat een moordenaar en een rover er geen aanspraak op kan maken zoiets te verlangen. Nu geeft de keizer toe. Hij doet het met verstand, uit gevoeligheid. Misschien ook door een restje vriendschap: “Ik bid u deze uitdrukking te vergeten.....”
- Gourgaud wordt week.... Hij verplicht zich op het duel met Montholon af te zien, als de keizer hem dat schriftelijk opdraagt. Napoleon belooft dat. Hij probeert Gourgaud van zijn plan het eiland te verlaten af te brengen. Men zal hem in

Kaapstad vasthouden, misschien wel in de gevangenis gooien....

“Verloren is verloren. Ik prefereer het voor de vervulling van mijn plicht te sterven.” Nu trekt Napoleon de teugels weer iets aan. “Och, ik ben er zeker van dat u vriendelijk opgenomen zult worden. Lord Bathurst mag u....” “Hoe zo?” “Toch, u brieven zijn hem bevallen.” “Ik heb steeds geschreven dat het goed met mij ging om mijn moeder niet te verontrusten (1). Ik hang niet aan het leven. Ik heb mezelf niets te verwijten.”

Aantekening:

Om zijn moeder niet te verontrusten schreef Gourgaud haar zeer optimistische brieven. Hieronder staan enkele er delen uit; het eerste is van 12 januari 1816. ‘Ik verheug me voortdurend de allerbeste gezondheid te hebben... Er heerst hier een zeer gematigd klimaat en een eeuwige lente, de lucht is zeer gezond.’

Hij kondigt de terugkeer over een jaar aan, ‘want ik kan niet langer zonder u. We zijn nu in een aardig landhuis voortreffelijk ondergebracht. De lectuur, de uitjes te voet, de jacht en het werk aan interessante memoires, de hoop mij spoedig in uw midden te bevinden, laten mij de tijd zo aangenaam doorkomen als voor een mens maar mogelijk is, die tweeduizend mijl verwijderd is van het liefste wat hij heeft.”

De beide andere brieven werden in de papieren van Lowe gevonden, die daarvan net als van alle overige een afschrift maakte. Deze is van begin 1817:

‘Feit is, dat het prima met mij gaat, gewend ben aan het klimaat en geen zin heb tot hernieuwde discussies over dysenterie aanleiding te geven.’

De laatste is gedateerd op 25 januari 1818: ‘Ik woon nu heel leuk. Kortom, ik heb soms iets over Longwood te klagen, maar geenszins over Sint Helena.’

Men begrijpt dat Lowe zulke berichten van een lid van het keizerlijk gevolg met groot genoegen naar Europa liet gaan. Want ze konden tot wederlegging van het klagen van Napoleon dienen. (L.P.20.141)

68 De keizer rondt de zaak af. Hij zal alles met de opperhofmaarschalk regelen.

Men moet tenminste voor de buitenwacht de schijn ophouden.

“U moet verklaren dat u ziek bent. Ik zal u door O’Meara een doktersverklaring laten geven. Maar luistert u naar mijn raad. Beklaag u bij niemand, spreek niet over mij. Als u weer in Frankrijk bent, zult u het overzicht over het schaakbord krijgen, waarop u te spelen heeft.”

Omdat Gourgaud de brief, die hem verbiedt te vechten, tot aan de volgende ochtend niet heeft gekregen, stuurt de stijfkop Montholon zijn uitdaging. Deze neemt haar op bevel van Napoleon niet aan: “Elk duel tussen ons zou een groot schandaal zijn en het zou de ongelukkige situatie van de keizer meer schade berokkenen.’(1)

Aantekening:

In zijn Verhalen uit de gevangenschap laat Montholon geen woord over deze twist horen. Hij volstaat ermee op te schrijven: ‘13 februari: Gourgaud heeft ons verlaten!

De van 4 februari 1818 daterende schriftelijke uitdaging, die Gourgaud aan Montholon zond, bevindt zich in het Archives des Affaires Etrangere (1804, fo.295), waar zij via een afschrift door Montchenu belandde.

‘U bent de veroorzaker van al mijn lijden’, schreef Gourgaud, ‘u gelooft te overwinnen als u mij tot het uiterste en zwaar te nemen besluit om te vertrekken dwingt Maar ik ga pas weg als ik voor uw intriges wraak heb genomen. Hoe mijn lot er ook uit zal zien, de achting van alle rechtvaardigen zal aan mijn zijde zijn, enz’

De brief van Gourgaud, het antwoord van Montholon en Gourgauds protest daarop bevinden zich eveneens in de papieren van Lowe, gekregen van Gourgaud (L.P.20.141).

69 Gourgaud begon te dreigen,(1) bereikte niets, Zonder naar Bertrand te luisteren begon hij zijn vertrek serieus voor te bereiden.(2) Hij ging naar Plantation naar Lowe en liet hem in aanwezigheid van Gorrequer zijn besluit weten: ‘Ik vraag u’, zei hij tegen hem, ‘mij naar High Knoll of waarheen u ook wilt te laten brengen, als het maar zover mogelijk van Longwood verwijderd is. Ik zou daar niet meer kunnen leven zonder mijn eer te verliezen. Ik ben als een hond behandeld..... Ik zou nog liever in Frankrijk in de gevangenis sterven dan hier als

kamerheer verder te leven en mijn onafhankelijkheid geheel te verliezen....Hij wilde dat noch mijn eer noch een slechte behandeling mij dwingen hem te verlaten.... Ik heb tegen Marchand gezegd: 'Ik zal niets tegen de keizer zeggen, omdat mij dat tot oneer aangerekend zal worden, maar men moet mij niet sarren!' (3)

Aantekening:

Hij zou Montholon allereerst bedreigd hebben hem met de rijzweep te tuchtigen. 'Hij is gek', ziou Napoleon gezegd hebben, 'hij moet gearresteerd worden!' (Stürmer aan Metternich, 23 februari 1818)

O'Meara spreekt in zijn *Voices from St.Helena* niet over Gourgauds vertrek. Maar hij heeft op 6 februari aan Lowe mede gedeeld dat de generaal om de toestemming om Sint Helena te verlaten, zal komen vragen. Toen de gouverneur hem naar Gourgauds beweegredenen vroeg, meende de arts, dat behalve de misverstanden met Montholon ook het actuele ziekzijn van de jonge man meespeelde, die nauwelijks at en zeer vermagerde. 'Hij leefde erbarmelijk', zei O'Meara, 'en was bijna altijd alleen; Napoleon zag hem heel weinig en dineerde maar af en toe op zondag met hem, als hij tenminste werd uitgenodigd, maar lang zo vaak niet als de Montholons en de Bertrands.' (Opgetekend door Gorrequer, L.P.20.145).

Opgetekend door Gorrequer, L.P.20.143)

70 Lowe toonde zich welwillende tegenover de opgewondene. Hij stelde dat men hem in Europa zou zien als een geheime boodschapper van Napoleon of hem zou verwijten zijn gebied in de steek te hebben gelaten (1). Gourgaud antwoordde dat hij vroeg ter vermindering van elke verdachtmaking, zo streng mogelijk behandeld te worden, overigens kon het hem niets schelen (2). Omdat Gourgaud vastbesloten is, dringt Lowe niet verder bij hem aan. De gouverneur, die er alleen maar op uit is Napoleon elke actiemogelijkheid te ontnemen, kan zich zelf alleen maar feliciteren met de verwijdering van een man, wiens afhankelijkheid van de keizer hij kent en die wel als eerste tot een dappere onderneming in staat zou zijn. Anderzijds zou Lowe niet de plichtmatige officier zijn, om niet te zeggen politie-beambte, zoals in zijn vorige functie, als hij niet geloofde uit de lichtgelovige en zeer beïnvloedbare Gourgaud door een goede behandeling, ja zelfs doordat hij hem tegen de keizer opzet, waardevolle informatie over het leven van Napoleon in Longwood en diens opvattingen en plannen te verkrijgen. Hij overgiet Gourgaud dus met gevoeligheden en laat een klein huis inrichten, waarin de generaal tot zijn vertrek, dat hij hem gemakkelijk wil maken, wonen zal. Gourgaud keert naar Longwood terug, bezoekt Bertrand en pakt zijn koffers.

Aantekening:

- 1 In zijn dagboek (II, 469) schrijft Gourgaud : 'Ik ga naar Hudson Lowe, die mij aardig ontvangt, mij de raad geeft geduld te oefenen, tactisch te zijn, want ik bevind mij tussen twee klippen: de ene is verveling, de andere is ambitie. Ik vraag hem mij met uiterste gestrengheid te behandelen.' Dit citaat is interessant, omdat het door twee oorspronkelijke bronnen te vergelijken, de absolute waarheid van generaal Gourgaud bewijst.
- 2 In zijn brief van 13 februari 1818 aan Bathurst merkt Lowe op dat Gourgaud bij deze woorden 'weende'.

71 Op uitdrukkelijk verzoek van Bertrand richt Gourgaud aan Lowe een officiële brief, waarin hij zijn besluit met gezondheidsredenen fundeert (1). Op deze manier, denken Napoleon en Bertrand, zal Gourgauds vertrek in plaats van schade aan te richten, de zaak van de gevangenen positief beïnvloeden. Want zij zal laten zien, dat Europeanen in dit klimaat niet lang kunnen leven

*

Op de dag voor Gourgauds vertrek laat Napoleon hem roepen. "Dus u zult

toch vertrekken.....” “Morgen, Sire.” “U heeft gelijk. Ga eerst naar De Kaap, dan naar Engeland. In Frankrijk bouwt men nu een nationaal leger op; ik zie voor mij dat u de artillerie tegen de Engelsen beveelt. Zegt u toch juist in Frankrijk hoe zeer ik al deze schurken, deze misdadigers haat.....”

Nu betreurt hij ongetwijfeld het vertrek van zijn jonge generaal. Deze heeft hem goede diensten bewezen, dat zegt hij hem, hij is een goed officier, met hem heeft hij zich wetenschappelijk onderhouden en over zijn veldtochten kunnen praten..... Maar het gepasseerde terug te draaien? Men is aan beide zijden te ver gegaan. Hij geeft Gourgaud net als vroeger een klopje op de wang.

Aantekening:

Toch noemt Gourgaud in zijn verzoek gezondheidsproblemen niet als enige grond: ‘Sinds de zware ziekte, die ik twee jaar geleden had, is mijn gezondheid wankeler. Ik werd zeer kort geleden door dysenterie-aanvallen of door leverziekte bezocht. Bij dit lichamelijk lijden kwamen nog de geestelijke kwalen. Ik heb veel ellende gehad, de invloed daarvan was veelbetekenend. Dat heeft het restje gezondheid, dat mij nog bleef, vernietigd, zodat ik u moet verzoeken mij de terugtocht naar Europa vriendelijk mogelijk te maken. De lucht van mijn vaderland en de verzorging door mijn familie zal al mijn lijden wegnemen.....’ (8 februari 1818)

72 “Wij zullen elkaar in een andere wereld terugzien. Nu vaarwel.... Omarm mij. Ga nog naar de opperhofmaarschalk voor de brief.”

Gourgaud omarmt, bijna door emotie overmand, zijn gebieder. Hij gaat naar Bertrand om zijn afscheidsbrief te schrijven (1).

‘Longwood, 11 februari,

Sire, op het punt staande mij van dit oord te verwijderen, ondervind ik een zeer pijnlijk gevoel. Al het overige vergetend denk ik alleen maar daar aan, dat ik me van hem, waaraan ik mijn hele bestaan heb gewijd, scheiden moet. Deze gedachte slaat mij neer en ik kan alleen maar wat troost putten uit de overtuiging dat ik steeds mijn plicht heb gedaan. In mijn ongeluk, Sire, waag ik het te hopen dat u zich mijn diensten en genegenheid een beetje zult herinneren, ja, misschien mijn gevoelens en de oorzaken van mijn vertrek gerechtvaardigd zult kunnen vinden en tenslotte dat ik toch uw welwillendheid maar toch uw achting niet verloren heb.

Staat u mij toe, Sire, mijn vaarwel te ontvangen en accepteert u mijn wensen voor uw geluk. Beklaag mijn lot en mag Uwe Majesteit als u zo af en toe aan mij denkt, zeggen: ‘Hij had tenminste een goed hart.’

De opperhofmaarschalk brengt hem de volgende dag het geschreven antwoord van de keizer, het is kort en koel gehouden (2).

Aantekening:

1 Gourgaud II, 529. L.P.20.121

2 Op Gourgauds verzoek probeerde Bertrand bij Napoleon een ‘betere’ brief te krijgen. Dat lukte niet. Bij deze teleurstelling kwam een door Ali veroorzaakte ergernis. Napoleon had hem bevolen de generaal ‘ter verstrooiing op de reis’ de dubbel van zijn bibliotheek te brengen. Per ongeluk bracht Ali behalve de genoemde banden nog enkele met het keizerlijk wapen erop. De keizer vroeg deze laatste van Gourgaud terug, die, diep gekrenkt, alles terug stuurde. Gourgaud II, 471; Ali, 154; Balmain aan Nesselrode, 16 maart 1818).

73 ‘Heer generaal Baron Gourgaud,

Ik dank u voor de in uw laatste brief uitgedrukte gevoelens. Ik betreur dat de leverziekte, die in dit klimaat zo aanwezig is, uw vertrek noodzakelijk heeft gemaakt. U bent jong, u heeft talent, u heeft nog een lange loopbaan voor u; ik

wens dat u gelukkig wordt. Twijfel nooit aan het aandeel dat u bijdroeg.
Napoleon'

Gourgaud, opnieuw diep gekrenkt, weigert de 500 pond aan te nemen, die Bertrand hem in opdracht van Napoleon aanbiedt om de reiskosten te bestrijden. Als het nodig is, zal hij wiskundeleraar worden.

In de nabijheid van de gouverneur ingekwartierd, die hem van woonruimte, voedsel en bediening voorziet, door luitenant Jackson respectvol bewaakt, wordt hij al spoedig niet alleen door Lowe, maar ook door de drie commissarissen bezocht en geveleid. Bijna elke dag wordt hij 's middags of 's avonds uitgenodigd: in Plantation, bij Stürmer, bij Balmain, bij Montchenu, bij de admiraal of bij de Engelse officieren. Lady Lowe en baronesse Stürmer sturen hem lekkere hapjes, boeken en bloemen. Zijn papieren worden nauwelijks doorzocht. Het is voor hem eenvoudig zijn dagboek te verstoppen. Lowe staat hem toe het concept van het verslag over de Slag bij Waterloo en talrijke naar dictaat van Napoleon geschreven aantekeningen te behouden. Zo brengt Gourgaud een hele maand door zonder bericht van Longwood (behalve dan wat O'Meara hem af en toe vertelt), ja, als een dier dat los is van de ketting en hij is volledig overgeleverd aan zijn nieuwe belangstellende omgeving. Op de vragen, die men hem stelt (1), antwoordt hij zonder voldoende na te denken.

Aantekening:

Men leest maar eens in Gourgauds dagboek de laatste bladzijden na, die betrekking hebben op de periode tussen Longwood en zijn inscheping. Dagelijks wordt hij door de een of ander uitgehoord. Hij komt tot eideloze gesprekken. Lowe, Reade, Gorrequer, de commissarissen, Wynyard, dominee Vernon, Emmett, Baxter bezoeken hem en brengen uren bij hem door, om nog maar te zwijgen over Jackson, die hem nooit verlaat.

- 74 Hij laat zijn woede en gramschap de vrije loop zonder er aan te denken, dat alles wat hij zegt, uitvoerig opgeschreven wordt en tegelijkertijd met hem de reis naar Europa gaat maken. Misschien ook dat hij de krenkingen, die hij ondergaan heeft, nog zwarter afschildert en zijn wraaklust overdrijft (1). Hij hoopt daarmee zich de quarantaine op De Kaap te besparen, direct naar Engeland te reizen en daar zelf de toestemming tot verblijf te verkrijgen. Zijn door Lowe en de commissarissen te boek gestelde 'Indiscreties' hebben overigens minder betekenis dan men ze heeft toegedicht. Er zitten leugens bij, die blijkbaar ontstaan zijn door verwarring. Als Gourgaud verzekert dat het boek van Warden onder leiding van de keizer geschreven is, als hij Stürmer en Montchenu vertelt dat Napoleon en Bertrand hem bevolen hebben zelfmoord te plegen om zo aan zijn lijden een einde te maken of dat men in Longwood, toen het zilverwerk werd platgeslagen, een behoorlijke som ontvangen heeft, dan komen de leugens het duidelijkst naar voren.

Aantekening:

- 1 Zo schijnt hij vreselijk overdreven te hebben als hij Balmain de oorzaak uiteen zet, waarom hij de door Napoleon aangeboden 500 pond heeft afgewezen en hij zegt: 'Voor mijn behoeften is het teveel, voor mijn eer niet genoeg. De keizer heeft zijn koetsier en zijn lakeien, die terug keerden, evenveel gegeven. Las Cases heeft van hem echter 200.000 francs gekregen. Ik zal mijn horloge verkopen, maar me niet laten vernederen. Wat graaf Bertrand betreft, vraagt u hem mij de 20 pond terg te geven, die hij me schuldig is. Meer verlang ik niet van hem, maar herinnert u hem er boven alles aan, dat ik in de positie ben de keizer een hak te zetten en zijn geheimen te openbaren, dat mijn dagboek over Longwood in Londen 15.000 pond waard is en dat het er op aankomt mij niet tot het uiterste te drijven.'

(Verslag van Balmain, 16 maart 1818)

Men lette op de suggestie van zijn dagboek, het enige dat hij maakte. De discrete Balmain zal hier de gouverneur wel niets over gezegd hebben.

75 Er bevinden zich ook onbezonnen uitdrukkingen bij, die de door Napoleon gevolgde politiek tot het verkrijgen van een ander verbanningsoord tegenwerken. Zo verklaart hij dat de toestand van de keizer niet slecht is, dat deze als hij zou willen, vluchten kan en Amerika zou kunnen bereiken, dat echter niet wil, maar liever gevangene op Sint Helena is (1) dan een vrij man in de Verenigde Staten en dat het op Longwood aan mogelijkheden om heimelijk met Europa te corresponderen, niet ontbreekt. Tenslotte zijn daarbij talloze aanwijzingen over de stemming, de bezigheden en de leefwijze van de keizer, uitingen, die op zich niet strafbaar zijn en in de loop der conversatie gedaan worden. Hoe denkt Napoleon over de Bourbons? Wat zegt hij over Marie-Louise en zijn zoon? Schrijft hij zijn memoires? Wie is de maker van de beroemde door Montholon ondertekende Remonstrantie? Hoe gedraagt hij zich binnenshuis? Enz. Gourgaud, een uitgesproken praattype, die lange tijd geen toehoorders heeft gehad, geeft op alle vragen rijkelijk antwoord. Tegen Lowe zegt hij dat de vijandschap van Napoleon en zijn persoonlijke uitvallen 'een politieke oorzaak heeft, niet een persoonlijk'. Napoleon zou Sint Helena willen verlaten en om dit doel te bereiken moet hij voortdurend over alles protest aantekenen. Hij verklaart ook Napoleons hardnekkige zwijgen over het aanbod voor de bouw van een nieuw huis.

Aantekening:

1. Stümer aan Metternich, 14 maart 1818. Dit bericht kan men als een samenvatting van de gesprekken met Gourgaud beschouwen. Montchenu heeft dit overgeschreven en als eigen product naar Parijs gestuurd.

76 "Zolang hij in zijn huidige huis blijft (1), kan hij zich inbeelden dat zijn verbanning van voorbijgaande aard is, terwijl de inrichting van een nieuw gebouw het bewijs voor een voortdurend verblijf op Sint Helena zou zijn'. Ook op het eiland is het gerucht gaande, dat de onenigheid met Montholon zuiver een rad voor ogen draaien is, dat Gourgaud de gelegenheid geven zal als vertegenwoordiger van de keizerlijke belangen (2) naar Europa te reizen. Gourgaud ontkent dit enkele malen heftig en geeft zelf de gouverneur zijn woord er op, dat dit niet waar is (3). Lowe gelooft hem. Heeft hij gelijk hem te geloven? Of verliet Gourgaud – zoals beweerd wordt en zoals Montholon verzekert – met een geheime missie van Napoleon op zak het eiland? Balmain zou hem 'hoop op een Koninklijke gastvrijheid in Rusland' gegeven hebben. Gourgaud zou, in Europa aangekomen, zich direct naar de grootmoedige tsaar richten.

Aantekening:

Optekening Gorrequer, februari 1818. L.P.20.121

Balmain schrijft op 14 maart 181 aan Nesselrode: 'Op Sint Helena gelooft men dat hij door Napoleon met een geheime missie is belast en het gehele breken met Longwood niets als komedie, een geschikte manoeuvre is om de Engelsen te bedotten, waardoor men hem des te meer niet moet vertrouwen. Ik deel die mening niet. Gourgaud is onbezonnen, hij kent de mensen slecht en politieke zaken nog minder. Men kan hem zonder groot risico geen zware taak geven. Hij zou zichzelf onmiddellijk verraden.'

Lowe heeft aan Stürmer gevraagd: 'Gelooft u dat Gourgaud de waarheid vertelt en werkelijk met Napoleon gebroken heeft?'

Stürmer antwoordde 'dat de generaal zich te onbeheerst gedroeg om aan te nemen dat hij met een geheime missie is belast.' (Stümer aan Metternich, 23 februari 1818)

Gesprek op 10 en 11 maart 1818. Gourgaud zegt tegen Lowe: 'Ik geef u mijn erewoord, dat ik me in geen enkele politieke aangelegenheid mengen wil..... Ik ben met geen enkele opdracht belast.' (L.P.20.121 en 20.143)

77 Montholon zou hem vanuit Longwood een brief gestuurd hebben met de

opdracht 'zijn rol niet te overdrijven' (1).

Aantekening:

1. 'De keizer vindt, beste Gourgaud, dat u uw rol sterk overdrijft. Hij is bang dat sir Hudson Lowe de ogen opengaan. U weet hoe sluw hij is! Blijf daarom steeds op uw hoede en bespoedig uw vertrek zonder de schijn te wekken dat u haast heeft. U positie is erg moeilijk. Vergeet niet dat Stürmer geheel door Metternich wordt bestuurd. Vermijd het om over de koning van Rome te spreken, maar breng bij elke gelegenheid het gesprek erop hoe lief de keizer de keizerin heeft. Wantrouw O'Meara. Zijne Majesteit heeft redenen te vrezen dat hij nog banden met sir Lowe aanhoudt. Probeer er achter te komen of Cipriani dubbel spel speelt. Hoor Mme Stürmer uit, als u denkt dat u dat kunt. Wat Balmain betreft, hij staat zodra dat nodig is aan onze kant. Beklaag u luid over de affaire van de 500 pond en schrijf in deze zin aan Bertrand. Wees niet bang voor actie van die kant. Hij vermoedt niets van uw missie. Uw bericht heb ik ontvangen. Het heeft Zijne Majesteit zeer geïnteresseerd. Montchenu is een oude emigrant en edelman, die men tot bezinning moet brengen, daarmee is alles gezegd. Zo vaak als u in de stad gaat, geeft u een bericht aan 53. Dat is uiteindelijk de veiligste weg, 15, 16, 18.'

Montholon, Longwood, 19 februari 1818 (Dagboek van Gourgaud I, 15)

Dit document, waarover zoveel met inkt is gestreden, is bij ons weten nooit in het origineel naar boven gekomen. Uit onbekende motieven (hield hij het voor te grof?) heeft Gourgaud er nooit gebruik van gemaakt. Daar deed hij goed aan. Deze vervalsing is duidelijk. Montholon heeft deze brief onmogelijk op Sint Helena kunnen schrijven. Een recenter bewijs voor dit bedrog lijkt het opduiken van een schrijver te zijn (Bewijs van 27 april 1934, geleid door M.J. Arna).

Dit schrijven van drie octovellen met doorhalingen op Franse wijze is voorzien van het watermerk Johannot (terwijl in Longwood alleen maar Engels papier was). Het schijnt 'het eerste ontwerp' van de brief van hierboven te zijn.

'In de eerste plaats', staat er, 'laat u niet uit de rol duwen, die Zijne Majesteit u heeft opgelegd en houdt het ondoorgroendelijke masker op om uw missie ook voor de meest geoefende ogen van het duivelskabinet van Jamestown te verbergen!

Overigens heeft alles wat Montholon aan Gourgaud in deze brief schrijft, geen nut. Ook niet met betrekking tot het gevaar O'Meara, Cipriani, Balmain en tenslotte zichzelf in het verderf te storten. Gourgaud, die steeds door Jackson begeleid werd, kon geen berichten meer naar Longwood sturen. De Fransen hadden onder de Engelsen op het eiland geen medewerkers. Tenslotte is niet te begrijpen waarom Montholon als hij zich al van geheimschrift bediende, de belangrijkste delen van deze brief ongecodeerd liet en pas op de laatste regels (15, 16, 18), die er als een hartelijke groet uitzien, getallen te gebruiken. Men vindt zelden zo'n brutale en tegelijk zo'n slechte vervalsing. Zou Gourgaud een rol en een missie hebben gehad, dan zou Bertrand daarvan geweten hebben, er was geen enkele reden deze zaak voor hem geheim te houden.

- 78 Ook zou hij hem instructies hebben gezonden (1). In dit alles kunnen we een romantische vinding, zien die veel later door Montholons vruchtbare fantasie opgewekt werd om Gourgaud, met wie hij zich verzoend had, tegen pijnlijke verwijten te beschermen. Balmain, die zeker geen enkele mededeling aan Gourgaud deed, had zelfs gedaan alsof hij Bertrand niet begreep, toen deze hem voorstelde een brief aan Alexander op te stellen (Alexander = de tsaar, rkv). De betrokkenheid van Montholon was zeker geen fantasie. De dagboeken van Gourgaud en Marchand, de papieren van sir Hudson Lowe getuigen ervan (2).

Aantekening:

1. Ook die instructies, als het zou gaan over die, waarvan Montholon beweert dat ze hem in de nacht van 10 op 11 februari zijn gedictieerd, of over andere, waarvan een onbeduidend deel zich in het dagboek van Gourgaud bevindt (aanslag, 22) zijn onwaarschijnlijke producten. Om ons alleen met het eerste bezig te houden: Nooit heeft Balmain op bevel van de tsaar aan Napoleon vragen laten stellen. En nooit zou het Napoleon zijn ingevallen zich op deemoedige wijze punt voor punt van de beschuldigingen te verschonen, die Alexander hem kennelijk ten laste legt. Overigens is dat alles op de vage, zuidelijke manier van Montholon geschreven. Napoleon schreef in een andere stijl en dicteerde op een andere wijze.
2. De oude, grimmige vijandschap tussen Montholon en Gourgaud was bekend. Op 7 februari 1818 schreef Gorrequer aan Blakeny en beval hem elk heftig gebeuren tussen deze beide te verhinderen en zondig geweld te gebruiken: 'Zou u een belediging of een persoonlijke botsing, die voor de ene of voor de andere zijde tot daden leidt, bemerken, dan moet u de tegenstanders scheiden en zondig de wachtofficier als hulp erbij roepen.....'(L.P.20.121)

- 79 Gourgaud verliet als afgezant, maar als verongelukte het eiland (1). Hij was niet de man, die tegenover de vijand dubbel spel speelde. Hij zou een leugen nooit

met zijn officierswoord hebben gedekt. Als we hem in de toekomst voor de zaak van zijn gebieders zien werken, handelt hij – en dat is zijn verdienste – uit eigen motieven (2).

Hij verliet het eiland op 14 maart 1818 zonder nog iemand uit Longwood gezien te hebben (met uitzondering van O'Meara).

Aantekening:

1. Het begin van de brief, die hij op 25 oktober 1818 aan de keizer van Oostenrijk richtte, is in dit licht veel betekenisvol:
'..... Hoewel de aantasting van mijn gezondheid mij bij een langer verblijf een zekere dood liet bevrezen, zou deze reden alleen niet voldoende zijn geweest mij tot vertrek te dwingen, als de keizer niet door geklets en intriges tegen mij opgezet zou zijn geweest..... Het zou mij zeer verdrieten te moeten denken, dat Hij, aan wie ik mijn gehele leven heb gewijd,.....in mij misschien alleen een mens zag, die door ontevredenheid verbitterd of door de duur van zijn lijden moe geworden was.'
2. We kunnen hier niet verder speculeren over het 'geval Gourgaud'. Fr. Masson, die enerzijds in zijn boek 'Autour de Sainte-Hélène' (deel 1) de aanname van de 'missie' grondig weerlegt, heeft anderzijds te hard geoordeeld over Gourgaud. Hij maakt hem tot zondebok van de gevangenschap. Maar er zijn ook verontschuldiging voor hem. Voor deze naïeve tot waanzin neigende mens, die te duidelijk waarnam en wiens bloed zo snel kookte, was het leven in Longwood met het giftige geklets van de beide vrouwen, de flegmatieke Montholon en de onderdanige dienstbaarheid tot een hel geworden. Hoewel hij in Longwood ongetwijfeld met onvriendelijke gevoelens verliet, komt hij in Europa weer tot bezinning en verheft aan de vooravond van het Congres van Aken al zijn stem ten gunste van Napoleon.

- 80 Gedurende de laatste dagen kwam hij een keer tot aan het wachtgebouw en vroeg Jackson de opperhofmaarschalk te halen om hem vaarwel te zeggen. Deze wees dat af onder het voorwendsel dat 'hij niet in aanwezigheid van een Engelse officier gezien wilde worden.' En toch was hij bij Las Cases onder dezelfde omstandigheden wel gekomen. Toen Gourgaud daar zonder een enkele cent stond en om wat geld liet vragen, verklaarde Bertrand dat hij hem wegens respect voor de keizer niets kon lenen, omdat hij de aangeboden 500 pond niet aannam (1). Gourgaud moest uiteindelijk 100 pond van de gouverneur lenen.

Aantekening:

- 1 Gourgaud II, 482. Stürmer aan Metternich, 31 maart 1818.
Gourgaud gaf eindelijk toe en nam de 500 pond van de keizer aan. Doch Balcombe, die daartoe geen opdracht had gekregen, kon of wilde niet betalen. (Balmain, Bericht 16 maart 1818).
Direct na Gourgauds vertrek werd deze som door bemiddeling van Lowe hem naar Londen nagezonden. Gourgaud betaalde de gouverneur het geleende terug en richtte aan hem de volgende brief, die duidelijk toont in welke stemming hij vertrokken is (20 juni 1818):
'Na vertrek van Sint Helena hoor ik dat daar beweerd wordt, dat mijn moeder van Napoleon een pensioen krijgt. De ongelukkige situatie, waarin zowel ik als mijn familie zich bevinden, is de schrijnendste weerlegging van deze leugen; ik kan u bovendien verzekeren dat wat ik bij mijn vertrek terecht vermoedde, volledig bewaarheid is. De hier bedoelde brief is nog niet bij de geadresseerde aangekomen en mijn arme moeder heeft van dit zogenaamde pensioen nooit iets ervaren of gekregen.....'
Inderdaad werd dit pensioen door prins Eugène pas vanaf het midden van 1818 uitbetaald.
'Ik kan nog niet met een zeker gevoel in mijn vaderland terug keren, weet ook niet wanneer dit mogelijk zal zijn, maar hoe afschuwelijk mijn situatie ook zal zijn, ik zal nooit proberen haar ten koste van mijn eer te veranderen. Mijn vijanden namen aan, dat ik bedelbrieven ed. zou schrijven, ze hebben zich vergist. Mijn hart verlangt naar edeler wraak..... Ontvangt heer gouverneur, nogmaals mijn dank voor de vriendelijke houding, die u bij mijn vertrek uit Longwood tot aan de inscheeping zo aardig heeft getoond.'
(L.P.20.204)

- 81 Hij scheepte zich in op de Camden. Met hem mee reisde William Doveton, de oude boer van Mount Pleasant, die hem op zijn ritten in het grandioze maanlandschap van Sandy Bay (1) vaak tegen gekomen was. Hij voer rechtstreeks naar Plymouth. Lowe had hem ontheffing gegeven van de omweg naar De Kaap.

*

Veel meer dan het vertrek van Gourgaud (2) betreurde Napoleon de dood van Cipriani, zijn huismeester, boodschapper en vertrouweling. In Longwood, waar hij door zijn geheimzinnig doenerij onbehagen verspreidde, had hij weinig vrienden gehad, ook bij de Engelsen was hij vanaf het begin verdacht, wist echter later – men weet niet zeker op welke wijze – bij hen in de gunst te komen. Zijn dood kwam plotseling. Toen hij op 23 februari bij het diner serveerde, voelde hij een vreselijke pijn in het onderlichaam, viel neer en rolde huilend over de vloer.

Aantekening:

1. William Doveton (1753 – 1843) was lid van de Raad van Sint Helena. Hij werd in Londen door de koning in de adelstand verheven en keerde als sir William op het eiland terug. Hij was een eenvoudig man. Toen hij in een overvolle Londense straat een dame ontmoette, stelde hij voor het gesprek uit te stellen 'tot die tijd, waarop deze processie voorbij is'. De inwoners van Sint Helena, door de Engelsen Yamstocks genoemd, hadden weerplicht. Een dame van het eiland vroeg eens of Londen na het vertrek van de vloot naar China, niet erg saai was geworden.
 2. Hij sprak de volgende dag echt onaardig over hem: 'Ik geloof inderdaad dat deze heer verliefd op mij was. Dat begon ik lastig te vinden, ik kon toch niet met hem naar bed gaan, Zijn verstand is gestoord. Hij zal nog zo ver komen, dat men hem in Frankrijk ophangt of doodschiet. Dat is het lot, dat hem wacht.'
- (Stürmer aan Metternich, 31 maart 1818.) Bijna net zo berichtten Balmain en Montchenu.

- 82 O'Meara beveelt aderlaten, baden en afleidingsmiddelen aan. Omdat hij hiermee aan het eind van zijn kunnen was, wendde hij zich tot Baxter en de jonge Henry (1). Er kwam geen verbetering. Op 27 februari 1818 was Cipriani dood. Tijdens de drie dagen van ziekte liet Napoleon zeer dikwijls vragen hoe het met hem ging. Op 25 februari om twaalf uur 's nachts riep hij O'Meara bij zich. Cipriani was in een soort coma gevallen.

"Als ik mijn arme Cipriani zou bezoeken", meende de keizer, "zou mijn aanwezigheid misschien als opwekker werken en hem bij het vechten tegen de ziekte misschien wel om haar te overwinnen, nieuwe krachten geven?"

O'Meara antwoordde: "Cipriani is nog bij bewustzijn en de liefde en aanhankelijkheid, die hij voor de keizer heeft, zijn zo groot, dat hij bij die aanblik ongetwijfeld zal proberen op te staan."

Deze schok alleen al zou voldoende zijn geweest hem te doden. Napoleon zag er met verdriet vanaf. Toen Cipriani's toestand hopeloos was, was hij zeer bedroefd (2). Hij sprak de wens uit dat men een graf binnen de ommuring van Longwood zou delven. In dat geval zou hij de begrafenis kunnen bijwonen. Deze gunst werd hem echter door een onbekende reden geweigerd. Cipriani werd op het kleine kerkhof van Sint-Paul, vlak bij Plantation House, bijgezet.

Aantekening:

1. In zijn 'Events of military life' (II, 36) geeft Henry een uitvoerige beschrijving van Cipriani's ziekte. Het schijnt een geval van blindedarm ontsteking geweest te zijn.
2. Dokter Baxter bevestigt het in zijn bericht van 27 februari 1818 aan Lowe: 'Hij is zeer teneer geslagen en schijnt vandaag misselijk, vermoedelijk door de aanstaande dood van zijn dienaar Cipriani'. (L.P.20.121) Montchenu schreef aan Richelieu: "We zullen hopen dat de dood op deze mooie weg verder gaat". (18 maart 1818)

- 83 Bij gebrek aan een katholieke priester sprak dominee Boys boven het graf van deze overtuigde atheïst (1) de protestante gebeden uit. Bertrand en Montholon volgden de kist, gevolgd door sir Thoma Reade, officieren en inwoners. Napoleon bracht deze gehele dag door bij de Bertrands. Rusteloos liep hij van de ene kamer naar de andere.

De keizer gaf O'Meara de opdracht hulparts Henry te vragen of hij als dank voor de behandeling van Cipriani een zilveren theeservies wilde aannemen. De pijnlijk nauwgezette Henry verklaarde dat hij daarvoor de toestemming van de gouverneur nodig had. Daarop trok Napoleon zijn aanbod in (2).

Aangenaam verrast dat de door zijn fanatisme bekend staande dominee Boys zijn dienaar vrijwillig de laatste kerkelijke eer had bewezen, liet hij hem door O'Meara 25 pond voor de armen en een zilveren snuiftabakdoos overhandigen. Daarop bracht Vernon, misschien uit jalousie, zijn ambtgenoot in herinnering dat het verboden was van de Fransen geschenken aan te nemen. En Boys zond de doos aan O'Meara terug.

Aantekening:

1. 'Voltaire was zijn orakel', zei Henry, 'maar hij was niet zo tolerant als deze en hij verklaarde alle priesters en koningen (met uitzondering van zijn eigen koning) de oorlog.' Eenzelfde opmerking bij O'Meara (II, 423).
Lowe schreef op 3 november 1816 aan Bathurst: "Cipriani kwam op een dag uit Napoleons slaapkamer en zei geheel verbluft tegen O'Meara: 'Mijn heer wordt gek. Het lijkt bijna of hij in god begint te geloven. Hij heeft aan de dienaar, die het raam sloot, gezegd: 'Waarom beneem je ons het daglicht, dat god geschapen heeft?' Oh, heel zeker, hij wordt gek. Met Waterloo is dat begonnen.'
En Cipriani zou nog gezegd hebben: 'Ik geloof niet in god, want als hij er was, zou hij een man, die de dood van zoveel miljoenen heeft veroorzaakt, niet in leven laten!' (L.P.20.117)
2. Henry zou hem dit kwalijk nemen: 'Men heeft geprobeerd mij om te kopen en mij in dienst van Napoleon te krijgen.' (Events II, 39)

84 Steeds kleiner wordt de kring van vertrouwelingen rond Napoleon. Balcombe stond bij Lowe allang slecht aangeschreven, Hij verdacht hem ervan in een geheime briefwisseling tussen Longwood en Europa de hand te hebben (1). De joviale leverancier voelde deze groeiende vijandschap, die niets goeds beloofde en hield het voor raadzaam zich uit de voeten te maken. Hij vroeg om een reis naar Engeland, om een verlof van zes maanden te houden (2), die hem door de gouverneur van de Raad van het eiland werd toegestaan. Op 16 maart 1818 kwam hij met zijn beide dochters bij de keizer om afscheid te nemen. Hij had uitbundig op kosten van Longwood geleefd (vanwege de leveranties, rkv) zonder daardoor de gunst van Napoleon te verliezen. In een geheim onderhoud met de keizer werd hij met een bij Lafitte gedeponeerde wissel 3000 pond rijker (3). Dat was de beloning voor de bewezen en een aanbetaling voor de toekomstige diensten. Hij had de opdracht in Europa de leden van de familie Bonaparte te bezoeken en ze nauwkeurig te vertellen over de behandeling van de keizer.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 24 februari 1818. L.P.20.121..
De vriendschappelijke betrekkingen tussen Napoleon en de Balcombes waren Lowe al een langere tijd een doorn in het oog. Zo beval hij, toen de keizer met Nieuwjaar 1818 Betsy en Jane twee prachtige sèvre-stelletjes met bonbons gevuld liet sturen, deze naar Longwood terug te laten brengen. (Gourgaud II, 455)
2. Verzoek van 3 maart 1818. Als reden voerde hij de slechte gezondheid van zijn vrouw op. (Archief van Jamestown, 1818).
Balcombe stelde op 5 maart zijn associé Joseph Cole als plaatsvervanger bij de bevoorrading van Longwood voor. Maar Lowe wantrouwde deze en benoemde Denzel Ibbetson, een verbindingssambtenaar, die met de troepen op de Northumberland naar Sint Helena was gekomen
3. L.P.20.133.

85 Eindelijk, zo leek het, zou hij in Londen stappen ondernemen om het terugroepen van de gouverneur te bereiken (1).

Napoleon zag zijn jonge vriendinnen van de Briars met groot verdriet afscheid nemen, vooral Betsy, die hem in de eerste weken van zijn verbanning zo opgemonterd had.

Aantekening:

- 1 Hij zou de keizer op Longwood een aantal boeken, brochures, en tijdschriften sturen. De geheel niet bezwaarde Balcombe stuurde slechts enkele banden op. Naar het continent ging hij niet, maar hij gaf zijn zakenvriend Holmes de opdracht de 75.000 francs bij Lafitte op te nemen. Hij stelde zich niet in verbinding met Madame Mère en Eugène. Was hij werkelijk van plan naar Sint Helena terug

te keren? Dat is niet zeker. In ieder geval, zoals we nog zullen zien, was Lowe vanaf september 1818 op de hoogte van zijn heimlijke verstandhouding met Longwood en van zijn terugkeer kon geen sprake zijn. Balcombe bleef werkeloos in Londen. Later, in 1823, verschaften zijn beschermheren, waaronder speciaal sir Thomas Tyrwitt, hem een voordelige post als schatmeester van Nieuw-Zuid Wales (Australië). Hij ging er met zijn gehele gezin naar toe en stierf daar zelf in 1829 op de leeftijd van 47 jaar. Betsy trouwde in 1832 een zekere heer Abell, die haar een dochter schonk. Toen ze weer naar Londen terug kwam, werd ze bezocht door koning Joseph en prins Louis-Napoleon. Na het overbrengen van de sterfelijke resten van Napoleon publiceerde ze in 1843 in de *New Century Magazine* haar 'Recollections', die succes hadden. Er waren drie oplages. Later raakte mrs. Abell in geldnood en wendde ze zich tot Napoleon III, die haar bijstond en haar grote landerijen in Algerije schonk. Ze stierf in 1871.

In een gesprek van 17 juni 1818 ondervroeg Lowe Montholon over Balcombe en diens meegenomen wissels, waarvan hij lucht had gekregen. Montholon verklaarde dat Balcombe de keizer er nadrukkelijk om gevraagd had. 'Hij kwam in de biljartzaal en vroeg om hemelwil deze som, die hij dringend nodig had, te lenen, daar hij bijna geruïneerd was. Hij zei dat dit hem redden zou, dat hij de Briars en zijn op het eiland achtergelaten eigendommen als onderpand voor het geld gaf. Toen kwam ook Betsy nog de keizer vleien. Ook Bertrand en O'Meara spraken op dezelfde manier op hem in, zodat Napoleon zich liet vermurwen en tegen Bertrand zei, dat hij kon doen wat hij wilde. (L.P.20.144)

Balcombe heeft de grootmoedigheid van de keizer misbruikt..

- 2 Noot van rkv: 1 pond was ten tijde van Napoleon 25 francs.

86+
87

De kleine hilde. De keizer droogde haar tranen en met zijn zakdoek en vroeg haar deze als aandenken te behouden. Hij schonk haar ook een haarlok (1). Men heeft in de vriendschap, die het wilde onbezonnen meisje teweeg bracht, tekenen van tedere gevoelens willen ontdekken (2). Napoleon heeft haar zeker alleen als kind beschouwd. Hij was bij haar, amuseerde zich over haar elkaar opvolgende of gelijktijdige verliefdheden en zag haar met plezier om zich heen (3). Maar hoewel haar vertrek en daarmee het verdwijnen van een vrolijk stukje uit zijn omgeving hem pijn deed, zo scheen hij haar toch spoedig vergeten te zijn, want hij sprak bijna nooit meer over haar (4).

Aantekening:

1. Balmain aan Nesselrode, 27 maart 1818. Vele jaren later heeft mrs. Abell deze herinneringen afgezwakt. Ze vertelt dat Napoleon met haar en haar zuster in de tuin wandelden en Napoleon had, wijzend op de oceaan, die tussen de bergketens de horizon afsloot, gezegd: 'U zult naar Engeland zeilen en mij op deze ellendige rotsen laten sterven. Zie die bergen daar, ze zijn de muren van mijn kerker. Spoedig zult u de dood van keizer Napoleon vernemen.' Niets is onwaarschijnlijker. Juist toen voelde de keizer zich prima. Hij had de Balcombes niet voor eeuwig vaarwel gezegd, want toen was hij er van overtuigd dat ze over zes maanden terug zouden komen.
2. Frémaux: "Une petite amié de Napoléon". Heer Frémaux, wiens werken over Sint Helena niet onverdienstelijk zijn, maar veel onnauwkeurigheden bevatten, heeft deze bewering opgesteld, die slechts op een vergissing van Montchenu berust. Deze heeft in meerdere brieven de verhouding tussen Napoleon en Betsy boosaardig geïnterpreteerd en enige Europese kranten verbreidden deze onzin. De familie Balcombe was hierover zeer verontrust. Betsy wilde wraak nemen op de markies (Montchenu, rkv) en zwoor zijn pruik met ongebluste kalk in te smeren. Ze beweerde dat Napoleon haar voor de uitvoering van dit plan een mooi cadeau beloofd had. Maar helaas was mrs Balcombe er tegen. (Mrs, Abell, 105)
3. Als hij bezig was of pijn had, liet hij niemand toe, Dat was zo op 23 december 1816 en op 18 oktober 1817.
4. De Bingham's kwamen niet meer op Longwood, omdat de generaal tengevolge van ziek zijn of het humeur van de keizer drie keer niet ontvangen waren. (Montchenu aan Richelieu, 8 januari 1818) Ze verlieten op 30 maart 1819 op de Regent het eiland. Bingham had verzocht om terug geroepen te worden, omdat de Oostindische Compagnie hem niet als lid van de Raad van Sint Helena had benoemd. Hij legde bij de keizer geen afscheidsbezoek af.

III

Lowe en O'Meara

In zijn depêches aan Bathurst beklaagde sir Hudson Lowe zich steeds weer over de tegenstribbelende O'Meara, die, omdat hij over interne gebeurtenissen in Longwood niets rapporteren wilde, bijna geheel in dienst van Napoleon leek te zijn getreden. 'Alle beperkingen met betrekking tot de omgang en de briefwisseling van Napoleon Bonaparte zullen tevergeefs blijven', schreef de gouverneur aan de minister, 'zolang men een persoon met het karakter en de gezindheid van O'Meara aan zijn zijde dult'. (1). Het overhandigen van de tabaksdoos aan dominee Boys door O'Meara leek eindelijk een aanleiding tot terugroepen te zijn. Sir Thomas Reade schreef aan de arts 'dat hij behalve in een bijzonder geval, waarvan hij de gouverneur terstond op de hoogte moest brengen, Longwood niet meer mocht verlaten.' (2). Hij legde dus zonder uitleg een bewegingsbeperking op.

O'Meara is weinig geneigd zich te voegen, want hij is van mening dat hij in de admiraliteit een beschermer heeft (3).

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 18 december 1817; 20 en 25 januari 1818. L.P.20.120, 20.121
2. Reade aan O'Meara, 10 april 1818.(L.P.20.122; O'Meara II, 432)
3. Zijn aanname is geheel zonder waarheid. Finlaison had hem op 24 januari 1818 geschreven: 'Beste O'Meara. Uw brieven tot 14 november heb ik ontvangen. Lord Melville vraagt mij u zijn erkentelijkheid over te brengen voor uw informatie, speciaal voor de uiterst nauwkeurige opmerkzaamheid tot in de kleine details. Hij wenst dat u ook in de toekomst met deze inzet, opmerkzaamheid en uitvoerigheid zult doorgaan. Sir Pulteny Malcolm, die net bij met is, verzoekt mij u te vragen in uw gesprekken en in latere schriftelijke mededelingen het noemen van zijn naam zoveel mogelijk te beperken, omdat dit verkeerd aangemerkt zou kunnen worden. Hij beveelt zich bij u aan en spreekt de hoop uit dat deze zware opgave, die u naar zijn mening beter dan wie ook weet te klaren, u niet al teveel problemen geeft!' (L.P.20.231)

89 Hij gehoorzaamt niet aan het opgelegde bevel, gaat naar de Briars om met admiraal Plampin, zijn eigenlijke chef, de situatie door te spreken. Plampin ontvangt hem niet, hierop verzoekt O'Meara zijn ontslag als arts van Longwood (1). De opperhofmaarschalk tekent meteen protest aan. 'De keizer', schrijft hij aan Lowe, 'lijdt sinds zeven maanden aan een chronische leverziekte, die op dit eiland tot de dood leidt. De ziekte is terug te voeren op het gebrek aan beweging, die de keizer door verkeerd gebruik van uw ambt onmogelijk wordt gemaakt.'

De gouverneur neemt O'Meara's ontslag aan en deelt hem mee, dat hij, totdat er bericht van de minister is gekomen over zijn vervanging, in Longwood blijven kan. Maar Napoleon verklaart echter 'daar zijn arts niet meer de noodzakelijk onafhankelijkheid bezat, hij zich niet meer door hem zal laten behandelen'(2). Hoe zal Lowe zich uit deze situatie redden? Hij dringt er naïef op aan dat Napoleon eindelijk besluiten zal dokter Baxter te ontvangen. Op deze wijze, meent hij, zal hij eindelijk over de ware toestand van zijn gevangene zekerheid krijgen.

Aantekening:

1. Bertrand aan Lowe, 13 april 1818. L.P.20.122.
Daarnaast liet Bertrand Gorrequer bij zich roepen en beklaagde zich tegenover hem in de heftigste bewoordingen. Hij verklaarde dat de actie van de verwijdering van O'Meara het reeds lang bestaande plan om de keizer te vermoorden bewees. (Optekening door Gorrequer, L.P.20.122)
2. Rond deze tijd gaf de keizer aan O'Meara, met wiens vertrek hij rekening hield, een wissel van 100.00 francs, betaalbaar bij prins Eugène.

90 Wat voor voorstelling maakt hij zich van zijn tegenstander? Het antwoord is opnieuw een 'opmerking', die eindigt met de hoogdravende zin: 'Men mag de Prins-Regent van het voornemen van een moord op de hoogte brengen, opdat hij hem openlijk straft. Doet hij dat niet, dan valt de smaad van mijn dood op het heersende Huis van Engeland.'⁽¹⁾ Ongetwijfeld was de pijn aan zijn lever net in een acuut stadium. De 18^e en de 24^e april waren slechte dagen voor hem. O'Meara gaf hem 'blue pills' (met kwikzilver), een destijds bij leverziektes gebruikelijk middel, maar in het geheim, want officieel was hij niet meer in functie.

Plantation House werd ongerust. En deze onrust groeide, toen op 5 mei 1818 een brief van de slimme arts werd ontvangen, die de gouverneur voorstelde tot dat er een beslissing uit Londen kwam, de vroegere toestand uit mensenliefde weer te herstellen: 'De huidige situatie is vreselijk en zal ongetwijfeld in Engeland en Europa het meest pijnlijke opzien baren. Ik vraag u welke verantwoording uw excellentie op uw schouders neemt als – zolang het mogelijk is, ja, hoogst waarschijnlijk is – Napoleon binnen de vijf of zes maanden, die zullen verstrijken voordat het antwoord van Londen binnen is, door gebrek aan geneeskundige hulp zal sterven.'

Aantekening:

1. 27 april 1818. Stürmer aan Metternick, 3 mei 1818.

De door de keizer gemaakte opmerking werd op de rand van een door Reade aan Bertrand gerichte brief van 25 april 1818 geschreven. Deze brief bevatte een samenvatting van de toestand van de keizer. Over het geval O'Meara zei hij: 'Nadat men tegen mijn arts tekeer is gegaan en hem gedwongen heeft zijn ontslag aan te bieden, dwingt men hem toch om in Longwood te blijven en wil men daarmee overtuigen dat ik hem niet ontvangen kan, ik hem veertien dagen lang al niet gezien heb en hem ook niet zal zien totdat men hem weer in vrijheid heeft gesteld uit de gedwongen situatie, waarin hij zich bevindt, heeft ontslagen en hem geheel zijn uitoefening van zijn artsenberoep en zijn volledige geestelijke onafhankelijk weer terug heeft gegeven!' (Bibliotheek Thiers, deel 19)

91 Een tot verbazing werkende druk, die bij de opgewonden Lowe meteen resultaat had. Bij de gedachte dat de zwaar zieke Napoleon zonder geneeskundige hulp met de dood vocht, verschrikt hem. Nee, deze gedachte houdt hij niet vol. Hij neemt zijn besluit van 10 april terug, heft het arrest van O'Meara op en staat hem toe zijn dienst te hervatten.

Dat doet deze ook en hij stuurt al snel (10 mei 1818) een bericht naar Plantation, waarin hij uitlegt dat: 'Napoleon Bonapartes ziekte ongetwijfeld een leverziekte van chronische aard is'.

Ondanks zijn vooringenomenheid tegenover O'Meara schenkt Lowe hem ditmaal zijn vertrouwen. Op 11 juli schrijft hij aan Bathurst: 'De ziekte van Napoleon schijnt een ernstige wending genomen te hebben. Zijn arts is zeer bezorgd.'⁽¹⁾ Maar omdat het in het karakter van de gouverneur ligt ruzie te maken en de zaken complexer te maken, verzoekt hij overste Lascelles, de commandant van het 66^e Regiment, O'Meara de toegang tot het officierscasino van Deadwood te verbieden, dat in dit afgelegen oord de enige verstrooiing aan de dokter biedt. De officieren, die hem gesteund hebben, zoals Lascells en luitenant Reardon, worden spoedig daarna naar Engeland terug gestuurd ⁽²⁾.

Overigens speet het Lowe spoedig dat hij aan O'Meara had toe gegeven. De berichten van Blakeney, de roddel van de bedienden, het snelle herstel van Napoleon en zijn uitdrukkelijke weigering een andere arts te nemen, brachten de gouverneur tot de overtuiging dat hij beetgenomen was en dat men een voorbijgaande onpasselijkheid van zijn gevangene als schrikmiddel had gebruikt.

Vanaf nu zal hij aan een ernstige ziekte van Napoleon niet meer geloven.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst. L.P.20.123
2. In oktober. 1818. Reardon begin de onvoorzichtigheid tijdens een ontmoeting met Bertrand het gedrag van de gouverneur tegenover O'Meara te bekritisieren.

92 Nog steeds ontving Lowe rapporten van Britse of buitenlandse agenten, die hem meldden dat van de kant van de aanhangers van Napoleon nieuwe bevrijdingspogingen gepland zouden zijn. Hyde de Neuville, de Franse ambassadeur in Washington, haatte de gevallen keizer, zoals hij ook de Eerste Consul had gehaat. Hij spoorde de Bonapartistische vluchtelingen in de VS op en gaf aan zijn Engelse collega Bagot fantastische informatie, die deze, zonder het te controleren, naar Londen doorgaf. Het ging om een klaarblijkelijke samenzwering, die Joseph Bonaparte op de troon van Mexico moest brengen. Uit domheid of uit ijdelheid voegde hij aan zijn bericht toe: 'Ik heb goede gronden aan te nemen dat dit plan met andere niet minder misdadige ondernemingen en speciaal met een project met betrekking tot Sint Helena samenhangt.... Ik ben er vast van overtuigd dat de 'Napoleontisch Confederatie in de VS' slechts een schakel in de hele wereld omspannende ketting is, een organisatie, die uitsluitend door anarchie en usurpatie een nieuwe revolutie beginnen wil. '(1) In werkelijkheid ging het om een door een paar arme sloebbers opgezette zwendel, waarmee Joseph 4000 pond zou verliezen. Hij trapte er echter niet in. Ondanks dat schreef Hyde de Neuville: 'Over alles moet men bang zijn als Sint Helena met een tot nu toe onbekende strengheid bewaakt wordt', ja, hij gaat zelfs naar president Madison om hem te waarschuwen, hij wordt er echter vriendelijk uitgezet. (2)

Aantekening:

1. 22 september 1817. L.P.20.119
2. Al in het begin van 1817 brachten naar Sint Helena gekomen kranten het foutieve bericht 'Koning Joseph heeft een deputatie Spaanse ontevredenen ontvangen, die hem opgeroepen hebben zich als hun leider op te werpen'. 'Dit bericht', zei Napoleon, 'maakt met niet blij. Joseph heeft wel een goed verstand, maar houdt niet van werken en begrijpt niets van het oorlogvoeren. Hij doet verkeerd zich met een revolutie te bemoeien'.

93 Een ander nog vreemder complot:
Een zekere overste Latapie, vluchteling te Pernambuco, het dichtst bij Sint Helena gelegen punt van de Braziliaanse kust (toch nog 1800 zeemijl verwijderd) zal met goedkeuring van generaal Brayer, een leider van het onafhankelijkheidsleger, dat zich destijds in Buenos Aires bevond (1), een zeer eenvoudig plan hebben gemaakt, dat als men niet goed oplet, heel gemakkelijk zal kunnen slagen. Eerst zullen de samenzweersers een revolutie in Pernambuco beginnen en de macht verkrijgen, dan snelle, goed bewapende oorlogsschepen uitrusten, waarop kleine stoomboten staan, die onder de dekmantel van de nacht Sint Helena naderen en de ontvoering van de keizer zullen proberen (2). Men vergat echter één kleinigheid: er waren toen nog geen stoomboten, die zich op zee konden wagen.

Aantekening:

1. Generaal Brayer, tijdens de Honderd Dagen paus van Frankrijk, sloot zich als een van de eersten in maart 1815 bij Napoleon aan. Bij de terugkeer van Louis XVIII verstoten, vluchtte hij naar Buenos Aires, waar hij in dienst trad tegen Spanje. Hij had in 1800 tijdens de Veldtocht langs de Rijn een jonge Bayerische verleid, Philippine von Freyberg en moest met haar trouwen. Deze veelkeurige en zeer vrij pratende vrouw was een fanatieke aanhangster van Napoleon. Haar dochter Mathilde trouwde in 1823 met Marchand.
2. L.P.20.200; 20.201. In een brief van 22 september 1817 van graaf Molé aan Richelieu worden de

zaken over een ander Amerikaans project belicht: 'Twee met kanonnen bewapende schoeners van 300 ton en een door lord Cochrane uitgerust schip van 71 ton zouden deze expeditie vorm geven. Ze bestond volgens een opgave uit bijna 80 Franse officieren en 700 uit de VS aangetrokken personen. Het ontmoetingspunt van de drie schepen was het eiland Fernando de Noronha aan de Braziliaanse kust, van waaruit het vertrek naar Sint Helena zou geschieden.

Merk op dat dit project nooit heeft bestaan. Is überhaupt een liberale lord voorstelbaar, die zich om Napoleon te helpen met hoogverraad bezig houdt? Dat betekende de ziel van de Engelsen, zelfs de vijanden van de Torry's, volledig te miskennen. Zij waren allen goede patriotten.

94 Admiraal Plampin stuurde heel serieus een brief van een zekere kapitein Sharpe, commandant van de Hyacinth, naar Londen, waarin de volgende onthullingen worden gedaan: 'Een pas aangekomen jonge man uit La Plata heeft tekeningen van een boot meegebracht, die onder water met raderen bediend kan worden. Daarvoor zijn zes man nodig en de boot is in staat naar believen aan de oppervlakte of meerdere uren onder water te varen..... De boot is van ijzer en kan op een schip van 150 ton vervoerd worden'.
Na de openlijke aanval en de nachtelijke worsteling hebben we hier ook nog de vlucht met de onderzeeboot. Nu zijn alle mogelijkheden uitgeput.
Lowe's openstaande geest voor elk argwaan is ook ontvankelijk voor deze onzin. Balmain merkt ironisch op: 'De bewegingen van de Bonapartisten in Pernambuco maken sir Hudson Lowe zeer onrustig. Hij werkt voortdurend aan de versterking van de vesting, stelt nieuwe telegrafien en batterijen op en heeft de posten in Longwood verdubbeld. Steeds zie ik hem te paard, omgeven door ingenieurs en met slappe teugel heen en weer stappen'. (1)

Aantekening:

1. Bericht aan Nesselrode, 18 februari. 1818. Balmain had Longwood daarover bericht. Napoleon uitte zich septisch.
Balmain, 15 januari 1818: 'Toen men Napoleon van de plannen van overste Latapie vertelde, was hij zeer verbaasd en zei: "Dat men dat heeft uitgedacht om de kwellerijen van Hudson Lowe te rechtvaardigen."

95 Overall ontdekt hij gevaren, intriges, heimelijk contact en misdadige tegenwerking (1). De soldaten, de zeelui, de eilandbewoners, allen komen ze hem verdacht voor. Alles maakt hem aan het schrikken: gedachten, toevalligheden, schaduwen. Als Napoleon twee dagen niet wordt gezien, galoppeert hij direct naar Longwood en laat op Blakeney verwijten neerdalen. Wie weet of de gevangene zich nog onder het armzalig asfaltdak ophoudt, of hij niet ergens vrij rondloopt of zich in een grot verstopt en op de boot wacht, die hem ontvoeren zal.....

*

De angst voor vluchtpogingen en het conflict met O'Meara brachten Lowe uit zijn evenwicht. Omstreeks dezelfde tijd maakte hij ruzie met de commissarissen. Balmain had zijn uitstapjes naar Longwood al enige maanden onderbroken, nu begon hij, misschien uit verveling, er weer mee samen met Gors wandelritjes daar naar toe te ondernemen. (2)

Aantekening:

1. Ook Bathurst spoorde hem aan tot steeds strengere bewakingsmaatregelen. Een brief van 23 april 1818, die in juli op Sint Helena aankwam, meldde dat tussen Longwood en Bahia langs de omweg van De Kaap heimelijk postverkeer aan de gang was. 'Enkele dagen geleden nog werd aan een individu uit Londen door een reiziger uit Brazilië een pakket brieven uit Longwood overhandigd'. Het staat vast dat de Fransen herhaaldelijk van de sympathie van de handelskapiteins gebruik maakten.
2. Gors was kort na zijn aankomst op Sint Helena naar De Kaap doorgereisd om daar voor zichzelf en Montchenu paarden te kopen. Toen hij terug kwam, viel hij zo ongelukkig uit het zadel, dat hij zijn

bovenbeen brak. Hij moest lange maanden in bed liggen en hinkte vanaf toen. Het ongeluk droeg veel bij aan zijn verbittering tegen Montchenu, want die had zich totaal niet om hem bekommerd. Pas begin 1818 was Gors weer in staat uit te rijden.

96 Ook zijn Oostenrijkse collega nodigde hij daarbij uit. In de laatste meidagen vindt een ontmoeting plaats met Montholon en Bertrand en het komt tot een ongedwongen samenzijn. De volgende ochtend begeeft Stürmer zich ambthulve naar Plantation. Lowe kijkt hem aan en zegt geen woord tegen hem. Stürmer staat op het punt te vertrekken als de gouverneur hem terug roept: 'U was gisteren in Longwood', zegt hij op snijdende toon, 'ik ben daarvan op de hoogte'. 'Dat verbaast mij niet', zegt de Oostenrijker, die probeert de rust te bewaren. 'onze ontmoeting vond op de openbare weg plaats, iedereen kon ons zien.....'

Tegen Balmain waagt Lowe het niet zo hoog van de toren te blazen. Maar hoe zou hij de Russische commissaris terecht wijzen als hij wist dat diens hoffelijke en bemoedigende gedrag Longwood zo zeer bemoedigd had, dat Bertrand, als hij hem eens alleen aantreft, tegen hem zegt: 'De keizer, die niet van ruzie houdt, op deze rotsen een onmenselijke behandeling ondergaat en zich door de hele wereld in de steek gelaten voelt, zou aan keizer Alexander, zijn enige hoop, een brief willen schrijven. Neem op u dit te bevorderen, ik bezweer het u.' Hij maakt een beweging alsof hij de brief al uit zijn zak wil halen. 'Nee', protesteert Balmain, 'dat kan ik niet doen. Dat is een verzaking van mijn plicht.' 'Zeker niet, want keizer Napoleon doet in deze brief aan Alexander belangrijke onthullingen. Het gaat er niet alleen om een groot mens in nood te helpen, maar ook om Rusland een dienst te bewijzen'.

97 'Men zal daar dit schrijven met genoeg en enthousiasme lezen. Men zal er door verrukt zijn. Als u het niet naar Rusland stuurt, dan betekent dat een nalatigheid, een verwaarlozing van de belangen van uw regering of veel meer het opgeven van de Russische belangen in de Engelsen. Ik merk overigens op, dat men u in deze brief beschrijft op een manier, die uw geluk bevorderen zal.'

'Ik beloof u mijn regering trouw te berichten wat u mij mondeling zegt. Maar ik kan geen brief aannemen. Daartoe heb ik het recht niet. En als ik het zou doen, werd mijn handelswijze afgekeurd.'

'Pah', roept Bertrand uit, 'men zou u op Sint Helena verwijten en in Rusland belonen. Daar ben ik zeker van! Nu, denkt u er maar serieus over na.'(1)

Op zondag 3 mei nodigt Balmain, kennelijk op afspraak, Montchenu en Gors uit om met hem naar Mulberry Gut onder Longwood te gaan. Napoleon, die hen bekijkt, riskeert een beslissende toenaderingspoging. Hij stuurt de commissarissen, waarbij zich ook Montholon en Bertrand, volwassenen en kinderen hebben gevoegd een picknick met champagne en koffie, alles in het vergulde zilver door Pierron en zijn lakeien geserveerd. Het kleine gastmaal verloopt genoeglijk en de deelnemers gaan pas 's nachts uit elkaar, niet nadat Balmain en Montchenu een officiële uitnodiging voor Longwood hebben ontvangen.

Aantekening:

1. Bericht Balmain, 10 april 1818. Dit verzoek was overbodig, omdat Napoleon met de medewerking van Balmain, Gourgaud als vertegenwoordig van zijn belangen bij de tsaar naar Europa had gestuurd. Het was de tweede keer, dat Bertrand Balmain een brief van Napoleon wilde aanreiken. (Bericht van Balmain, 15 januari 1818)

98 Op de terugweg via Hutt's Gate lachen de commissarissen bij de gedachte aan

de woede, die dit voorval bij Hudson Lowe zal opwekken. Maar omdat de gouverneur bij Napoleon de deuren gesloten vindt en met O'Meara ruzie heeft, dus uit Longwood niets meer verneemt, is het hun taak zich persoonlijk en wel op hun eigen wijze inlichtingen te krijgen. Vooral Balmain geeft het plezier Lowe, die hem onlangs een nare streek geleverd heeft, iets terug te geven. Een Russische oorlogsbrik, de Rurik, was in het zicht van het eiland gekomen en de commandant had door signalen een ontmoeting met Balmain verzocht. Reade zegt tegen de commandant dat hij dit in orde zal brengen, snelt met Plampin naar Jamestown. Ze gaan aan boord van de Conquerer, die in de baai ligt en zeilen naar de Rurik toe. Ongetwijfeld hebben zij de brik opdracht gegeven zich te verwijderen, want deze geeft een saluutschot en verdwijnt.

Dit is een zware belediging en Balmain neemt hem dat kwalijk. Lowe heeft zich uit angst voor een ontmoeting tussen Balmain en zijn landgenoten tot een onbezonnen daad laten leiden. Vreest hij uiteindelijk dat Balmain met de Russen een complot opzet om Napoleon bij een vlucht te helpen?

Als de keizer van dit voorval hoort, is hij verstoord. 'Ha, ha', roept hij uit, 'ik ben dus niet de enige, die men een streek levert. Hier hebben we een zware en officiële belediging tegenover Rusland, tegenover de machtigste heerser!' Hoewel Plampin zijn excuses aanbiedt, zal Balmain hem en ook Lowe lange tijd niet vergeven.

Tussen de gouverneur en de commissarissen begon dus een oorlog, die straks nog vele gedaanten kent. Het vriendschappelijk omgaan met elkaar is afgelopen: de uitnodigingen vanuit Plantation House, de uitstapjes met lady Lowe en haar dochters zijn voorbij.

- 99 Lowe verliest al snel alle maat: op een keer gaat hij woedend naar Balmain toe om te controleren of Bertrand bij hem voor het ontbijt is uitgenodigd; een andere keer geeft hij Montchenu een vreselijke uitbrander. 'Men schrijft mij, men beschuldigt mij', roept de markies uit, 'maar ook ik zal schrijven en mijn regering zal mij geloven.'
- Commissaris Stürmer, die zoals gewoonlijk bij hem op bezoek komt om voor zijn verslag naar Wenen informatie te halen, past tegenover Lowe eerst een hardnekkig zwijgen toe en maakt hem dan een heftige scène. De Oostenrijker spreekt over de gezondheid van Napoleon: 'Als u mij zegt, dat Bonaparte aan een leverziekte lijdt.....'
- De gouverneur springt woedend op. Wil Stürmer de bewering van de Fransen overnemen dat het klimaat dodelijk is? 'Ik? Heb ik u gezegd, dat hij aan een verstopping van de lever lijdt? Nee, heer baron, dat heb ik nooit tegen u gezegd, ik sprak van incipiens hepatitis'.
- 'Incipiens hepatitis betekent begin van een leverontsteking.'
- Lowe antwoordt, ieder woord afwegend: 'Ik heb met u over het begin van een verstopping gesproken, maar niet van een aandoening. Dit verschil is zeer belangrijk..... Dat is u zeker wel verteld in Longwood. Ik zie duidelijk wanneer men tot Napoleons werktuig wordt'.
- De commissaris van Zijne Christelijke Majesteit verstijft: 'U vergist u, heer gouverneur, wij worden zeker niet het werktuig van Napoleon Bonaparte. Ieder van ons is voldoende in staat om de waarheid te onderscheiden bij wat men ons graag zou willen laten geloven.'

- 100 'U doet er beter aan niet naar Longwood te gaan'.

Gorrequer, die alles opschrijft, begint te lachen. Lowe en Stürmer gaan naar een openlijke confrontatie toe.

‘U wordt altijd boos’, zegt de Oostenrijker, ‘en u heeft het aan uw woede-aanvallen te danken als men het vermijdt met u in debat te geraken. Niemand wil graag onzin zeggen.’

‘Wat, onzin? Ik zeg onzin? Gorrequer, heb je dat gehoord? Onzin!.....’

In zijn bericht aan Metternich schildert Balmain deze scène en hij voegt er aan toe: ‘Het zal ons nooit gelukken onze verhoudingen met de gouverneur bevredigend te houden. Om hem te bevallen moet men alleen op zijn manier en volgens zijn bekrompen denkbeelden denken, zien en handelen, al zijn overdrijvingen billijken, van alles dat hier gebeurt, geen notitie nemen en zich in zijn verslagen beperken tot de mededeling dat Bonaparte nog onder de levenden verkeert. Men zou nooit de grond van Longwood mogen betreden, met iedereen, waarmee hij ruzie maakt en dat worden er dagelijks meer, op voet van oorlog moeten staan, zichzelf moet men tot spion maken om hem alles wat er gezegd wordt trouw te vertellen, kortom, zich elk moment dat het hem schikt, klaar staan om op onderdanige wijze vraag en antwoord te geven..... Ik twijfel eraan of sir Hudson Lowe zijn post, waarvoor hij niet geschikt is, nog lang zal bekleden. De openbare mening is tegen hem..... Zijn inzichten rechtvaardigen volgens hem al zijn handelingen. Volgens dit principe ontziet hij niemand en maakt hij zich gehaat. De Engelsen zijn bang voor hem en ontvluchten hem. De Fransen lachen hem uit, de commissarissen beklagen zich en de hele wereld is het er over eens dat hij niet goed bij zinnen is’. (1)

Aantekening:

1. Bericht Stürmer, 1 juni 1818.

101 Na zulke botsingen schrijven de commissarissen aan hun regeringen en Lowe schrijft aan Bathurst: ‘Men beklagt zich en vraagt om bijstand’. De eerste, die een antwoord ontvangt, is Stürmer, zij bevat een ernstige straf: zijn terugroeping. Metternich, die al wegens de affaire Welle ontstemd is en moeilijkheden met Engeland vermijden wil, vindt het het gemakkelijkst zijn afgezant te verwijderen en hem – een klaarblijkelijke daad van ongenade - als algemeen consul naar de VS te sturen. Montchenu krijgt ook nog de titel van Oostenrijks commissaris erbij. Stürmer, diep gevallen, probeert zich te rechtvaardigen, pakt echter zijn spullen in. Lowe verbergt zijn vreugde met moeite. Voordat de Oostenrijkse commissaris vertrekt, richt hij tot de gouverneur een begrijpelijk verzoek. Nu hij zijn ambt aan Montchenu heeft overgedaan en op het punt staat zich in te schepen op de Northumberland, zou hij tenminste eenmaal de gevangene van Europa willen zien. Lowe verzet zich uit alle macht. Zal Napoleon de gelegenheid aangrijpen de gevolmachtigde van zijn schoonvader een boodschap mee te geven? Maar hoe het verzoek af te wijzen? Hij verzaakt al, omdat hij Gorrequer met Montholon over deze ontmoeting laat onderhandelen, hoewel hij precies weet dat hij Napoleon daarmee pijn doet en dat Stürmer in eigen persoon bij Bertrand moet komen vragen. Als vervolgens Napoleons toestand verergert, schrijft hij met een beroep daarop aan Stürmer, dat deze de keizer nu niet kan bezoeken. Stürmer laat niet los en verklaart bereid te zijn zijn vertrek desnoods enkele dagen uit te stellen. Waarop de gouverneur categorisch verklaart dat hij zijn toestemming tot deze ontmoeting niet kan geven.

102 'Omdat hij u niet als commissaris en ook niet als privépersoon ontvangen kan, kan ik aan de verzoeken van graaf Bertrand of graaf Montholon niet voldoen en u door een van deze heren aan hem voorstellen laten'.(1).

Stürmer zag af van tegenvoorstellen en verliet het eiland. Geheel zonder geld had hij bij Lowe een lening van 300 pond moeten aangaan.

Longwood zag Stürmer met lede ogen gaan. 'Napoleon is verontrust, omdat Oostenrijk zijn commissaris heeft terug geroepen', schreef Balmain. 'Hij heeft mij via Montholon laten zeggen dat hij blij is mij in zijn buurt te hebben, dat ik op deze rotsen een indirecte, voor zijn veiligheid zeer wezenlijke controle uitoefen, dat hij van de grootmoedigheid van onze verlichte gebieders hoopt dat deze een ongelukkige vorst nooit in de steek zou laten, dat hij hem bij de herinnering van de oude vriendschap bezweert hem uit dit dodelijk verbanningsoord te bevrijden en hem een ander, minder ongezonde plek aan te wijzen, dat hij dat als onbepaalde heerser van Europa eenvoudig bewerkstelligen kan....'

Montholon zal wel weer op zijn manier overdreven hebben, maar toch beroert dit appèl op tsaar Alexander ons hart. Wordt hij, die in Erfurth Napoleons hand greep, toen Talma dit vers uit de Oedipus uitsprak: 'De vriendschap van een groot man is een geschenk van de goden', doof zijn voor zijn klagen? Balmain kan niet bemiddelen. Zeker was hem niets liever geweest dan dat zijn gebieders de hand ter verzoening had uitgestrekt.

Aantekening:

1. Lowe aan Stürmer, 10 juli 1818.

103 Maar hij heeft weinig hoop. Alexander, die zich geheel op politieke en religieuze zaken geworpen heeft, is momenteel de Europese heerser, die het minst in de gelegenheid is om Napoleon te helpen. Aan het einde van zijn dépêche verzoekt Balmain zijn regering hem terug te roepen. Tussen de Fransen, die zich opdringen en de gouverneur, die hem negeert, is hij bang voor zijn carrière. Een nieuwe actie van Longwood versterkt hem in deze mening.

'Baron Stürmer', zegt Montholon op een dag tegen Balmain, 'heeft zich in Longwood slecht gedragen. Als vertegenwoordiger van de Oostenrijkse keizerlijke familie had hij daar een mooie rol kunnen spelen. Men verlangde van hem slechts berichten over Marie-Louise en dat heeft hij geweigerd. De keizer wenste hem 100.000 francs te lenen of hem historische memoires te overhandigen, die hij voor zes- tot zeventuizend pond had kunnen verkopen. Doch hij heeft ons weinig vertrouwen gegeven en zichzelf daarmee beschadigd. Balmain begrijpt de wenk. Als hij tussen Napoleon en de tsaar als bemiddelaar wil dienen, hoeft hij slechts zijn prijs te noemen. Hij wordt niet ongerust, maar glimlacht. Montholon is ervan overtuigd dat hij op het aas toehapt en zegt meer: 'Onze stukken komen in Europa en worden daar gedrukt als wij de overbrengers – reizigers, officieren, kooplieden en kapiteins van vrachtschepen – de gehele opbrengt laten behouden. De 'Opmerkingen bij de rede van Lord Bathurst' (1) zijn op deze wijze naar Europa gekomen en we hebben nu een kostbaar manuscript, dat we openbaar willen maken. Wilt u het doen? We bieden het u van ganser harte aan'.

Balmain stribbelt schertsend tegen 'dat hij als hij in het bezit van stukken van Napoleon was, deze onmiddellijk naar keizer Alexander zou sturen.'

Aantekening:

1. Dit werk is (als origineel Nederlands exemplaar, 1818) in bezit van Roel K Vos.

104 Hij breekt het gesprek af en gaat. Hij bericht nauwkeurig en uitvoerig zijn minister en omdat de atmosfeer, die hem omgeeft, hem drukkend lijkt, denkt hij aan verandering van lucht. Er doet zich een gelegenheid voor tot een reis naar Rio de Janeiro (1). Op 22 april 1818 scheept hij zich in en voelt zich gelukkig deze tijd van wantrouwen, pesterijen en constante onrust achter zich te kunnen laten.

*

Tengevolge van de vervanging van Balcombe door Ibbetson was er tussen Gorrequer en Bertrand onenigheid ontstaan over de boekhouding. Lowe, die voor alles bewijzen wilde hebben, verlangde vanaf nu dat elke uitgave door een bewijs naar Ibbetson gedekt zou zijn. (2)

‘Spoedig zal ik mijn hemd niet meer kunnen laten wassen zonder bewijs’, zei Napoleon. Een door de tacteloosheid van Lowe ontstaan voorval maakte de relatie met de Fransen nog ingewikkelder. Ordonnance-officier Blakeney vroeg ‘de voor een Engelsman onwaardige plicht’ (zoals O’Meara zich uitdrukte) uitdrukkelijk om van zijn taak ontheven te worden.

Aantekening:

1. Admiraal Plampin bood hem de tocht op een brik aan, die eind april weg zeilde en in oktober naar Sint Helena zou terug keren.
2. L.P.20.153. In de loop van zo’n gesprek met Gorrequer bemerkte Bertrand een onbedachtzaam woord in de uitingen, die Gourgaud zo kwalijk werden genomen en die men overigens ook bij Montholon opmerken kan. Bij de erkenning dat door het instellen van bewijzen (een soort vrachtbrieven, rkv) Lowe wilde verhinderen dat er grote sommen geld in handen van de Fransen zouden komen, riep hij uit: ‘De keizer hoeft maar één woord te spreken om miljoenen te krijgen. Hij hoeft alleen maar zo’n stukje papier als dit hier af te geven en het zou miljoenen waard zijn. (L.P.20.122). Zulke praatjes maakten Lowe aan het schrikken en bewogen hem zijn waakzaamheid te verdubbelen.

105 Men vroeg meerdere luitenanten van het 66e Regiment, maar ze sloegen alle deze post af. Uiteindelijk wendde Lowe zich tot eerste luitenant Lyster, zijn oude regimentskameraad, die hij naar Sint Helena had meegenomen om hem de daar onbelangrijke taak van inspecteur der kust en van de militia op te dragen. Deze keus was slecht. Lyster was een der intimie van Lowe en volledig door hem geprogrammeerd. De gouverneur wees hem luitenant Jackson, Gourgauds voormalige bewaker, toe.

Toen Lyster naar Longwood ging, gedroeg hij zich eerst vleidend tegenover Mme de Montholon. Toen weigerde hij met O’Meara net zoals Blakeney gedaan had aan dezelfde tafel te eten. Dat was een bewuste belediging. Napoleon nam de strijdbijl op. Daar hij wist dat Lyster op Corsica gediend had, liet hij Lowe via Bertrand een zeer bijtende brief toekomen.

‘Wij stellen tot onze verbazing vast dat eerst luitenant Lyster dezelfde is, die in Ajaccio, de stad waarin het ouderlijk huis van de keizer staat, het commando had. De keizer heeft redenen om hem als zijn persoonlijke vijand te beschouwen. Heer Lyster hoort niet bij het Engelse leger. Hij zal alles zeggen wat u bevalt, omdat hij geen eigen wil, geen eigen geweten heeft, maar het met u eens is, dat betekent onze verklaarde vijand is. De man past ongetwijfeld beter bij u dan een luitenant, die een eigen faam en een eigen geweten heeft’. (1)

De gouverneur antwoordde dat hij de eerste luitenant, die al met zijn werk begonnen was, niet meer zou terug trekken.

Aantekening:

1. Lowe aan Bathurst, 27 juli 1818. (L.P.20.123).

Deze brief van Bertrand van 22 juli 1818 is gedeeltelijk gepubliceerd. Mme Bertrand nam het Napoleon lang kwalijk, dat hij de opperhofmaarschalk deze brief had laten schrijven. Verling merkt op 9 september 1818 op: 'Ze heeft het de keizer nog steeds niet vergeven dat hij haar echtgenoot in verlegenheid heeft gebracht, toen hij hem de brief aan Lyster dicteerde.'
(NB. Rkv: in 2005 is er een boek verschenen over en door Verling; 'Napoleon and docteur Verling on Saint-Helena' door J.David Markham. De hier genoemde brief staat daar echter niet in!)

¹⁰⁶ Door een werkelijk onnodige domheid of tijdens een choleriche aanval, die hem van alle redelijkheid beroofde, toonde hij deze brief aan Lyster. Deze werd woedend en schreef aan Bertrand een uitdaging, waarin hij hem 'een gemene en onderdanige fluisteraar van de beruchte Corsicaan' waagde te noemen. De opperhofmaarschalk verwaardigde zich niet te antwoorden. Hierop schreef Lyster, dat als hij hem geen genoegdoening gaf, hij hem met de zweep zou tuchtigen. Bertrand stuurde deze brief aan Lowe en verklaarde dat hij zich voor hem ter beschikking stelde, omdat Lyster immers slechts in zijn opdracht handelde. Had hij enig eergevoel gehad dan had de gouverneur zijn ondergeschikte, die zich tegenover een generaal en gevangenen zo schandelijk gedroeg, moeten bestraffen. Uit vriendschap voor Lyster dempte hij deze affaire en volstond ermee de eerste luitenant uit Longwood te verwijderen en Blakeney weer aan te stellen.

Hudson Lowe was ook de oorzaak van een ander zwaar onrecht. Hij gaf de officieren van het garnizoen te verstaan dat ze zich met Lyster solidair moesten verklaren. Vanaf dit moment worden graaf en gravin Bertrand maatschappelijk genegeerd. (1) De gouverneur ziet in deze maatschappelijke boycot van de Bertrands een twijfelachtig voordeel: het beperkt het verkeer met Longwood en maakt tegelijkertijd de situatie voor Bertrand, die hij bijzonder haat, onhoudbaar om hem daarmee te bewegen Sint Helena te verlaten.

Aantekening:

1. 'Sindsdien graaf Bertrand geweigerd heeft met eerste luitenant Lyster te duelleren, is hij in zo'n situatie terecht gekomen, dat niemand hem meer bezoekt, met hem spreekt of hem groet. Als Rus hoef ik de mening van de Engelsen niet te delen en ik ga door met tegen hem hoffelijk te zijn'. (Balmain aan Nesselrode, 20 december 1818)
Toen later in de plaats van Blakeney de nieuwe bewakingsofficier Nicols aantrad, maakte Bertrand hem een beleefdheidsbezoek. Op uitdrukkelijk bevel deed Nicols geen tegenbezoek. (Dagboek van Nicols, L.P.20.120)

¹⁰⁷ Op deze tijd verliet O'Meara het eiland. Daar lord Bathurst van ondersecretaris Goulburn (die met Gourgaud sinds zijn aankomst in Londen meerdere gesprekken had gehouden) vernam dat het met de gezondheid van Napoleon niet zo erg was als O'Meara weergaf (1), aarzelde hij niet langer aan Lowe's voortdurende bezwaren gehoor te geven en hij gaf zijn toestemming tot verwijdering van de dokter van Sint Helena. Napoleon zou zich vanaf nu door Baxter of een andere arts, die hem genegen was, laten behandelen (2). Lowe haastte zich de leraar, waarvoor hij bang was en die hij haatte, de slag toe te dienen. Hij liet hem door Wynyard het bevel geven zijn ambt onmiddellijk neer te leggen zonder verder met iemand van Longwood in contact te treden. O'Meara begaf zich naar Napoleon. Voor de keizer, een gewoontemens, die zich tegen een wisseling van gezichten verzette, was het een sterk verlies. De onderwerping en de praatzucht van de dokter waren hem aangenaam geweest. Sinds Cipriani's dood vormde O'Meara zijn enige verbinding met de buitenwereld, het eiland en haar bewoners. En overigens was het het toppunt om hem zonder te vragen zijn arts af te nemen (3). Hij kon daaruit concluderen hoe weinig vanaf nu zijn gezondheidstoestand van invloed was op de besluiten van Lowe. Desondanks nam Napoleon het bericht gelaten op:

‘De misdaad aan mij zal des te sneller volbracht zijn, ik leef al te lang. Het Britse kabinet kent geen medelijden. Ik had, toen de paus in Frankrijk was, beter mijn arm kunnen afhakken dan zijn arts ontvoeren’.

Aantekening:

1. Goulburn aan Bathurst, 10 mei 1818. We komen daarop terug in het volgende hoofdstuk.
2. Bathurst aan Lowe, 16 en 18 mei 1818. De admiraliteit kon O’Meara niet redden.
3. Hudson Lowe stuurde aan Bertrand een eenvoudige notitie.

- 108 O’Meara zegt hem welk dieet hij moet aanhouden en welke middelen hij bij een komende aanval moet gebruiken. ‘Zodra u in Europa bent’, gaat de keizer verder. ‘zoekt u mijn broer Joseph op of u stuurt iemand naar hem toe. U zult hem mijn wens overbrengen, dat hij u de vertrouwelijke brieven overhandigt, die keizer Alexander en Frans, de koning van Pruisen en de overige Europese vorsten aan mij gericht hebben. Ik heb ze hem in Rochefort overhandigd. U maakt deze brieven openbaar om de heersers met schande te overladen en de wereld te tonen hoe ik door deze vazallen gehuldigd werd, toen ze mij om gunstige relaties smeekten of mij baden hun kroon aan hen te laten. Toen ik de kracht en de macht had, vochten zij om mijn bescherming en om de eer van verbondenheid, ze likten mijn laarzen. Nu, in deze positie, zijn zij mijn onderdrukkers en nemen zij mijn vrouw en kind af’. (1)
- Hij hield in, misschien door al te tere herinnering overmand, ging dan verder: ‘Als u over leugens hoort, die over de tijd, die u aan mijn zijde heeft doorgebracht, openbaar zijn gemaakt en u kunt zeggen: ‘Ik heb met mijn eigen ogen gezien dat dat niet waar is’, dan weerlegt u die leugenpraat’.

Aantekening:

1. De brieven van Napoleon aan de heersers waren lange tijd onvindbaar, zowel origineel als in afschrift. Josph beweerde niets ontvangen, Maret niets bewaard te hebben. Maar aan het eind van 1820 werd keizer Alexander op de hoogte gebracht door Jomini, dat een zekere Monnier, ongetwijfeld een stroman, brieven van de tsaar voor 10.000 pond aanbood. Na enkele keren vermarkt te zijn, werden deze documenten – namelijk 32 eigenhandig geschreven brieven van Alexander en twee brieven van keizer Paul – voor de prijs van 175.000 francs voor Alexander gekocht. De brieven van de andere monarchen geraakten door nog onbekende verkopen in het bezit van Napoleon III.

- 109 Uiteindelijk dicteert hij Bertrand een aanbevelingsschrijven voor O’Meara, dat hem bij zijn familie en vrienden gelovig zal maken. Op de achterkant schrijft hij eigenhandig: ‘Als hij mijn lieve Louise ziet, vraag ik haar hem toe te staan haar de hand te kussen. Napoleon, 25 juli 1818’. (1)
- Tenslotte gaf hij hem als persoonlijk aandenken een snuiftabaksdoo en een bronzen beeldje. Daarnaast vertrouwt hij hem ter publicatie in Europa meerdere manuscripten toe. (2). Hij herhaalde dat hij de aanwezigheid van zijn verwanten op Sint Helena niet wenste, zij zullen ‘de vernederingen, waaraan hij hier bloot staat, niet mee aanzien’.
- ‘U zult mijn lieve Louise en ook mijn voortreffelijke moeder en Pauline van mijn liefde verzekeren. Als u mijn zoon ziet, omarm hem dan van mij. Hij moet nooit vergeten dat hij als Fransman geboren is. Brengt u lady Holland mijn gevoelens van hoogachting en mijn dankbaarheid voor haar goedheid over.’
- Dan – een zeldzaam gebaar bij hem – schudt hij de arts de hand en zegt zachtjes: ‘Leef wel, O’Meara, wij zullen elkaar niet meer terug zien. Wees gelukkig.’

Aantekening:

1. O’Meara II, 445. O’Meara bracht deze brief, verstopt in een schoenzool, naar Europa.
2. In de eerste plaats een protest tegen de uitingen, die Napoleon in het ‘Manuscript, venu de Sainte-Hélène, d’une manière inconnu’ worden toegedicht. Dit geschrift van Napoleon droeg de titel ‘Naar dictaat opgeschreven argumenten als antwoord op de vraag: Is de als ‘het handschrift uit Sint

Helena' betitelde, in 1817 in Londen gedrukte publicatie het werk van Napoleon of niet?'
O'Meara nam ook een afschrift mee van De Veldtocht uit 1815.

110 Toen de arts O'Meara Napoleons slaapkamer uit kwam, ontving Wynyard hem met verwijten dat hij ongehoorzaam was geweest aan de hem opgelegde bevelen. O'Meara antwoordde dat hij niet meer onder bevel van de gouverneur stond. Wynyard voerde hem af naar Jamestown, waar men hem direct aan boord van de Griffon deed gaan, die pas een week later (op 2 augustus) in zee zou gaan.

Ondanks dit overdonderende vertrek gelukt het O'Meara zijn belangrijkste papieren in veiligheid te krijgen. Terwijl hij bij de keizer was, haastte zich op zijn verzoek Montholon zich naar de apotheek en haalde zijn dagboek, dat hij daar verstopt had. Dit in het Italiaans geschreven dagboek, liet Montholon, zoals hij zelf zegt, door zijn bemiddelaars naar Engeland sturen. Het diende O'Meara samen met zijn omvangrijke brieven aan Finlaison tot het schrijven van zijn 'Voice from Saint-Helena' (1822), dat zo'n machtige reactie teweeg zou brengen. De overige bagage volgde verdacht langzaam. Lowe liet het doorzoeken, waagde het echter niet radicalere maatregelen te treffen. Bathurst had hem op 18 mei 1818 geschreven: 'Ik geloof niet, dat u bevoegd bent tot in beslagname van zijn papieren.' O'Meara beweerde, dat hem reispapieren en juwelen ontstolen waren en zijn bagage geopend was. Sir Bingham stelde een onderzoek in, dat niets opleverde. O'Meara stuurde meteen na zijn vertrek uit Longwood aan Bertrand een uitvoerig overzicht van Napoleons ziekte. Hij weigerde dokter Verling (1), die Lowe als zijn opvolger had aangewezen, hiervan kennis te laten nemen.

Aantekening:

1. Maar hij bood hem wel aan hem de bulletins over Napoleons gezondheid en een samenvatting over de aard van zijn behandelingen te doen toekomen. (L.P.20.123)

111 Verling, hulparts bij de artillerie, was niet geheel onbekend voor Napoleon, omdat hij met hem meegereisd was op de Norhumberland. Ook deze arts was een ler, nog heel jong en aangenaam om te zien en van manieren (1), Maar Napoleon kon niet toelaten dat men hem in zijn eigen huis een willekeurige tweederangs arts opdrong. Op zijn bevel schreef Montholon aan de gouverneur 'dat de keizer tot de laatste ademtocht' zich slechts door O'Meara of door een arts die, zoals hij had gevraagd, vanuit Engeland gestuurd werd, wilde laten behandelen.

O'Meara was, zoals men weet, het vertrouwen en de vriendschap van de keizer niet waardig. Tot het moment, waarop Napoleon hem omkocht, had hij de Fransen bespioneerd en hen schade toegebracht. Deze onderdanige, maar ook ijdele en geldzuchtige man, die tegelijkertijd een opgewonden standje was, zullen de krenkingen, die hij van de gouverneur ondervond, minstens evenveel als het geld bewogen hebben van partij te wisselen. Hij richt zich vanaf nu met boosaardige haat op zijn belediger Hudson Lowe, overvalt hem met waarheden, ontkenningen, scheldpartijen en wordt zo gedurende de laatste jaren van de verbanning van Napoleon de luidruchtigste vertegenwoordiger en na de dood van de keizer tot de luidste verdediger van zijn held.

Aantekening:

1. Hij was doctor in de medicijnen, wat O'Meara niet geweest schijn te zijn. Door de Bertrands, de Montholons en de bedienden als arts geconsulteerd hield hij zich tot 20 september 1818 in Longwood op om toen door Antommarchi afgelost te worden. Hij stond in algemene achting, toen hij op 21 april 1820 het eiland verliet. Later werd hij algemeen inspecteur van gezondheid in het leger. Zijn door vele details interessante dagboek bevindt zich in de Nationale Archieven. Het is

evenals het dagboek van Nicols in zeer kleine oplage in de 'Carnet de la Sabretasche' verschenen. (Rkv: in 2005 opnieuw in het Engels verschenen, rkv heeft het.)

2. In een brief van Bertrand aan Flesch (13 april 1818); Montholon aan Lowe (26 juli 1818; L.P.20.123

- 112 Maar men vergisse zich niet: zijn eigenbelang, profijt zoeken en wraaklust vormen zijn drijfveren, niet de edelmoedigheid, die alleen in de ogen van alle rechtvaardigen – Engels of niet – deze avonturier zou kunnen vrijpleiten.

*

De keizer, die zich niet door Verling en niet door Baxter wilde laten behandelen, bleef zonder arts. Dat verhoogde Lowe's onrust. Hij geloofde weliswaar niet dat de gezondheid van Napoleon aanleiding tot erge vrees zou geven, was echter van mening dat na O'Meara's vertrek de gesimuleerde ziekte spoedig zou verdwijnen, maar hij had nu niemand meer, die voor Napoleons aanwezigheid instond. Want hoe gemeen O'Meara ook mocht zijn, hij had toch nooit steun tot een vlucht poging gegeven. Luitenant Nicolls (1) van het 66^e Regiment, de opvolger van Blakeney, had van de gouverneur het bevel gekregen zich er twee maal per dag van te vergewissen of Napoleon zich werkelijk op Longwood bevond. Dat gelukte hem niet. Napoleon deed alle moeite hem te foppen. Vaak gingen er twee dagen voorbij zonder dat Nicolls zijn gezicht te zien kreeg. Dit verstoppertje spelen wond Lowe zichtbaar op, elk ogenblik kwam hij van Plantation aangesnel om de officier een scherp verwijt te maken. Uiteindelijk op 3 oktober 1818 ging hij naar Montholon en stelde hem een ultimatum. Zal Napoleon verder weigeren zich aan een ordonnance-officier of een arts te laten zien?

Aantekening:

1. Hij werd op 5 september 1818 als ordonnance-officier van Longwood benoemd en bleef dit ambt uitvoeren tot 9 februari 1820. Zijn dagboek (L.P.20.120) getuigt van welk geduld en welke listen Nicholls gebruikte om zich van de aanwezigheid van de keizer te overtuigen. In de 421 dagen, waarin Napoleon om de uitvoering van Lowe's bevelen te verijdelen, in huis bleef, gelukte het hem 268 keer. Men zou kunnen denken dat de gouverneur hiermee tevreden had kunnen zijn.

- 113 Montholon was in tegenstelling tot Bertrand voor verzoening en wilde in ieder geval de sympathie van Lowe verkrijgen. Hij zei dat de keizer nooit zou toestaan 'zich als een gevangene te melden'. Doch hij ontkende dat hij zich voor Nicholls verborg. De teruggetrokkenheid van Napoleon kwam inderdaad door zijn slechte gezondheid. 'Ik probeer', zei Montholon tegen Lowe, 'hem de zaken in een gunstig daglicht voor te stellen. Maar hij wordt woedend en zegt nare dingen tegen mij Ik zelf vind zijn levenswijze niet te billijken met zijn weigering zich te bewegen, uit te rijden, ja, zelfs ook maar een dokter te zien. Verdorie, de arts niet te roepen als men ziek is, betekent zichzelf te straffen en is belachelijk. Dat zijn domheden, pure dwarsliggerij!' 'Slechts zelden is hij meer dan twee tot drie uren per dag op. Hij heeft zich daar zo aan gewend, dat het nu voor hem noodzakelijk is lang in bed te blijven. Hij verzwakt daarmee zijn lichaam, zijn bloed wordt dikker, hij valt elke dag af, wordt steeds humeuriger en prikkelbaarder. Maar ik wil er niet op zweren dat wanneer het mooie weer terugkeert, hij niet net zoals vroeger de tuin ingaat. Verlangt u misschien dat hij tijdens de regen naar buiten komt en zich laat zien?'(1) Omdat de gouverneur over O'Meara sprak en meedeelde, dat er voor hem na zijn vertrek twee meer dan verdachte brieven waren aangekomen, (2)

protesteerde Montholon heftig tegen de suggestie dat door de Fransen geheime intriges werden gespannen.

Aantekening:

1. L.P.20.124.
2. De Lusitania had op 19 september 1818 met een aan een andere persoon geadresseerde omslag twee brieven van O'Meara gebracht. De een van Wm. Holmes, zijn Londense gezelschapsvriend was tamelijk onbelangrijk, de ander echter was van Balcombe. Daarin was te lezen dat er een wisseling van kabinet aan kwam en O'Meara op ondersteuning kon rekenen..... " Wij zullen de onderste steen boven halen om onze vrienden op het eiland te helpen' stond er. Deze ongelukkige brief leek Lowe's angst het bewijs te leveren, dat Balcombe als ijverige agent van Longwood naar Engeland was gegaan om de terugroeping van de gouverneur te bewerken.

- 114 De keizer heeft nooit aan een vlucht gedacht. Lowe beklagde zich over Napoleons vijandelijke gedrag tegenover de Engelsen. Montholon beweert dat Las Cases daaraan schuldig is, 'de waarheid verdraait en kleine gebeurtenissen in een verkeerd daglicht heeft gesteld'.

In de loop van oktober kwam Lowe vaker naar Longwood (1). Men sprak zich overal negatief over uit. Montholon beklagde zich over de willekeurige en overbodige bevelen. Lowe verontschuldigde zich met de verwijzing naar zijn ministers, verzocht Nicholls als een gezelschapsheer te beschouwen, niet als een gevangenisbewaarder, betoonde zijn goed wil, wees er indringend op dat Napoleon naar de meest geliefde plekken van het eiland kon gaan zonder begeleidingsofficier, als hij Nicholls daarover anderhalf uur van de voren op de hoogte bracht. Montholon herhaalde de woorden van zijn gebieder: "Ik wil graag het huis uitgaan en rijden, ik heb het nodig; ik wil de levenswijze van de eerste negen maanden weer opnemen, maar voor alles moet men mij weer vertrouwen schenken, moet ik een vaste orde voor mij hebben, die niet maar wat doet. Ik moet kunnen zeggen: 'Ik zal morgen doen, wat ik vandaag gedaan heb'. Ik moet de mogelijkheid hebben mijn zaken te regelen en de zekerheid dat deze indeling niet van de ene dag op de andere door elkaar wordt gegooid. Met andere woorden: de ingevoerde orde moet voor alles geldigheid hebben.'

Aantekening:

1. In de tijdsperiode van 5 tot 24 oktober 1818 negenmaal. (L.P.20.210)

- 115 Lowe bleef volhouden. Zou men hem zijn toegeeflijkheid niet evenzeer verwijten als zijn gestrengheid? Dus wordt er aan de beperkingen niets gedaan. Ze zijn 'fundamenteel en zijn wet'.

Alle gesprekken, die gevoerd werden, leidden tot geen enkele verandering. Zij konden er niet toe leiden dat noch van de ene noch van de andere kant een wezenlijke toenaderingsstap werd gemaakt. Napoleon bleef er bij de door Lowe voorgestelde artsen ver van zich te houden en zich aan de Engelse officieren niet te laten zien. De gouverneur van zijn kant hield zich aan zijn eisen. De sinds twee jaar lopende strijd, waarbij het aan de ene kant om Napoleons vrijheid en gezondheid ging, aan de andere kant om Bathursts ijdelheid en Lowe's angst (1) ging, zou nog voortduren.....

Aantekening:

1. Bathurst had in zijn brief van 28 september 1818 uitdrukkelijk en indringend gewezen op de noodzaak, dat de ordonnance-officier zich twee keer per dag van de aanwezigheid van Napoleon moest overtuigen. En hij berispte Lowe, omdat deze tot nu toe voor de uitvoering van deze maatregel was terug gedeinsd. Daarnaast verklaarde hij: Lowe mocht als Napoleon zich naar deze maatregel zou voegen (maar daar kende hij de keizer slecht!) hem toestaan zich bijna overal op het eiland te voet, te paard of in een wagen zonder begeleidingsofficier vrij te bewegen. (L.P.20.12)